SIGM. FREUD

NYTT *i* PSYKOANALYSEN

PÅ NORSK VED KRISTIAN SCHJELDERUP

GYLDENDAL NORSK FORLAG

61965
280*
10/17

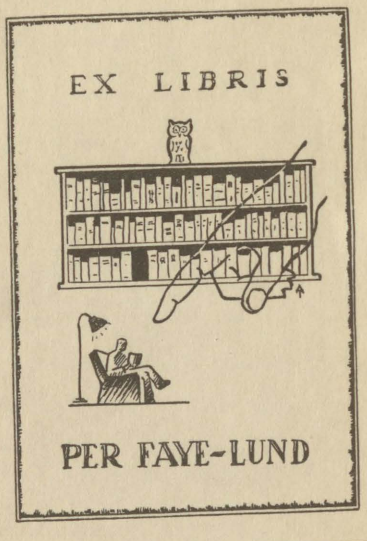

NYTT
i
PSYKOANALYSEN

SIGMUND FREUD

NYTT
i
PSYKOANALYSEN

NYE FORELESNINGER
TIL INNFØRELSE
I PSYKOANALYSEN

PÅ NORSK VED
KRISTIAN SCHJELDERUP

GYLDENDAL NORSK FORLAG
OSLO 1934

ORIGINALENS TITEL:
«NEUE FOLGE DER VORLESUNGEN
ZUR EINFÜHRUNG IN DER PSYCHOANALYSE»
PRINTED IN NORWAY
REISTAD & SØNN'S BOKTRYKKERI
OSLO

INTERNATIONAL
PSYCHOANALYTIC
UNIVERSITY BERLIN

FORORD

«Forelesningene til innførelse i psykoanalysen» blev holdt i Wiens psykiatriske klinikk de to vintersemestre 1915—16 og 1916—17 for et blandet auditorium av studenter fra alle fakulteter. Det første semesters forelesninger blev improvisert og skrevet ned umiddelbart efterpå, de øvrige utformet jeg under et mellemliggende sommerophold i Salzburg og foredrog dem så ordrett følgende vinter. Jeg var dengang ennu i den lykkelige besiddelse av en fonografisk hukommelse.

Disse nye forelesninger er derimot aldri blitt holdt. Min alder har i mellemtiden fritatt mig for forpliktelsen til ved forelesninger å gi uttrykk for min — om enn bare periferiske — tilhørighet til universitetet. Og en kirurgisk operasjon har gjort det umulig for mig å optre som taler. Det er altså bare en forespeiling av fantasien, når jeg i den følgende fremstilling atter hensetter mig til auditoriet; det kan imidlertid være en hjelp, så jeg under fordypelsen i emnet ikke glemmer hensynet til leseren.

Disse nye forelesninger tilsikter på ingen måte å tre i de tidligeres sted. De er overhodet ikke noe selvstendig, som kan vente å finne sin egen lesekrets, men de betegner en fortsettelse og et supplement, som i forhold til de tidligere forelesninger faller i tre grupper. Til en første gruppe hører nybearbeidelse av emner, som allerede blev behandlet for 15 år siden, men på grunn av vår fordypede innsikt og våre endrede anskuelser idag krever en annen fremstilling,

altså kritisk revisjon. De to andre grupper omfatter de egentlige utvidelser, idet de behandler ting, som enten ikke fantes i psykoanalysen dengang de første forelesningene blev holdt, eller som det dengang ennu var for lite av til å gjøre en særskilt kapiteloverskrift berettiget. Det er ikke til å undgå, men heller ikke å beklage, at enkelte av de nye forelesninger forener i sig denne og hin gruppes kjennemerker.

Avhengigheten av de tidligere «Forelesninger til innførelse» kommer også til uttrykk deri, at de nye forelesninger fortsetter den tidligere nummerering. Den første forelesning i dette bind blir betegnet som den XXIXnde. Igjen gir de faganalytikeren lite nytt, de vender sig til den store mengde av dannede lesere, hos hvem man tør regne med en velvillig, om enn tilbakeholdende interesse for den unge videnskaps egenart og resultater. Også denne gang har det vært et ledende synspunkt for mig, ikke å ofre noe for å opretthold skinnet av enkelhet, fullstendighet og avsluttethet, jeg ønsker ikke å tilhylle problemer eller å nekte de huller og den usikkerhet der ennu er. Man skulde ikke på noe annet område av videnskapelig arbeide behøve å rose sig av en slik vilje til nøktern beskjedenhet. Den gjelder overalt som selvfølgelig, publikum venter det ikke anderledes. Ingen som leser en astronomisk fremstilling, vil føle sig skuffet og hevet over videnskapen, om man viser ham grensene hvor vår kunnskap om verdensaltet fortaper sig i tåke. Bare i psykologien er det anderledes, her kommer menneskets konstitusjonelle udugelighet til videnskapelig forskning i fullt mål for dagen. Av psykologien synes man ikke å forlange fremskritt i viden, men all mulig slags annen tilfredsstillelse; i hvert uløst problem, i hvert usikkert punkt som ennu er, henter man en bebreidelse mot den.

Den som elsker videnskapen om sjelslivet, må ta denne ubillighet med på kjøpet.

Wien, sommeren 1932. *Freud.*

XXIX. FORELESNING

REVISJON AV DRØMMELÆREN

Mine damer og herrer! Efter mer enn femten års pause har jeg bedt Dem hit igjen for å tale med Dem om det som i disse årene er kommet til av nye, kanskje også bedre ting i psykoanalysen. Det er da av mer enn en grunn både rett og rimelig å begynne med drømmelæren. Denne inntar jo en særegen plass i psykoanalysens historie, den betegner et vendepunkt. Med den var det analysen gjorde skrittet fra en psykoterapevtisk metode til en dybdepsykologi. Også siden har drømmelæren fortsatt å være det mest karakteristiske, det eiendommeligste ved den unge videnskap, noe der ikke finnes sidestykke til i vår øvrige viden, et stykke nyland erobret fra folketro og mystikk. Det fremmedartede ved de påstander den måtte fremsette, har gitt den rollen av et schiboleth — på hvem som kunde bli en tilhenger av psykoanalysen og hvem som aldri vilde bli i stand til å fatte den. For mig selv har den vært et sikkert holdepunkt i de vanskelige tider, da min uøvede dømmeevne ofte kunde forvirres av de ting som jeg ennu ikke forstod ved nevrosene. Hvor ofte var jeg ikke begynt å tvile på at det var riktig det jeg famlende hadde erkjent — men var det så lykkes mig å sette en meningsløs, forvirret drøm om i en korrekt og fattbar sjelelig prosess, da kom tilliten tilbake, troen på at jeg var på rett vei.

Nettop drømmelæren får derfor særskilt interesse, når vi nu skal undersøke både hvilke forandringer psykoanalysen har gjennemgått i denne tiden, og hvor langt sam-

tiden er kommet i forståelse og vurdering av den. Jeg kan med en gang si, at De kommer til å bli skuffet i begge retninger.

La oss blade igjennem årgangene av «Internationale Zeitschrift für (ärztliche) Psychoanalyse», som like siden 1913 har bragt de viktigste publikasjoner på vårt område. I de tidligere bind finner De her en stadig rubrikk «Zur Traumdeutung», med verdifulle bidrag til de forskjellige punkter i drømmelæren. Jo lenger De blader, desto sjeldnere blir imidlertid slike bidrag, til sist forsvinner rubrikken helt. Analytikerne forholder sig som hadde de overhodet ikke mer å si om drømmen, som var drømmelæren avsluttet. Og spør De så hvad de utenforstående har forstått av drømmetydningen — de mange psykiatrikere og psykoterapevter som koker sin lille suppe ved vår ild, for øvrig uten å være så synderlig takknemlig for gjestevennskapet, og de såkalte dannede som pleier å tilegne sig de mer opsiktsvekkende videnskapelige resultater, litteratene og det store publikum — så er svaret lite tilfredsstillende. Enkelte formler er blitt alment kjent, deriblandt slike som vi aldri har hevdet, f. eks. at alle drømmer skulde være av seksuell natur. Derimot så viktige ting som den grunnleggende skjelning mellem manifest drømmeinnhold og latente drømmetanker, innsikten i at angstdrømmene ikke står i motstrid med drømmens ønskeopfyllende funksjon, umuligheten av å tyde en drøm uten kjennskap til drømmerens egne assosiasjoner til drømmen, og fremfor alt erkjennelsen av at det vesentlige ved drømmen er den prosess som vi kaller drømmearbeidet — alt dette synes idag nesten like fremmed for den almindelige bevissthet som for tredve år siden.

Jeg har rett til å si dette, for jeg har i løpet av denne tid fått en utallighet av brev i hvilke man forelegger mig drømmer til tydning eller ber om oplysning om drømmens natur — fra folk som påstår at de har lest min bok «Traumdeutung» og samtidig i hver setning røber manglende for-

ståelse av drømmelæren. Dette skal imidlertid ikke avholde oss fra ennu en gang å ta for oss i sammenheng det vi vet om drømmen. Som De vil huske, brukte vi forrige gang en hel rekke forelesninger til å vise, hvorledes man er nådd frem til forståelse av dette tidligere uopklarede sjelelige fenomen.

Når altså f. eks. en patient i analysetimen forteller en av sine drømmer, så tar vi denne som en av de meddelelser han forpliktet sig til å komme med da han begynte den analytiske behandling. Riktignok er det en meddelelse med uhensiktsmessige midler, for i sig selv er jo ikke drømmen noen sosial ytring, den er intet middel til å gjøre sig forstått. Vi forstår heller ikke hvad drømmeren har villet si oss, selv vet han det for øvrig heller ikke. Nu må vi hurtig ta en avgjørelse: enten er drømmen — slik som de ikke-analytiske læger forsikrer — et tegn på at vedkommende har sovet dårlig, at ikke alle hans hjernedeler er falt like godt til ro, at enkelte deler under innflytelse av ubekjente pirringer har villet arbeide videre og bare meget ufullkomment evnet dette. Hvis forholdet er slik, da gjør vi rett i ikke å beskjeftige oss videre med dette sjelelig verdiløse produkt av den nattlige forstyrrelse. For hvad brukbart skulde vel en slik undersøkelse kunne gi oss for vårt formål? Eller — men vi merker jo at vi alt på forhånd har bestemt oss for noe annet! Vi har — det skal innrømmes: rett vilkårlig — forutsatt, stilt op det postulat, at også denne uforståelige drøm må være en fullgyldig, betydningsfull sjelelig akt, som vi i analysen kan nytte som enhver annen meddelelse. Om vi har rett, det kan bare resultatet av forsøket vise. Men hvis det virkelig skulde lykkes oss å forvandle drømmen til en slik verdifull ytring, da er der åpenbart utsikt til at vi skal erfare noe nytt, få meddelelser av en art som ellers vilde vært utilgjengelig for oss.

Men nu kommer vanskelighetene ved opgaven, gåtene. Hvorledes er det mulig å forvandle drømmen til en slik

normal meddelelse? Og hvorledes kan vi forklare, at en del av patientens ytringer har antatt denne for ham og oss like uforståelige form?

Som De ser, mine damer og herrer, følger jeg denne gang en annen vei enn sist. Jeg gir idag en dogmatisk, ikke en genetisk fremstilling. Vårt første skritt skal være å fastlegge den nye innstilling til drømmens problem ved å innføre to nye begreper, to nye navn. Det man tidligere har kalt drømmen, det kaller vi drømmeteksten eller den *manifeste* drøm, og det vi søker, så å si formoder bak drømmen, det kaller vi de *latente* drømmetanker. Vi kan da formulere de to opgaver på følgende måte: Vi skal forvandle den manifeste drøm til den latente, og vi skal angi hvorledes den latente drøm er blitt til den manifeste i drømmerens sjelsliv. Det første er en praktisk opgave, den tilfaller *drømmetydningen* og krever en bestemt teknikk; det annet er en teoretisk opgave, det gjelder å forklare den prosess vi antar, *drømmearbeidet*, og det kan bare skje ved hjelp av en teori. Begge deler, drømmetydningens teknikk og drømmearbeidets teori, må skapes nye.

Hvor skal vi nu begynne? Jeg tror det er best å ta teknikken først. Det blir mer plastisk og vil gi Dem et mer levende inntrykk.

Altså, patienten har fortalt oss en drøm som vi skal tyde. Vi har rolig hørt på, uten egne refleksjoner. Hvad gjør vi så? Jo, vi beslutter å ta minst mulig hensyn til det vi har hørt, altså til den *manifeste* drøm. Naturligvis viser denne manifeste drøm alle slags eiendommeligheter, som vi ikke uten videre kan se bort fra. Drømmen kan være sammenhengende, flott komponert som en diktning, eller den kan være uforståelig, forvirret, nesten som et delirium, den kan inneholde absurde elementer eller vitser og tilsynelatende åndfulle slutninger, den kan forekomme drømmeren klar, skarpt avgrenset, eller tåket og utflytende, dens billeder kan ha sansningens fulle livaktighet eller være helt skyggeaktige;

i samme drøm kan man finne de forskjelligste eiendommeligheter samlet, noen i en del av drømmen, andre i en annen; endelig kan drømmen selv ha en indifferent følelsestone eller være ledsaget av de sterkeste lystfylte eller pinlige affekter — De må ikke tro at vi ikke gir akt på denne uendelige mangfoldighet i den manifeste drøm. Senere skal vi komme tilbake til dette og se at der her er overordentlig meget som kan nyttes for tydningen. Men foreløbig ser vi altså bort herfra og slår i stedet inn på den hovedvei som fører til drømmetydningen. Det vil si, vi opfordrer også drømmeren til å gjøre sig fri fra inntrykket av den manifeste drøm, vende opmerksomheten bort fra drømmen som helhet hen på de enkelte deler av drømmeinnholdet, og så i rekkefølge meddele oss det som faller ham inn til hver enkelt av disse deler, hvilke assosiasjoner han får, når han tar dem hver for sig i øiesyn.

Ikke sant, dette er en særegen teknikk, ikke den måte vi er vant til å behandle en meddelelse eller et utsagn på? De gjetter sikkert også, at der bak denne fremgangsmåten stikker forutsetninger som ennu ikke er nevnt. Men la oss gå videre. I hvad rekkefølge lar vi nu patienten ta for sig de enkelte drømmeelementer? Her er det flere muligheter. Vi kan ganske enkelt følge den kronologiske orden, sånn som denne var i drømmen da den blev fortalt. Dette er så å si den strengeste, klassiske metode. Eller vi kan først la drømmeren søke ut *dagsrestene* i drømmen. Erfaringen har nemlig vist, at der nesten i hver eneste drøm finnes en erindringsrest eller en henspilling på en begivenhet, ofte flere, som hendte dagen før drømmen. Og ved å følge disse tilknytningspunkter finner vi ofte med ett slag overgangen fra den tilsynelatende så fjerne drømmeverden til patientens reale liv. Eller vi ber ham begynne med de elementer i drømmeinnholdet som han selv finner påfallende, fordi de er særlig tydelige og livaktige. Vi vet nemlig at han her vil ha spesielt lett for å få assosiasjoner. For øvrig gjør det

ikke noe fra eller til om vi søker å nærme oss assosiasjonene på den ene eller den annen av disse måter.

Og så får vi da disse assosiasjoner. De inneholder de mest forskjelligartede ting — erindringer fra gårsdagen, drømmedagen, og fra lengst forgangne tider, refleksjoner, diskusjoner med «for» og «imot», bekjennelser og spørsmål. Mange av assosiasjonene veller frem av patienten, der er andre som han et øieblikk stopper op for. De fleste har tydelig forbindelse med et bestemt element i drømmen — det er jo rimelig nok, for det er jo disse elementer som danner utgangspunktet for assosiasjonene. Men det hender også at patienten innleder assosiasjonen med ordene: Dette synes slett ikke å ha noe med drømmen å gjøre; jeg sier det bare fordi det faller mig inn.

Hører man ordentlig efter denne mengden med innfall, så merker man snart at de har mer til felles med innholdet av drømmen enn bare utgangspunktene. De kaster et overraskende lys over alle drømmens deler, de utfyller hullene og gjør de merkverdige sammenstillingene forståelige. Til slutt må man da gjøre sig klar forholdet mellem assosiasjonene og drømmens innhold. Drømmen fremtrer som et forkortet utdrag av assosiasjonene, fremstilt efter regler som vi riktignok ennu ikke har gjennemskuet; drømmens enkelte elementer står som valgte representanter for en mengde. Det er ingen tvil om at det ved hjelp av denne vår teknikk lykkes oss å få tak i det som drømmen står i stedet for og som betinger dens sjelelige verdi; det er da imidlertid noe som ikke lenger viser drømmens påfallende eiendommeligheter, dens fremmedartethet og forvirrethet.

Men, misforstå ikke! Assosiasjonene til drømmen er ennu ikke det samme som de latente drømmetanker. Disse inneholdes i assosiasjonene som krystaller i en opløsning — og dog allikevel ikke helt ut. På den ene side gir assosiasjonene langt mer enn vi behøver for å formulere de latente drømmetanker, nemlig alle de overveielser, overganger, for-

bindelser som patientens intellekt har måttet produsere når det skulde nærme sig drømmetankene. På den annen side har assosiasjonene ofte stoppet op nettop foran de egentlige drømmetanker, de er bare kommet dem nær, har bare streifet dem i hentydninger. Her griper vi da selvstendig inn, gjør antydningene fullstendige, trekker uavviselige slutninger, uttaler det som patientens assosiasjoner bare har streifet. Det kunde da høres ut som lot vi vår tanke vilkårlig leke med det materiale som drømmeren har stilt til vår forføining, som misbrukte vi det til å tyde inn i hans uttalelser noe som ikke lar sig tyde ut av dem. I en abstrakt fremstilling er det heller ikke lett å vise berettigelsen av vår fremgangsmåte. Men forsøk bare selv å gjennemføre en drømmeanalyse eller fordyp Dem i et godt beskrevet eksempel i vår litteratur, så vil De personlig kunne overbevise Dem om hvor tvingende et slikt tydningsarbeide forløper.

Ved drømmetydningen er vi altså både i almindelighet og i første rekke avhengig av drømmerens assosiasjoner. Overfor visse elementer i drømmeinnholdet forholder vi oss imidlertid helt selvstendig — først og fremst fordi det er nødvendig, idet assosiasjonene her i regelen uteblir. Vi opdaget alt tidlig at det alltid er de samme, ikke særlig tallrike elementer dette er tilfelle med; og gjentatt erfaring har lært oss at de må opfattes og tydes som *symboler* for noe annet. I sammenligning med de andre drømmeelementer kan man tilskrive dem en fast betydning, som imidlertid ikke behøver å være entydig og hvis omfang bestemmes ved spesielle, usedvanlige regler. Da vi kjenner til hvordan disse symboler skal oversettes, mens drømmeren derimot ikke vet det, kan det hende, at betydningen av en drøm blir umiddelbart klar for oss, ennu før arbeidet med drømmetydningen, så snart vi bare har hørt drømmeteksten, mens drømmeren selv ennu står foran en gåte. Om symbolikken, hvad vi vet om den, og om problemene den stiller oss over-

for, har jeg imidlertid alt fortalt så meget i de tidligere forelesninger, at jeg ikke her behøver å gjenta mig selv.

Dette er altså metoden vi bruker ved drømmetydningen. Det neste, vel berettigede spørsmål lyder: Kan man ved hjelp av denne metode tyde alle drømmer? Og svaret er: Nei, ikke alle, men i hvert fall så mange at vi kan være sikker på brukbarheten og berettigelsen av metoden. Men hvorfor ikke alle? Svaret herpå kan lære oss noe viktig, som alt fører inn i de sjelelige betingelser for drømmedannelsen: Fordi arbeidet med drømmetydningen foregår mot en motstand, som varierer fra det neppe merkbare like til det uovervinnelige — iallfall uovervinnelig for de maktmidler vi for tiden har til vår rådighet. Ytringene av denne motstand er det ikke mulig å undgå å se under arbeidet. Mange steder blir assosiasjonene gitt uten nølen, og alt det første eller annet innfall gir opklaringen. Andre steder stanser patienten op og nøler før han kommer med en assosiasjon, og man må da ofte høre på en lang rekke innfall før der kommer noe som kan hjelpe til å forstå drømmen. Vi mener — og sikkert med rette — at jo lenger assosiasjonsrekken er og jo fler omveier som blir brukt, desto sterkere er motstanden. Også i den ting at drømmene blir glemt, sporer vi den samme innflytelse. Det hender meget ofte, at patienten, tross alle forsøk, ikke kan komme på en drøm. Når vi imidlertid gjennem et stykke analytisk arbeide har fjernet en eller annen vanskelighet, som forstyrrer patienten i hans forhold til analysen, så kan plutselig den glemte drømmen komme frem igjen i bevisstheten.

Også to andre iakttagelser hører inn her. Det hender meget ofte, når man forteller en drøm, at man til å begynne med utelater noe av den og så efterpå kommer med dette som et tillegg. Dette må opfattes som et forsøk på å glemme denne bestemte del av drømmen. Erfaringen viser at nettop denne delen er den betydningsfulleste; vi formoder at motstanden mot å meddele den har vært sterkere enn ved de

andre deler av drømmen. Videre, det er ofte at drømmeren søker å motarbeide tendensen til å glemme drømmene ved å skrive dem ned umiddelbart efter han er våknet. Vi kan fortelle ham at dette er nytteløst, for selv om det på denne måten lykkes ham å fravriste motstanden selve drømmeteksten, så flytter motstanden sig nu over til assosiasjonene og gjør den manifeste drøm utilgjengelig for tydning. Under disse forhold behøver vi ikke å undre oss, når en videre økning av motstanden overhodet undertrykker assosiasjonene og derved forpurrer drømmetydningen.

Av alt dette slutter vi at motstanden, som vi merker under arbeidet med drømmetydningen, også må ha del i den måte drømmen blir til på. Man kan likefrem skjelne mellem drømmer som er blitt til under trykket av liten og under trykket av sterk motstand. Trykket kan imidlertid variere også innenfor en og samme drøm, fra sted til sted; det er det som forvolder de huller og den uklarhet og forvirring som kan bryte sammenhengen selv i den skjønneste drøm.

Men hvad er det da som yder motstand og hvad er det motstanden er rettet mot? Nu, motstanden er det sikre tegn på en konflikt. Der må være en kraft som vil gi uttrykk for noe, og en annen kraft som motsetter sig dette uttrykk. Det som da kommer i stand som manifest drøm, det er på en måte en sammenfatning av alle de avgjørelser som kampen mellem de to tendenser har fortettet sig til. På ett sted kan det være lykkes den ene kraft å sette igjennem det den vilde si, på et annet er det lykkes den motsatte instans å viske den tilsiktede meddelelse helt ut eller å erstatte den med noe som ikke røber det ringeste spor av den. Hyppigst og mest karakteristisk for drømmedannelsen er de tilfeller hvor konflikten er endt med et kompromiss, så den meddelsomme instans visstnok har kunnet si hvad den vilde, imidlertid ikke slik den vilde si det, men bare mildnet, forvansket og ukjennelig. Når altså drømmen ikke er en tro gjengivelse

av drømmetankene, når der behøves et tydningsarbeide for å bygge bro mellem dem, så er dette et resultat av den motstrebende, hemmende og innskrenkende instans, som vi slutter oss til ut fra den motstand vi iakttar under drømmetydningen. Så lenge vi studerte drømmen som isolert fenomen, uavhengig av beslektede sjelelige fenomener, kalte vi denne instans for *drømmecensoren.*

Som De alt vet, er denne censur ikke noe som er eiendommelig bare for drømmelivet. Konflikten mellem to sjelelige instanser — som vi, unøiaktig, benevner det ubevisste fortrengte og det bevisste — behersker overhodet vårt sjelsliv, og motstanden mot drømmetydningen, tegnet på drømmecensuren, er ikke noe annet enn fortrengningsmotstanden. De vil også vite, at konflikten mellem disse instanser under bestemte betingelser kan føre til andre sjelelige dannelser, som likesom drømmen er resultatet av et kompromiss, men kan ikke forlange at jeg her skal gjenta alt det som blev sagt i innledningen til nevroselæren om det vi vet om betingelsene for slike kompromissdannelser.

Som De vil ha forstått, er drømmen et patologisk produkt, det første ledd i den rekke som omfatter det hysteriske symptom, tvangsforestillingen, vrangforestillingen. Den adskiller sig imidlertid fra disse både ved sin flyktighet og derved at den kommer i stand under forhold som tilhører det normale liv. Drømmelivet er jo nemlig — som alt *Aristoteles* lærte — den måte på hvilken vår sjel arbeider under søvnen. I søvnen vender vi oss bort fra den reale utenverden, og dermed er betingelsen til stede for utviklingen av en psykose. Selv det omhyggeligste studium av de alvorlige psykoser lar oss ikke opdage noe trekk som kan sies å være mer karakteristisk for denne sykdomstilstand. I psykosen fremkalles imidlertid denne bortvending fra realiteten på to måter: enten idet det ubevisst fortrengte blir for sterkt, så det overvelder det bevisste som holder fast ved realiteten, eller fordi realiteten selv er blitt så uutholde-

lig pinefull, at det truede jeg i fortvilet oprør kaster sig i armene på det ubevisste driftsmessige. Den harmløse drømmepsykose derimot er følgen av en bevisst villet, bare midlertidig trekken sig tilbake fra utenverdenen, den opphører derfor også når forholdet til utenverdenen blir gjenoptatt. Under den sovendes isolering finner også sted en endring i fordelingen av hans psykiske energi. En del av fortrengningsenergien, som ellers brukes til å holde det ubevisste nede, kan spares. For selv om det ubevisste nu utnytter sin relative frihet til aktivitet, så er jo allikevel veien til motiliteten stengt, det er bare den ufarlige vei til hallusinatorisk tilfredsstillelse som er fri. Nu kan altså en drøm komme i stand. Men drømmecensuren viser, at der også under søvnen er tilstrekkelig igjen av fortrengningsmotstanden.

Her åpner sig nu vei til besvarelse av spørsmålet om drømmen også har en bestemt funksjon, en nyttig opgave å fylle. Den uforstyrrede ro, som søvnen gjerne vilde tilveiebringe, er truet fra tre kanter: mer tilfeldig fra ytre inntrykk under søvnen og fra dagens interesser som ikke lar sig bryte av, og uundgåelig fra de utilfredsstillede fortrengte driftsrørsler, som ligger og lurer på en anledning til å komme til uttrykk. Når nu fortrengningene er svakere om natten, kunde der være fare for at søvnens ro vilde bli forstyrret hver gang den ytre eller indre impuls fikk tilknytning til en av de ubevisste driftskilder. Drømmeprosessen lar resultatet av et slikt samvirke munne ut i en uskadelig hallusinatorisk oplevelse, og sikrer på den måten søvnens fortsettelse. Det står ikke i noen motstrid med denne funksjon, at drømmen undertiden vekker den sovende under utvikling av angst, men er vel et signal som varsler at vekteren finner situasjonen for farlig og ikke lenger tror sig i stand til å mestre den. Ikke sjelden kjenner vi da ennu i søvne den beroligelse som vil hindre opvåkningen: Men det er jo bare en drøm!

Så meget, mine damer og herrer, har jeg ønsket å si om drømmetydningen, hvis opgave det altså er å vise veien fra den manifeste drøm til de latente drømmetanker. Er nu dette mål nådd, så er i den praktiske analyse som oftest interessen for drømmen uttømt. Man føier den meddelelse man på denne måte har fått i form av en drøm, inn i de andre meddelelser, og går så videre i analysen. Vi har imidlertid interesse av å dvele noe lenger ved drømmen. Det er en lokkende opgave å studere den prosess gjennem hvilken de latente drømmetanker er blitt forvandlet til den manifeste drøm. Vi kaller denne prosess for drømmearbeidet. Som De vil huske, behandlet jeg den så inngående i de tidligere forelesninger, at jeg i oversikten idag kan innskrenke mig til den knappest mulige sammenfatning.

Drømmearbeidet er altså en helt ny og fremmedartet prosess som man tidligere ikke kjente noe tilsvarende til. Vi har her fått et første innblikk i de prosesser som foregår i det ubevisste system, vi ser at de er ganske anderledes enn de vi kjenner fra vår bevisste tenkning, og at de for denne måtte fortone sig som uhørte og feilaktige. Betydningen av denne innsikt er så blitt øket ved den opdagelse, at de samme mekanismer — vi våger ikke å si: tankeprosesser — som forvandler de latente drømmetanker til den manifeste drøm, de er det også som er virksomme ved dannelsen av de nevrotiske symptomer.

I det følgende kan jeg ikke undgå en skjematiserende fremstillingsmåte. La oss anta, at vi i et bestemt tilfelle overskuer alle de latente, mer eller mindre affektivt ladede tanker, som efter fullbyrdet drømmetydning er trådt i den manifeste drøms sted. Vi legger da merke til en forskjell mellem dem, og denne forskjell fører oss et godt stykke på vei. Nesten alle disse latente drømmetankene blir erkjent eller anerkjent av vedkommende som har hatt drømmen; han innrømmer han har tenkt slik, nu eller tidligere en gang, eller han kunde iallfall ha tenkt slik. Bare mot en eneste

av tankene vegrer han sig, den er fremmed for ham, kanskje endog motbydelig, det kan hende han viser den fra sig i lidenskapelig ophisselse. Nu forstår vi, at de andre tankene hører med til hans bevisste — eller heller: førbevisste — tenkning, de hadde også kunnet tenkes i våken tilstand, sannsynligvis er de også kommet i stand i dagens løp. Men denne ene tanken, eller riktigere: denne ene tendensen, som benektes, den er et nattens barn, den tilhører den drømmendes ubevisste liv, og derfor fornekter og forkaster han den. Den har måttet vente på at fortrengningen skulde bli avslappet om natten, forat den på en eller annen måte skulde kunne få uttrykk. Og dette uttrykk er alltid avsvekket, forvansket, maskert. Uten drømmetydningen vilde vi ikke funnet det. Det skyldes sammenknytningen med de andre uklanderlige drømmetanker, at denne ubevisste tendens har kunnet finne leilighet til å liste sig gjennem censuren i en uanselig forklædning. På den annen side er det denne samme sammenknytningen de førbevisste drømmetanker skylder den makt de har til å beskjeftige sjelslivet også under søvnen. For det er ikke tvil om: det er denne ubevisste tendens som er den egentlige skaper av drømmen, det er den som skaffer den nødvendige psykiske energi til veie. Som enhver annen driftsrørsle har den ikke noe annet mål enn egen tilfredsstillelse, og våre erfaringer under arbeidet med å tyde drømmer viser også at dette er meningen med all drømmevirksomhet. I enhver drøm skal et driftsønske fremstilles som opfylt. Sjelslivets avsperring fra realiteten om natten og den derved muliggjorte regresjon til primitive mekanismer gjør det mulig, at den tilstrebte driftstilfredsstillelse opleves hallusinatorisk som nutid. På grunn av denne samme regresjon blir forestillinger omsatt til visuelle billeder i drømmen, de latente drømmetanker altså dramatisert og illustrert.

Denne del av drømmearbeidet gir oss klarhet over noen av de mest påfallende og besynderligste trekk ved drømmen.

Jeg gjentar gangen i drømmedannelsen. Innledningen: ønsket om å sove, med forsett vender man sig bort fra utenverdenen. To følger herav for det sjelelige apparat: for det første muligheten for at eldre og mer primitive arbeidsmåter kan tre i virksomhet, regresjonen, for det annet forminskningen av den fortrengningsmotstand som hviler på det ubevisste. Det er dette annet moment som gir muligheten for drømmedannelse, og denne mulighet blir utnyttet av de indre og ytre påvirkninger. Drømmen, som kommer i stand på denne måten, er allerede en kompromissdannelse. Den har en dobbelt funksjon; på den ene side er den i overensstemmelse med jeget, idet den fjerner de forstyrrende påvirkninger og derved tjener ønsket om å sove, på den annen side tillater den en fortrengt driftsrørsle å opnå den under disse forhold mulige tilfredsstillelse i form av en hallusinert ønskeopfyllelse. Hele denne av det sovende jeg tillatte drømmeprosess står imidlertid under innflytelse av censuren, som resten av den opretholdte fortrengning utøver. Enklere kan jeg ikke fremstille det. For prosessen selv er ikke enklere. Jeg kan imidlertid nu gå videre i beskrivelsen av drømmearbeidet.

Igjen tilbake til de latente drømmetanker! Det sterkeste element her er den fortrengte driftsrørsle. Ved tilknytning til tilfeldig forhåndenværende stimuli og overføring på dagsrestene lykkes det denne å få uttrykk, riktignok mildnet og maskert. Den streber, som alle driftsrørsler, efter real, aktiv tilfredsstillelse, men på grunn av de fysiologiske forhold under søvnen er veien til motiliteten sperret. Den er nødt til regressivt å slå inn på veien mot sansning, og nøie sig med en hallusinert tilfredsstillelse. De latente drømmetanker blir altså omsatt i en rekke sansebilleder og visuelle scener. Og herunder skjer det som virker så nytt og fremmedartet på oss. Alle sprogets midler til å uttrykke de finere tankeforbindelser, konjunksjoner og preposisjoner, forandringer i deklinasjon og konjugasjon, faller bort, fordi

fremstillingsmidlene for alle disse ting her mangler. Som i et primitivt sprog uten grammatikk er det bare tankens råmateriale som blir uttrykt, abstrakte ting føres tilbake på de tilgrunnliggende konkrete. Det som på denne måte blir tilbake, kan lett synes uten sammenheng. Det er i overensstemmelse både med den arkaiske regresjon i det sjelelige apparat og censurens krav, når fremstillingen av bestemte ting og hendinger i vid utstrekning skjer ved hjelp av symboler, som er fremmed for den bevisste tenkning. Langt videre griper imidlertid andre forandringer som foregår med drømmetankene. Elementer, som på noen måte har et felles berøringspunkt, blir *fortettet* til nye enheter. Ved omsettingen av tankene til billeder blir nettop slike absolutt foretrukket som tillater en slik sammensmeltning, fortetning — det er som om en kraft virker og presser materialet sammen. På grunn av fortetningen kan da ett element i den manifeste drøm svare til tallrike elementer i de latente drømmetanker. Men forholdet kan også være omvendt, slik at ett element i drømmetankene blir representert ved flere billeder i drømmen.

Ennu merkverdigere er en annen prosess, *forskyvningen* eller aksentoverføringen, noe vi i den bevisste tenkning bare kjenner som tankefeil eller som et middel i vitsens tjeneste. De enkelte forestillinger er jo ikke likeverdige, har ikke samme affektstyrke og blir overensstemmende dermed bedømt som mer eller mindre betydningsfulle. Under drømmearbeidet blir disse forestillinger skilt fra de tilknyttede affekter; affektene avferdiges for sig; de kan enten forskyves over på noe annet eller bibeholdes eller undergå forvandlinger eller overhodet ikke forekomme i drømmen. Betydningsfullheten av de for sine affekter befridde forestillinger får i drømmen uttrykk i drømmebilledenes livaktighet. Men vi legger merke til at denne betoning er gått over fra vesentlige til indifferente elementer, så det som bare spilte en birolle i drømmetankene, kan være rykket i forgrunnen som

hovedsak i drømmen, mens omvendt det vesentlige i drømmetankene fremstilles løselig og utydelig i drømmen. Der er ikke noe annet i drømmearbeidet som i den grad bidrar til å gjøre drømmen fremmedartet og ubegripelig for den drømmende. Forskyvningen er hovedmidlet for den *drømmeforvanskning* som de latente drømmetanker under innflytelse av censuren må finne sig i.

Efterat alle disse momenter har virket inn på drømmetankene, er drømmen nesten ferdig. Det kommer ennu et temmelig ubestandig moment til, den såkalte *sekundære bearbeidelse,* efterat drømmen er dukket op for bevisstheten som gjenstand for iakttagelse. Vi behandler da drømmen på samme måte som vi overhodet er vant til å behandle det vi iakttar: vi søker å fylle ut huller, få sammenheng i stand, og er da ofte utsatt for grove misforståelser. Denne likesom rasjonaliserende virksomhet — som i beste fall gir drømmen en glatt fasade, som ikke kan passe til dens virkelige innhold — kan imidlertid også falle bort eller bare ytre sig i meget beskjeden grad, og drømmen bærer da alle sine huller og sprang åpent til skue. På den annen side må det ikke glemmes, at drømmearbeidet heller ikke alltid går like energisk frem. Ofte innskrenker det sig til bestemte deler av drømmetankene, mens de øvrige får lov til å komme uforandret frem i drømmen. Det kan da se ut som om man i drømmen hadde utført det fineste og mest kompliserte tankearbeide, spekulert, laget vitser, fattet beslutninger, løst problemer — mens alt dette i virkeligheten er resultatet av vår normale åndelige virksomhet, like godt kan ha foregått dagen før drømmen som i løpet av natten, intet har å gjøre med drømmearbeidet og ikke bringer for dagen noe som kan sies å være karakteristisk for drømmen. Det kan også være hensiktsmessig ennu en gang å betone den motsetning som der er innenfor drømmetankene selv mellem den ubevisste driftsrørsle og dagsrestene. Mens dagsrestene opviser hele den mangfoldighet som karakteriserer vårt sjelsliv,

løper den ubevisste driftsrørsle, som er den egentlige motor i drømmedannelsen, regelmessig ut i en ønskeopfyllelse.

Alt dette hadde jeg kunnet fortelle allerede for femten år siden, ja, jeg tror også jeg virkelig sa det den gang. La oss nu ta for oss det som i mellemtiden er kommet til av forandringer og ny innsikt.

Som jeg alt nevnte, er jeg redd De vil finne dette nokså lite og at De ikke vil forstå hvorfor jeg har plaget Dem med å høre og mig selv med å fortelle det samme to ganger. Men der ligger femten år imellem, og det har vært mitt håp på denne måten lettest å få kontakten med Dem i stand igjen. Det er også så grunnleggende ting, av så avgjørende betydning for forståelsen av psykoanalysen, at man godt kan høre dem to ganger. Og at de i så høi grad er forblitt uforandret efter femten års forløp, er i og for sig vel verd å vite.

I litteraturen fra denne tid finner De naturligvis en hel rekke bekreftelser og detaljutførelser. Her kan jeg bare gi Dem noen enkelte prøver, og jeg nytter da leiligheten til også å ta med noe som alt tidligere har vært kjent. Mest refererer det sig til drømmesymbolikken og de øvrige fremstillingsmåter i drømmen. Altså hør her! For ganske kort tid siden vegret medisinerne ved et amerikansk universitet sig ved å innrømme psykoanalysen karakter av videnskap, med den begrunnelse at psykoanalysen ikke tillater eksperimentelle bevis. Den samme innvending hadde de også kunnet reise mot astronomien -- å eksperimentere med himmellegemene er jo spesielt vanskelig. Man er her henvist til iakttagelsen. Og allikevel har nettop wienerforskere gjort begynnelsen med å bekrefte vår drømmesymbolikk eksperimentelt. En *dr. Schröter* fant alt i 1912, at når man gir personer i dyp hypnose i opdrag å drømme om seksuelle ting, så blir i drømmen som er fremkalt på denne måte det seksuelle materiale erstattet med de kjente symboler. En kvinne får f. eks. i opdrag å drømme om kjønnslig omgang med en venninne. I drømmen optrer da denne venninne

med en *reisetaske,* på hvilken der er klebet en seddel: Bare for damer. Ennu mer virkningsfulle er de forsøk som *Betlheim* og *Hartmann* i 1924 gjorde på patienter med den såkalte *Korsakoffske* psykose. De fortalte patientene historier med grovt seksuelt innhold og gav så akt på de forvanskninger som fremkom når de på opfordring reproduserte det fortalte. Her kom da atter de vel kjente symboler for kjønnsorganer og kjønnsomgang for dagen — blandt annet stigens symbol, om hvilket forfatterne med rette sier, at et bevisst forvanskningsønske aldri vilde ha funnet frem til det.

I en meget interessant forsøksrekke har *V. Silberer* vist, at man så å si in flagranti kan overraske drømmearbeidet i å omsette abstrakte tanker til visuelle billeder. Når han i en tilstand av tretthet og døsighet vilde tvinge sig selv til åndelig arbeide, svant ofte tanken bort for ham og i dens sted trådte en visjon, som åpenbart var en erstatning for tanken.

Et enkelt eksempel herpå: Jeg tenker på — sier Silberer — at jeg skal utbedre et knudret sted i en artikkel. Visjon: Jeg ser mig selv høvle et stykke tre glatt. Det hendte ofte ved disse forsøk, at det ikke var den tanken som skulde bearbeides, men hans egen subjektive tilstand under det anstrengte arbeide som blev visjonens innhold — at altså tilstanden trådte i stedet for gjenstanden, noe *Silberer* har betegnet som et «funksjonalt fenomen». Et eksempel kan straks klargjøre meningen: Forfatteren strever med å sammenligne to filosofers opfatning av et bestemt problem; han er søvnig og kan umulig holde den ene av opfatningene ordentlig fast. Til slutt har han så en visjon: han forlanger oplysning av en gnaven sekretær; denne sitter bøiet over et skrivebord, gir først ikke akt på ham og ser så uvillig og avvisende på ham. Sannsynligvis kan det forklares ut fra selve forsøksbetingelsene, at visjonen som blir fremkalt på denne måte, så ofte fremstiller et resultat av selviaktagelsen.

La oss ennu opholde oss litt ved symbolene. Det var en del symboler vi mente å ha erkjent, men hvor det allikevel virket forstyrrende at vi ikke kunde angi hvordan *dette* bestemte symbol hadde fått nettop *denne* bestemte betydning. I slike tilfeller var det naturligvis særskilt gledelig, når vi fikk saken bekreftet annetsteds — i sprogvidenskap, folklore, mytologi, ritual. Som eksempel kan jeg her nevne kappen som symbol. Vi hadde sagt at i en kvinnes drøm betyr kappen en mann. Jeg håper det gjør inntrykk, når De nu får høre hvad *Th. Reik* kunde meddele i 1920: «I beduinernes eldgamle bryllupsceremoniell bedekker brudgommen bruden med en spesiell kappe, som kalles 'Aba', og han uttaler da de rituelle ord: 'For fremtiden skal ingen uten jeg bedekke dig'.» (Efter Robert *Eisler:* «Weltenmantel und Himmelszelt».) Vi har også funnet flere nye symboler, og jeg skal i det minste nevne to eksempler på slike. Efter *Abraham* (1922) er edderkoppen et symbol på moren, nemlig den falliske mor som man er redd for, slik at angsten for edderkoppen uttrykker skrekk for incest med moren og gru for det kvinnelige genitale. Som De kanskje vet, kan det mytologiske Medusahode føres tilbake til det samme motiv, kastrasjonsskrekken. Det annet symbol jeg vilde nevne, er broen. *Ferenczi* har opklaret det i 1921—1922. Dette symbol betyr oprinnelig det mannlige lem, som ved kjønnsomgangen forbinder foreldreparet med hverandre. Men senere utvikler det sig til videre betydninger, som kan avledes av denne første. For så vidt det skyldes det mannlige lem at man overhodet kan komme fra fødselsvannet til verden, blir broen overgangen fra det hinsidige (ennu-ikke-født, morslivet) til det dennesidige (livet), og da mennesket også forestiller sig døden som en tilbakevenden til morslivet (til vannet), får broen også betydning av en befordring over til døden; endelig — mer fjernt fra den oprinnelige mening — betegner broen overgang, tilstandsforandring overhodet. Hermed stemmer det da også, når kvinner, som ikke har

overvunnet ønsket om å være en mann, så ofte drømmer om broer som er for korte til å nå den annen bredd.

I drømmens manifeste innhold forekommer nokså ofte billeder og situasjoner, som minner om kjente motiver fra eventyr, sagn og myter. Tydningen av slike drømmer kaster da lys over de oprinnelige interesser som har skapt disse motiver — men naturligvis må vi ikke glemme den betydningsendring som dette materiale har undergått i tidenes løp. Vårt tydningsarbeide avdekker så å si råstoffet; dette må meget ofte kalles seksuelt i videste betydning, i senere bearbeidelse har det imidlertid fått den mest forskjelligartede anvendelse. Slike tilbakeføringer pleier å gjøre alle ikke-analytisk innstillede forskere rasende — som vilde vi nekte eller ringeakte alt hvad den senere utvikling har bygget videre op over det. Ikke desto mindre er slik innsikt lærerik og interessant. Det samme gjelder avledningen av visse motiver i den bildende kunst, f. eks. når *J. Eisler* (1919) på grunnlag av drømmer hos patienter gir en analytisk tydning av ynglingen som leker med en liten gutt, fremstilt i *Praxiteles'* Hermes. Bare en ting til — jeg må få nevne hvor ofte nettop mytologiske emner blir opklaret gjennem drømmetydningen. Således er det f. eks. mulig å forstå labyrintsagnet som en fremstilling av en anal fødsel; de innviklede ganger er tarmen, ariadnetråden er navlestrengen.

Drømmearbeidets forskjellige måter å fremstille på — et interessant og nesten uuttømmelig stoff — er vi blitt stadig mer fortrolige med gjennem inngående studier. Jeg skal gi noen prøver. Således fremstiller f. eks. drømmen relasjonen hyppig på den måten at den mangfoldiggjør samme ting. Hør en merkelig drøm som en ung pike hadde: Hun trer inn i en stor sal og finner her en person sittende på en stol, gjentatt seks ganger, åtte ganger, og ennu oftere, men hver gang er det hennes far. Dette er lett å forstå, når man av biomstendighetene ved tydningen får vite at rummet forestiller morslivet. Da kommer drømmen på linje med den

oss velkjente fantasi hos piken, som alt vil ha møtt faren i det intrauterine liv, den gang han under svangerskapet avla besøk i morslivet. At noe foregår omvendt i drømmen, at farens inntreden er forskjøvet over til piken selv, må ikke forvirre; det har for øvrig også sin spesielle betydning. At den person som fremstiller faren, blir mangfoldiggjort, kan bare uttrykke, at vedkommende begivenhet har funnet sted gjentagne ganger. I grunnen må vi jo også innrømme, at det er ikke så svært stor frihet drømmen tiltar sig, når den uttrykker hyppighet ved ophopning. Den har bare grepet tilbake til ordets oprinnelige betydning; idag betegner det en gjentagelse i tid, men oprinnelig er det tatt fra en sammenhopning i rummet. Overhodet omsetter drømmearbeidet overalt hvor det går an, tidsforhold til rumlige forhold og fremstiller dem som sådanne. I en drøm ser man f. eks. en scene mellem personer som synes meget små og er langt borte, det er som betraktet man dem gjennem den gale ende av en kikkert. At personene er små og at de er langt borte betyr her det samme: meningen er at de er langt borte i tid, det er en scene fra fjern fortid som fremstilles.

Videre husker De kanskje også noe annet som jeg alt nevnte i de tidligere forelesninger og da gav eksempler på: også rent formale trekk ved den manifeste drøm har vi lært å nyttiggjøre for tydningen, altså å omsette til innhold som hører til de latente drømmetanker. Nu vet De jo, at alle drømmer man har i løpet av en natt hører inn i samme sammenheng. Men det er ikke engang uten betydning, om disse drømmene fremtrer som et kontinuum for den drømmende, eller om han opstykker dem i flere deler og hvor mange det i tilfelle er. Antallet av disse svarer ofte til like mange særskilte hovedpunkter i de latente drømmetanker eller innbyrdes stridende tendenser i den drømmendes sjelsliv; disse er da fremherskende i hver sin særskilte del av drømmen, uten å beherske denne absolutt. En kort drøm først og så en lang hoveddrøm efterpå står ofte i forholdet: betingelse

— utførelse; i de gamle forelesninger nevnte jeg et meget tydelig eksempel på dette. En drøm, som drømmeren betegner som et eller annet innskudd, svarer i virkeligheten til en bisetning i drømmetankene. I en studie over drømmepar har *Franz Alexander* (1925) vist, at to drømmer i løpet av samme natt ikke sjelden deler opgaven mellem sig på den måten, at de tatt sammen gir en ønskeopfyllelse i to etapper, noe hver drøm tatt for sig ikke presterer. Hvis f. eks. innholdet av drømmeønsket er en utillatelig handling med en bestemt person, så kan det hende at denne person optrer utilhyllet i første drøm, mens handlingen bare så vidt blir antydet. Den annen drøm gjør det da anderledes: her blir handlingen fremstilt utilhyllet, mens derimot personen er gjort ukjennelig eller erstattet med en eller annen likegyldig person. Dette gjør jo virkelig inntrykk av sluhet. Et annet og lignende forhold har vi når den ene del av drømmeparet fremstiller straffen, den annen den syndige ønskeopfyllelse. Altså likesom: tar man straffen for det på sig, så tør man tillate sig det forbudte!

Jeg skal ikke opholde Dem lenger med disse og lignende små opdagelser, og heller ikke gå nærmere inn på diskusjonene om anvendelsen av drømmetydningen i det analytiske arbeide. Jeg kan tenke mig De nu er utålmodig efter å høre om de forandringer som har funnet sted i grunnopfatningen av drømmens vesen og betydning. Som jeg alt har forberedt Dem på, er det i virkeligheten nettop her lite å berette.

Det punkt som har vært mest angrepet i hele læren, er vel påstanden om at alle drømmer er ønskeopfyllelser. Den uundgåelige, alltid tilbakevendende innvendingen fra legfolk, at der jo finnes så mange angstdrømmer, har vi alt gjort oss, jeg tør vel si helt ferdig med i de tidligere forelesninger. Vi inndeler drømmene i ønske-, angst- og straffedrømmer, og har dermed opretholdt vår lære.

Også straffedrømmene er ønskeopfyllelser, ikke av driftsrørsler, men derimot av den kritiserende, censurerende og

straffende instans i sjelslivet. Om vi tar for oss en ren straffedrøm, er det ved en enkel tankeoperasjon mulig å rekonstruere den ønskedrøm som straffedrømmen er det naturlige svar på og som altså for den manifeste drøms vedkommende er blitt erstattet med denne tilrettevisning. Som De vet, mine damer og herrer, var det studiet av drømmen som først hjalp oss til å forstå nevrosene. De vil da også finne det forståelig, at vårt kjennskap til nevrosene senere har kunnet virke inn på vår opfatning av drømmen. Som De skal få høre nærmere om, har vi sett oss nødt til å anta en særskilt kritiserende og forbydende instans i sjelslivet, det såkalte overjeg. Da vi nu også fant at drømmecensuren må betraktes som en ydelse av denne instans, blev det naturlig for oss å gi større akt på overjegets andel i drømmedannelsen.

Mot teorien om drømmen som ønskeopfyllelse har der bare reist sig to alvorlige vanskeligheter. Drøftelsen av dem har ført inn i vidtrekkende overveielser, dog uten ennu å gi noen helt tilfredsstillende løsning.

Den første vanskelighet er gitt med den kjensgjerning, at personer, som har hatt en sjokkoplevelse, vært utsatt for et svært sjelelig trauma, som det så ofte var tilfellet i krigen og som også finnes som grunnlag for en traumatisk hysteri — at slike personer i drømme så regelmessig blir satt tilbake i den traumatiske situasjon. Dette skulde jo ikke være tilfellet efter vår opfatning av drømmens funksjon. Hvilket ønske skulde det vel være som blir opfylt ved at man på denne måte griper tilbake til den høist pinefulle traumatiske oplevelse? Det er vanskelig å si.

Den annen vanskelighet støter vi nesten daglig på under vårt analytiske arbeide. Men den betegner heller ikke en så alvorlig innvending som den første. Som De vet, er det en av psykoanalysens opgaver å løfte amnesiens slør, som tilhyller de første barneår, og å bringe de ytringer som her finnes av infantilt seksualliv frem til bevisst erindring. Nu

er disse barnets første seksualoplevelser forbundet med pinefulle inntrykk av angst, forbud, skuffelser og straff. Man skjønner at de er fortrengt, men man forstår da ikke hvorfor de har en så åpen adgang til drømmelivet og gir mønstret for så mange drømmefantasier, i det hele hvorfor drømmene er fylt med reproduksjoner av disse infantile scener og så ofte henspiller på dem. Den ulyst som knytter sig til disse scener, og drømmearbeidets tendens til ønskeopfyllelse synes jo å gå dårlig sammen. Men kanskje ser vi her vanskeligheten for stor. Til de samme barndomsoplevelser knytter sig jo også alle de uforgjengelige, uopfylte driftsønsker, som gjennem hele livet avgir energi for drømmedannelsen og som under sin veldige opdrift saktens også måtte kunne bringe materialet av pinlig oplevede begivenheter med sig til overflaten. På den annen side er det heller ikke vanskelig å merke drømmearbeidet i den måte på hvilken dette materiale blir reprodusert; drømmearbeidet søker å nekte ulysten ved å forvanske den og forvandle skuffelsen til tilfredsstillelse. Ved de traumatiske nevroser er det anderledes, her løper drømmen regelmessig ut i angstutvikling. Efter min mening skal vi ikke være redde for å innrømme, at drømmens funksjon svikter i dette tilfelle. Jeg ønsker ikke å påberope mig at undtagelsen jo bekrefter regelen — visdommen i denne setningen forekommer mig rett tvilsom. Men vel er det så, at undtagelsen ikke ophever regelen. Når man i studieøiemed isolerer en enkelt sjelelig arbeidsydelse som drømmevirksomheten fra hele det øvrige maskineriet, blir det mulig å finne ut dens egen indre lovmessighet; men når man så setter den inn i sammenhengen igjen, må man være forberedt på at resultatene kan bli fordunklet eller begrenset ved sammenstøtet med andre makter.

Vi sier altså at drømmen er en ønskeopfyllelse. Hvis De nu vil ta de nevnte innvendingene med i betraktningen, kan De jo si at drømmen er *forsøket* på en ønskeopfyllelse. For folk som har evnen til å sette sig inn i den sjelelige dyna-

mikk, har De dermed i virkeligheten ikke sagt noe annet. Under bestemte forhold er det så, at drømmen bare meget ufullkomment kan sette sitt mål igjennem eller at den overhodet må opgi det. Blandt slike hindringer for drømmefunksjonen synes den ubevisste fiksering til et trauma å stå i første rekke: den sovende må drømme fordi avslappingen av fortrengningen om natten aktiverer den traumatiske fiksering; imidlertid svikter drømmearbeidet som vil forandre erindringssporene av den traumatiske begivenhet til en ønskeopfyllelse. Under slike forhold hender det at man blir søvnløs, gir avkall på søvnen av angst for at drømmefunksjonen skal mislykkes. Den traumatiske nevrose viser oss her et ekstremt tilfelle. Men man må også innrømme barndomsoplevelsene traumatisk karakter. Og ikke bli forundret, om det skulde vise sig, at der også under andre betingelser kan forekomme mindre forstyrrelser i drømmens arbeidsydelse.

XXX. FORELESNING

DRØM OG OKKULTISME

Mine damer og herrer! Det er en smal vei vi skal gå idag. Men den fører til en vid utsikt.

At jeg har annonsert å tale om forholdet mellem drøm og okkultisme, kan neppe overraske. Drømmen er jo ofte blitt betraktet som porten inn til mystikkens verden, for mange står den ennu den dag idag som et okkult fenomen. Heller ikke vi som har gjort drømmen til gjenstand for videnskapelig undersøkelse, nekter at en eller flere forbindelseslinjer knytter den sammen med hine dunkle ting. Mystikk, okkultisme — hvad menes med disse navn? Nu må De ikke vente, at jeg skal forsøke å gi en bestemt definisjon av disse slett avgrensede områder. Helt almindelig, ubestemt, vet vi alle hvad vi her tenker på. Et slags hinsides i forhold til den dagklare, ubønnhørlig lovmessige verden som videnskapen har bygget op.

Okkultismen hevder den reale eksistens av hine «ting mellem himmel og jord, som vår skolevisdom ikke drømmer om». Nu, vi nærer ikke noe ønske om å holde fast ved trangsynt skolevisdom — vi er villige til å tro det som man kan gjøre troverdig.

Vi vil gå frem her som overalt ellers i videnskapen: først fastslå hvorvidt fenomener av denne art virkelig kan påvises, og dernest, men først når enhver tvil på ektheten virkelig er ryddet av veien, ta fatt på spørsmålet om hvorledes fenomenene skal forklares. Det kan imidlertid ikke nektes, at alt denne beslutning faller vanskelig, både av

intellektuelle, psykologiske og historiske grunner. Forholdet er her et annet enn når vi går i gang med andre undersøkelser.

La oss først se på de intellektuelle vanskeligheter! Og la mig få gjøre disse anskuelige på grov, håndgripelig måte! Anta at det gjelder spørsmålet om beskaffenheten av jordens indre. Som bekjent vet vi ikke noe sikkert herom. Vi formoder at det består av tunge metaller i flytende tilstand. Nu kunde det tenkes at en eller annen vilde komme og påstå, at jordens indre er vann, mettet med kullsyre, altså en slags sodavann. Vi vilde sikkert si, at dette er meget usannsynlig, at det motsier alle våre forventninger, ikke tar hensyn til alle de holdepunkter i vår viden som har fått oss til å opstille metallhypotesen. Men utenkelig er det jo allikevel ikke, og hvis det er en som kan vise oss en vei til å efterprøve sodavannshypotesen, vil vi uten motstand gå den. Men så kommer en annen og fremmsetter i alvor den påstand, at jordkjernen består av marmelade! Her vil vi forholde oss på en helt annen måte. Vi vet jo at marmelade forekommer ikke i naturen, den er et produkt av det menneskelige kjøkken, dette stoff forutsetter dessuten frukttrær og frukter, og det er oss virkelig umulig å begripe hvorledes vi skulde kunne henlegge vegetasjon og menneskelig kokekunst til jordens indre. Resultatet av disse intellektuelle innvendinger blir en svingning i vår interesse: istedenfor å gi oss til å undersøke om jordkjernen virkelig skulde bestå av marmelade, spør vi oss selv hvad slags menneske dette vel må være som kan komme på en slik idé — i høiden spør vi så også mannen, hvor han vet dette fra. Den ulykkelige ophavsmannen til marmeladeteorien vil bli dypt krenket og anklage oss for at vi ut fra en angivelig videnskapelig fordom nekter en objektiv vurdering av hans påstand. Men det vil ikke nytte ham noe. Vi føler, at fordommer ikke alltid er forkastelige, men ofte berettigede og tjenlige til å spare oss for å bruke våre krefter til ingen nytte. I virkeligheten

er de jo ikke noe annet enn analogislutninger ut fra andre, vel begrunnede dommer.

En hel rekke av de okkultistiske påstander virker på lignende måte som marmeladehypotesen, og vi mener oss berettiget til på forhånd, uten noen slags efterprøving, å avvise dem. Men saken er allikevel ikke så enkel. En sammenligning som den jeg her har valgt, beviser ikke noe, like lite som i almindelighet sammenligninger overhodet. Spørsmålet er jo om den passer; man skjønner det er den foraktelig forkastende innstilling som alt bestemte valget av den. Fordommer kan mange ganger være hensiktsmessige og berettigede, men andre ganger kan de bero på feiltagelse og være skadelige — man vet aldri når det ene eller det annet er tilfellet. Videnskapenes historie er selv overordentlig rik på hendinger som kan tjene som advarsel mot en forhastet fordømmelse. I lang tid gjaldt det for en meningsløs antagelse, at de stener som vi idag kaller meteorstener, skulde være falt ned på jorden fra himmelrummet, eller at de stener i fjellene, som inneslutter muslingrester, engang skulde ha dannet havbunnen. For øvrig gikk det heller ikke psykoanalysen stort anderledes dengang den trådte frem med nøkkelen til det ubevisste. Vi analytikere har derfor særlig grunn til å være forsiktige med å bruke det intellektuelle motiv til å avvise nye teorier. Vi må innrømme, at det ikke hjelper oss ut over uvilje, tvil og usikkerhet.

Det annet moment kalte jeg det psykologiske. Jeg tenker her på den almindelige menneskelige tilbøielighet til lettroenhet og tro på mirakler. Fra den første begynnelse av, når livet tar oss i sin strenge tukt, rører der sig en motstand i oss mot tankelovenes ubønnhørlighet og monotoni og mot kravene til realitetsprøving. Fornuften blir til en fiende, som forholder oss så meget av muligheten til lyst. Man opdager, hvilken lyst det gir, iallfall en gang imellem, å unddra sig fornuften og i stedet gi sig hen til det forlokkende menings-

løse. Skolegutten gotter sig over ordfordreininger, den fag-lærte driver gjøn med sin virksomhet efter en videnskapelig kongress, selv den alvorlige mann nyder vitsens lek. Alvor-ligere fiendskap mot «fornuft og videnskap, menneskets allerbeste kraft» ligger og venter på chance, det er hastig til å gi mirakeldoktoren og naturlægen fortrinet fremfor den «studerte» læge, det kommer okkultismens påstander i møte, så lenge dens angivelige kjensgjerninger blir tatt som brudd på lov og regel, det får kritikken til å sove, forfalsker iakt-tagelsene, fremtvinger bekreftelse og tilslutning uten saklig grunnlag. Tar man denne tilbøielighet hos menneskene med i betraktningen, har man all grunn til skepsis overfor mange av meddelelsene i den okkultistiske litteratur.

Den tredje vanskelighet kalte jeg den historiske. Jeg tenker her på den ting, at der i okkultismens verden egent-lig ikke foregår noe nytt, men bare gjentagelser av alle de tegn, undere og profetier som der berettes om fra alle tider, i gamle skrifter, ting som vi for lengst mente oss ferdige med, fostere av en tøilesløs fantasi eller tendensiøst bedra-geri, produkter fra en tid da menneskehetens uvidenhet var meget stor og videnskapens ånd ennu trådte sine barnesko. Hvis vi antar for sant det som ifølge okkultistenes med-delelser ennu den dag i dag går for sig, da må vi også god-kjenne hine efterretninger fra oldtiden som troverdige. Og nu husker vi, at folkenes tradisjoner og hellige skrifter er fulle av slike mirakelfortellinger, og at religionene støtter sitt krav på troverdighet nettop på slike ekstraordinære og underfulle begivenheter og her finner beviset for over-menneskelige makters innvirken. Da blir det vanskelig for oss å undgå mistanken om at den okkultistiske interesse egentlig er en religiøs interesse, at det i virkeligheten hører til de hemmelige motiver for den okkultistiske bevegelse å komme religionen, som er truet av den videnskapelige tenk-nings fremskritt, til hjelp. Og erkjennelsen av et slikt motiv

får nødvendigvis vår mistro til å vokse, og vi føler en ennu sterkere uvilje mot å innlate oss på en undersøkelse av de angivelige okkulte fenomener.

Men denne uviljen må vi jo endelig engang overvinne. Det gjelder et spørsmål om virkelighet, spørsmålet om det som okkultistene forteller er sant eller ikke sant. Og dette spørsmålet må jo kunne avgjøres gjennem iakttagelse. Egentlig har vi grunn til å være okkultistene takknemlige. Mirakelfortellingene fra gamle dager er unddratt vår efterprøving. Selv om vi mener de ikke kan bevises, så må vi jo allikevel innrømme at de strengt tatt ikke kan gjendrives. Det som foregår i nutiden derimot, det vi selv kan være til stede ved, det må vi kunne felle en sikrere dom om. Og kommer vi da til det resultat, at der ikke skjer slike undere idag, så frykter vi ikke lenger innvendingen, at de jo kunde ha hendt i gamle dager. Andre forklaringer ligger da betydelig nærmere. Vi legger altså våre betenkeligheter til side og er rede til å være med i undersøkelsen av de okkulte fenomener.

Men så treffer vi til all ulykke på forhold, som er ytterst ugunstige for vår redelige hensikt. De iakttagelser vår dom skal avhenge av, blir anstilt under betingelser som gjør våre sanseiakttagelser usikre og avstumper vår opmerksomhet — i mørke eller sparsomt rødt lys, med lang ventetid hvor intet skjer. Det heter, at alt vår vantro, altså vår kritiske innstilling, er i stand til å hindre at de ventede fenomener overhodet kommer i stand. En forsøkssituasjon av denne art er et sant vrengbillede av de forhold under hvilke man ellers pleier å gjennemføre videnskapelige undersøkelser.

Iakttagelsene gjøres med såkalte medier, personer som man tilskriver særlige «sensitive» evner, men som ellers slett ikke utmerker sig ved noen fremragende åndens eller karakterens egenskaper og ikke i likhet med de gamle undergjørere er båret av noen stor idé eller noe alvorlig formål. Tvert om, selv de som tror på deres hemmelige krefter, anser dem for å være i høi grad upålitelige; de fleste av dem er

alt avsløret som bedragere, og det ligger nær å vente at det samme vil skje også med resten. Det de presterer gjør inntrykk av kåte barnestreker eller taskenspillkunster. Ennu er der aldri kommet noe brukbart ut av seansene med disse medier, ingen ny kraftkilde er åpnet. Riktignok regner man jo heller ikke med at dueavlen fremmes av taskenspilleren, som tryller duer frem av sin tomme flosshatt! Jeg kan lett sette mig i de menneskers sted, som ønsker å opfylle kravet til objektivitet og derfor deltar i de okkultistiske seanser, men så efter en stunds forløp gir op, trette og frastøtte av de forlangender man stiller til dem, og vender tilbake til sine tidligere fordommer uten å være blitt belært. Man kan foreholde slike mennesker, at heller ikke dette er den rette måte å ta saken på. Man kan jo ikke foreskrive fenomener, som man vil studere, hvorledes de skal være og under hvilke betingelser de skal optre. Meget mer må det gjelde om å holde ut og å gi akt på de forsiktighets- og kontrollforholdsregler, ved hjelp av hvilke man i nyeste tid forsøker å beskytte sig mot medienes upålitelighet. Men dessverre gjør denne moderne sikring også slutt på den lette tilgang til okkultistiske iakttagelser. Studiet av okkultismen er blitt en spesiell og vanskelig bestilling, en virksomhet man ikke kan drive ved siden av sine øvrige interesser. Og så lenge de forskere som er beskjeftiget hermed, ennu ikke er kommet til noe avgjørende resultat, blir man overlatt til tvilen og sine egne formodninger.

Den sannsynligste av disse formodninger er vel, at det ved okkultismen dreier sig om en kjerne av ennu ikke erkjente kjensgjerninger, som bedrag og fantasi har spunnet et nesten ugjennemtrengelig slør omkring. Men hvorledes er det mulig å komme om så bare i nærheten av denne kjerne, fra hvilken kant kan vi overhodet ta fatt på problemet? Her er det jeg mener drømmen kan hjelpe, idet den gir oss et vink om ut av hele denne vrimmel å ta for oss til undersøkelse *telepatien*.

Som bekjent forstår vi ved telepati den angivelige kjensgjerning, at en begivenhet som finner sted på et bestemt tidspunkt omtrent samtidig kommer til bevissthet hos en person som befinner sig et annet sted, uten at de vanlige kjente meddelelsesmidler kommer i betraktning. Stilltiende forutsetning er, at begivenheten angår en person som den annen, mottageren av efterretningen, har en sterk følelsesmessig interesse for. Altså, personen A. f. eks. er utsatt for en ulykke eller dør, og personen B., som er nær forbundet med ham — moren, datteren eller kjæresten — får omtrent samtidig vite om det gjennem en syns- eller hørselssansning; i siste tilfelle er det altså som om vedkommende var blitt underrettet pr. telefon, hvad der imidlertid ikke har vært tilfelle — på en måte et motstykke til den trådløse telegrafi. Jeg behøver ikke her å betone, hvor usannsynlige slike hendinger er. Med god grunn kan man også avvise de fleste av disse beretninger — noen blir imidlertid tilbake, som dette ikke er så lett med. Tillat mig nu, når jeg skal fremkomme med den meddelelse jeg har på hjerte, å utelate det forsiktige lille ord «angivelig», og å fortsette som om jeg virkelig trodde på den objektive realitet av det telepatiske fenomen. Men De må være klar over at dette ikke er tilfelle, jeg har ikke bundet mig til noen overbevisning.

Egentlig er det bare lite jeg har å meddele, bare en uanselig liten kjensgjerning. Jeg vil også straks ytterligere begrense Deres forventninger, idet jeg sier at i grunnen har drømmen lite med telepati å gjøre. Det er hverken så at telepatien kaster nytt lys over drømmens vesen eller at drømmen avlegger noe direkte vidnesbyrd om telepatiens virkelighet. Det telepatiske fenomen er heller ikke på noen måte bundet til drømmen, det kan også forekomme i våken tilstand. Den eneste grunn til en særskilt omtale av forholdet mellem drøm og telepati er, at søvntilstanden synes spesielt egnet til å motta telepatiske budskap. Man får da en såkalt telepatisk drøm. Ved analysen av en slik drøm

ser man, hvorledes den telepatiske efterretning har spilt samme rolle som dagsrestene. Likesom disse er den blitt forandret av drømmearbeidet, som har tatt den i sitt formåls tjeneste.

I analysen av en slik telepatisk drøm forekommer nu noe, som nok kan synes ubetydelig, men som jeg allikevel har funnet av så stor interesse, at jeg har valgt det til utgangspunkt for denne forelesning. Da jeg i 1922 gav den første meddelelse om denne sak, hadde jeg bare en enkelt iakttagelse å påberope mig. Senere har jeg gjort mange lignende iakttagelser; allikevel vil jeg holde mig til det første eksempel, fordi dette er det letteste å gi en fremstilling av. Jeg skal da straks føre Dem *in medias res*.

En åpenbart intelligent mann, efter eget utsagn uten et hvert «okkultistisk anstrøk», skrev og fortalte mig om en drøm som han fant merkverdig. Han forutskikket den bemerkning, at hans datter, som var gift og bodde langt borte, ventet sin første nedkomst i midten av desember. Denne datter stod ham meget nær, og hun på sin side holdt også inderlig av faren. Nu drømte han natten mellem 16. og 17. november, at hans hustru hadde fått tvillinger. Der fulgte en rekke enkeltheter, som jeg her kan utelate og som heller ikke alle er blitt opklart. Kvinnen, som i drømmen fikk tvillingene, er hans annen hustru, datterens stedmor. Han ønsker ikke barn med denne hustru, han finner henne uskikket til fornuftig barneopdragelse; på den tid drømmen fant sted hadde han i lengere tid heller ikke hatt samleie med henne. Det som nu hadde fått ham til å skrive til mig, var ikke tvil om drømmelæren — noe det manifeste drømmeinnhold for øvrig kunde ha berettiget ham til: for hvorfor lar drømmen nettop denne kvinne føde barn, i rak motsetning til hans egne ønsker? Efter de oplysninger han selv gav, forelå der heller ikke noen grunn til frykt for at en slik lite velkommen begivenhet virkelig skulde kunne inntreffe. Det som hadde beveget ham til å skrive til mig om drømmen, var den om-

stendighet, at han den 18. november om morgenen hadde fått telegram om at datteren var nedkommet med tvillinger. Telegrammet var innlevert dagen i forveien, fødselen hadde funnet sted natten mellem 16. og 17., omtrent i samme timen som han hadde drømt at hans hustru hadde fått tvillinger. Mannen spurte mig, om jeg anså dette sammentreff mellem drøm og begivenhet for tilfeldig. Selv våget han ikke å kalle dette en telepatisk drøm, for forskjellen mellem drømmeinnhold og begivenhet gjaldt nettop det som for ham syntes det vesentlige, nemlig den fødendes person. Men det fremgikk av hans bemerkninger, at en riktig telepatisk drøm ikke vilde ha overrasket ham. For han mente datteren sikkert hadde «tenkt spesielt på ham» i den vanskelige timen.

Mine damer og herrer! Jeg er sikker på De alt kan tyde denne drømmen og også forstår hvorfor jeg har fortalt den. Her har vi en mann som er utilfreds med sin annen hustru, han ønsker han heller hadde en hustru likesom datteren av første ekteskap. For det ubevisste bortfaller naturligvis dette: likesom. Nu får han i den nattlige time det telepatiske budskap, at datteren har fått tvillinger. Drømmearbeidet bemektiger sig denne efterretning, det lar det ubevisste ønske, som vil sette datteren i den annen hustrus sted, virke inn på budskapet, og på denne måten opstår den fremmedartede manifeste drøm, som tilhyller ønsket og forvansker budskapet. Vi må si, det er først drømmetydningen som har vist, at det er en telepatisk drøm. Det er psykoanalysen som her har bragt for dagen et telepatisk fenomen, som vi ellers ikke vilde ha erkjent.

Men la Dem nu ikke føre på villspor! Tross dette har drømmetydningen ikke sagt noe om den objektive sannhet av et telepatisk fenomen. Der kan også foreligge noe som det er mulig å opklare på annen måte. Det er mulig, at mannens latente drømmetanker har lydt slik: Idag er jo den dagen, da min datters forløsning skulde finne sted, hvis det

virkelig er riktig, som jeg har trodd, at hun har forregnet sig med en måned. Og hennes utseende var alt siste gangen jeg så henne slik, at man skulde tro hun vilde få tvillinger. Og min avdøde hustru var så barnekjær, hvor vilde hun ikke ha frydet sig over tvillinger! (Dette siste moment setter jeg inn efter noen assosiasjoner hos vedkommende, som jeg ennu ikke har omtalt.) I dette tilfelle vilde det altså vært vel begrunnede formodninger hos den drømmende, og ikke et telepatisk budskap, som var foranledningen til drømmen, resultatet vilde blitt det samme. Som De ser, heller ikke tydningen av denne drøm sier altså noe om hvorvidt man tør tilskrive telepatien objektiv virkelighet. For å kunne avgjøre dette spørsmål vilde det være nødvendig å eforske inngående alle de forhold som står i forbindelse med begivenheten, noe som dessverre her like litt som ved de andre tilfeller jeg har erfaring om, har vært mulig. Det skal innrømmes, at antagelsen av telepati gir den avgjort enkleste forklaring, men dermed er ikke meget vunnet. Den enkleste forklaring er ikke alltid den riktige, meget ofte er sannheten langt fra enkel. Før man bestemmer sig for en så vidtrekkende antagelse, må man ha tatt alle forsiktighetshensyn.

Vi kan nu forlate temaet drøm og telepati, jeg har ikke mer å si herom. Men De skal legge vel merke til: det var ikke drømmen selv som syntes å lære oss noe om telepatien, men derimot tydningen av drømmen, den psykoanalytiske bearbeidelse. I det følgende kan vi derfor se helt bort fra drømmen; istedet skal vi prøve den mulighet, at anvendelsen av psykoanalysen kan kaste noe lys over andre såkalte okkulte fenomener.

Vi har f. eks. *induksjonen* eller *tankeoverføringen,* som står telepatien meget nær og i grunnen uten større vanskelighet kan forenes med denne. Tankeoverføring vil si, at sjelelige prosesser hos et menneske — forestillinger, ophisselsestilstander, viljesimpulser — kan overføres på et annet gjennem det fri rum, uten at de vanlige, kjente meddelelsesmid-

ler med ord og tegn blir nyttet. De forstår, hvor merkverdig, kanskje også praktisk betydningsfullt det vilde være, om noe slikt virkelig forekom. I parantes bemerket, det er forunderlig at nettop dette fenomen er der minst tale om i de gamle underberetninger.

Under den psykoanalytiske behandling av patienter har jeg fått inntrykk av, at profesjonelle spåmenns virksomhet byr utmerket anledning til særlig pålitelige iakttagelser angående tankeoverføring. Det er ubetydelige, ofte endog mindreverdige personer, som gir sig av med en eller annen håndtering på dette område, de spår i kort, studerer skrift og linjene i hånden, anstiller astrologiske beregninger, og ved hjelp av dette forutsier de så de besøkendes fremtid, efter først å ha vist sig fortrolig med utsnitt av deres skjebne i fortid og nutid. Deres klienter viser sig som oftest vel tilfreds med disse prestasjoner, og blir heller ikke fortørnet om profetiene senere viser sig ikke å slå til. Jeg er kommet over flere slike tilfeller, har hatt anledning til å studere dem analytisk, og skal nu straks berette det merkeligste av dem. Dessverre blir beviskraften av slike beretninger svekket ved de diskresjonshensyn jeg må ta som læge; disse tvinger mig nemlig til å fortie en hel del trekk. Forvanskninger har jeg imidlertid omhyggelig søkt å undgå.

Her skal De nu få høre hvad der hendte en av mine kvinnelige patienter, som hadde en slik oplevelse med en spåmann:

Hun var den eldste i en stor søskenflokk, var vokset op med en overordentlig sterk fiksering til faren, giftet sig ung og hadde funnet full tilfredsstillelse i ekteskapet. I hennes lykke var det bare én ting som manglet, hun var barnløs, kunde altså ikke sette sin elskede mann helt i farens sted. Da hun efter lange års skuffelser endelig hadde tatt beslutningen om å gjennemgå en gynekologisk operasjon, kom hennes mann med den tilståelse, at skylden lå hos ham; en sykdom før ekteskapet hadde gjort ham udyktig til å avle barn.

Denne skuffelse klarte hun dårlig, hun blev nevrotisk, led åpenbart av angst. For å muntre henne op, tok mannen henne med på en forretningsreise til Paris. Mens de en dag satt her i hotellets hall, blev hun opmerksom på en viss travelhet blandt betjeningen. Hun spurte hvad det var, og fikk vite at *Monsieur le professeur* var kommet og gav konsultasjoner i et kabinett. Hun ytret ønske om selv å få gjøre et forsøk. Hennes mann vilde ikke, men i et ubevoktet øieblikk slapp hun inn i konsultasjonsværelset og stod så foran spåmannen. Hun var 27 år gammel, så meget yngre ut, hadde tatt vielsesringen av. *Monsieur le professeur* lot henne legge hånden på en skål fylt med aske, studerte omhyggelig avtrykket, fortalte henne så allehånde om hårde kamper som forestod, og sluttet med den trøstefulle forsikring, at hun dog ennu vilde komme til å gifte sig og ha to barn når hun var 32 år. Da hun fortalte mig denne historien, var hun 43 år gammel, meget syk og uten noen som helst utsikt til å få barn. Profetien var altså ikke slått til, allikevel talte hun om den uten den ringeste bitterhet, tvertom med et umiskjennelig uttrykk av tilfredsstillelse, som tenkte hun tilbake på en gledelig oplevelse. Det var lett å konstatere, at hun ikke hadde den minste anelse om hvad de to tallene i profetien kunde bety og om de overhodet betød noe.

Nu vil De si dette var en dum og uforståelig historie, og spørre hvorfor jeg i det hele har fortalt Dem den. Jeg vilde være helt enig, hvis ikke analysen — og her har vi nettop det springende punkt — gjorde det mulig for oss å tyde profetien på en måte, som virker overbevisende nettop ved opklaring av detaljene. De to tall har nemlig sin plass i morens livshistorie. Patientens mor hadde giftet sig sent, efter å ha fylt de tredve, og i familien hadde man ofte talt om hvor hurtig det var lykkes henne å innhente det forsømte. De to første barn, vår patient var det eldste, blev født med kortest mulig mellemrum i samme kalenderår, og 32 år gammel hadde hun virkelig alt to barn. Det *Monsieur*

le professeur hadde sagt min patient, var altså: Trøst Dem, De er ennu så ung; De vil opleve samme skjebne som Deres mor, som også måtte vente lenge på barn; når De er 32 år, vil også De ha to barn. Men, å ha samme skjebne som moren, sette sig i hennes sted, innta hennes plass hos faren, det hadde jo nettop vært hennes høieste ønske i ungdommen, det var fordi dette ønske ikke var opfylt, at hun nu var begynt å bli syk. Profetien lovet henne, at det tross alt ennu skulde gå i opfyllelse — hvorledes kunde hun da nære annet enn vennskapelige følelser overfor profeten?

Men anser De det da mulig, at *Monsieur le professeur* var fortrolig med disse data i den tilfeldige klients intime familiehistorie? Nei, umulig. Hvor har han altså fått denne kunnskap fra, som satte ham istand til å gi uttrykk for patientens sterkeste og hemmeligste ønske nettop ved å ta disse to tallene med i profetien? Jeg ser bare to muligheter for forklaring. Enten er historien, slik som den blev mig fortalt, ikke sann, det hele er gått for sig på en annen måte. Eller også må det anerkjennes, at der består en tankeoverføring som realt fenomen. Man kan visstnok fremsette den hypotese, at patienten efter en mellemliggende tid av 16 år har satt disse to tall, som det kommer an på, inn i erindringen fra sitt ubevisste. Jeg har ikke noe holdepunkt for en slik formodning, men jeg kan ikke utelukke den. Og jeg kan tenke mig, at De snarere er villig til å tro på en slik utvei enn på realiteten av tankeoverføring. Hvis De bestemmer Dem for den annen mulighet, tankeoverføringen, så glem ikke at det først var analysen som viste det okkulte fenomen, bragte det for dagen i et tilfelle hvor det var forvansket til ukjennelighet.

Hvis det nu bare dreiet sig om *ett* enkelt tilfelle som dette med min kvinnelige patient, så vilde man med en skuldertrekning se bort fra det. Det faller ikke noen inn å bygge en tro, som innebærer et så avgjørende omslag, op på en

isolert iakttagelse. Men tro mig, når jeg forsikrer det, dette er virkelig ikke det eneste tilfelle jeg har erfaring om. Jeg har samlet en hel rekke av slike profetier. Over alt har jeg fått inntrykk av, at spåmannen bare har gitt uttrykk for tanker hos dem som er kommet til ham, og da ganske spesielt for deres hemmelige ønsker. Altså at man har vært berettiget til å analysere slike profetier, som var det vedkommende personers egne subjektive fantasier eller drømmer. Naturligvis er ikke alle tilfellene like beviskraftige, og man kan heller ikke over alt i samme grad utelukke mer rasjonelle forklaringer. Allikevel blir det tilbake et stort overskudd, som taler til fordel for den opfatning, at der virkelig finner sted en tankeoverføring. Sakens betydning vilde rettferdiggjøre, at jeg gav en fremstilling av alle de tilfeller jeg har samlet. Men det kan jeg ikke, for det første fordi fremstillingen vilde bli altfor vidløftig, og dernest fordi den uundgåelig måtte krenke de nødvendige diskresjonshensyn. Jeg forsøker mest mulig å dulme min egen samvittighet, når jeg nu kommer med noen eksempler til.

En dag kom der en meget intelligent ung mann til mig, en student som stod umiddelbart foran den avsluttende doktoreksamen. Han var imidlertid ikke i stand til å ta denne eksamen. For, som han klaget over, han hadde tapt all interesse, mistet koncentrasjonsevnen, ja endog muligheten for ordnet erindring. Forhistorien til denne lammelseslignende tilstand var snart opklart; det var hendt noe som hadde krevd stor selvovervindelse, og efter dette var mannen blitt syk. Han hadde en søster, som han var knyttet til med intens, men stedse tilbaketrengt kjærlighet, — og det samme var tilfelle med henne over for ham. Hvor sørgelig at vi to ikke kan gifte oss, het det stadig mellem dem. En aktverdig mann forelsket sig i henne, hun gjengjeldte hans følelser; men foreldrene vilde ikke gi sitt samtykke til forlovelsen. I sin nød vendte paret sig til broren, og han nektet dem heller ikke sin hjelp. Han formidlet korrespondan-

sen mellem dem, og ved sin innflytelse hos foreldrene lykkedes det ham også endelig å bevege disse til å gi sitt samtykke. I forlovelsestiden inntraff riktignok en begivenhet, som det er lett å skjønne betydningen av. Uten fører hadde han foretatt en vanskelig fjelltur sammen med sin fremtidige svoger; de var gått vill og det hadde vært fare for at de ikke skulde kommet velbeholdne hjem igjen. Kort efter søsterens bryllup var den nevnte tilstand av sjelelig utmattelse begynt.

Psykoanalytisk behandling gjorde ham arbeidsdyktig igjen; han forlot mig for å avslutte sin eksamen, og efter lykkelig å ha fullendt denne kom han igjen tilbake til mig for en kortere tid høsten samme år. Han fortalte da om en merkelig oplevelse han hadde hatt før sommeren. I universitetsbyen hvor han studerte, var der en spåkvinne som kunde glede sig over stor søkning. Selv prinsene av det regjerende hus pleide regelmessig å konsultere henne, før de innlot sig på viktige foretagender. Måten hun arbeidet på, var meget enkel. Hun lot sig meddele en bestemt persons fødselsdata, forlangte ikke å vite noe mer, ikke engang navnet på vedkommende; så slo hun efter i astrologiske bøker, foretok lange beregninger og til slutt kom hun så med en profeti om vedkommende person. Min patient besluttet å prøve hennes hemmelige kunst på svogeren. Han besøkte henne og opgav de forlangte data angående svogeren. Efterat hun hadde foretatt sine beregninger, kom profetien: Denne person vil i juli eller august iår dø av en krebs- eller østersforgiftning! Min patient sluttet så sin fortelling med ordene: «Ganske storartet!»

Jeg hadde fra begynnelsen av hørt uvillig på mannen. Efter dette utrop tillot jeg mig spørsmålet: Hvad er det De finner så storartet ved denne profeti? Det er nu langt på høsten, Deres svoger er ikke død, for var det tilfelle hadde De forlengst fortalt mig det. Altså har profetien ikke slått til. Nei, det har den riktignok ikke, sa han, men det merk-

verdige er følgende: Min svoger er en lidenskapelig ynder av krebs og østers, og ifjor sommer — altså *før* besøket hos spåkvinnen — pådrog han sig en østersforgiftning, som næsten drepte ham.

Hvad skulde jeg si til dette? Jeg kunde bare ergre mig over at denne høit dannede mann, som til og med hadde en vellykket analyse bak sig, ikke gjennemskuet sammenhengen bedre. Før jeg for min del tror på at man ved hjelp av astrologiske tabeller kan forutsi en krebs- eller østersforgiftning, foretrekker jeg å anta, at min patient fremdeles ikke hadde overvunnet hatet til rivalen — det var fortrengningen av dette hat som i sin tid hadde gjort ham syk — og at den kvinnelige astrolog ganske enkelt uttalte hans egen forventning: slike liebhaberier gir man ikke op, en dag vil han nok krepere av dem. Jeg innrømmer, at jeg i dette tilfelle ikke vet noen annen forklaring — det måtte da kanskje være den, at patienten hadde tillatt sig en spøk med mig. Men hverken den gang eller senere har han gitt mig grunn for noen slik mistanke, han syntes virkelig å mene alvorlig det han sa.

Et annet tilfelle: En ung mann i ansett stilling har et forhold med en demimonde, og i dette er det en merkelig tvang som gjør sig gjeldende. Fra tid til annen må han såre den elskede med spottende og hånende tiltale, til hun blir helt fortvilet. Når han har bragt det så vidt, føler han sig lettet, han får forsoning i stand og kommer med gaver. Nu vilde han imidlertid gjerne komme løs fra henne, tvangen kjennes uhyggelig, han merker at hans rykte lider under dette forhold, han ønsker en hustru, vil gjerne stifte familie. Det er bare det, at ved egen kraft kommer han ikke fri fra demimonden, og det er da dette analysen nu skal hjelpe ham til. Efter et av disse skjennerier — han var da alt begynt analysen — lot han henne skrive et kort, som han tok med sig og forela for en grafolog. Oplysningen denne gav, lød: Skriften hitrører fra et menneske i yderste fortvilelse, ved-

kommende vil sikkert ta livet av sig en av de aller første dager. Nu, dette skjedde ikke, damen blev i live. Ved analysens hjelp lykkedes det imidlertid å løsne på lenkene som bandt ham, han forlot damen og vendte sig i stedet til en ung pike som han trodde kunde bli en god hustru. Kort tid efter hadde han en drøm, som bare kunde tydes som en begynnende tvil på denne pikes verd. Han fikk en skriftprøve også av henne, forela den for samme autoritet og fikk høre en dom om hennes skrift som bekreftet hans bange anelser. Han opgav derfor planen om å gifte sig med henne.

For å kunne vurdere grafologens utsagn, særlig det første, må man kjenne litt til mannens hemmelige livshistorie. Lidenskapelig, som han av naturen var, hadde han i sin tidlige ungdom forelsket sig dødelig i en ung kvinne, som imidlertid var eldre enn han. Han var blitt avvist og hadde gjort et selvmordsforsøk, som utvilsomt var alvorlig ment. Bare på hengende håret undgikk han døden og først efter langvarig pleie kom han sig igjen. Men denne ville dåd hadde gjort dypt inntrykk på den elskede kvinne, hun skjenket ham sin gunst, han blev hennes elsker, var fra da av hemmelig forbundet med henne og tjente henne på ekte ridderlig vis. Efter mer enn 20 års forløp, da de begge var eldet, hun naturligvis mer enn han, våknet behovet i ham efter å komme løs fra henne, bli fri, føre sitt eget liv, selv stifte hjem og familie. Og samtidig med denne følelse meldte sig nu også det lenge undertrykte behov efter å hevne sig på den elskede. Hadde han en gang villet ta sig selv av dage, fordi hun hadde forsmådd ham, så vilde han nu kjenne tilfredsstillelsen ved at hun søkte døden, fordi han forlot henne. Men hans kjærlighet til henne var ennu for sterk til at dette ønske kunde bli bevisst. Og heller ikke var han i stand til å gjøre henne så meget ondt, at det virkelig kunde drive henne i døden. I denne sinnsstemning tok han demimonden på en måte til syndebukk, så han kunde tilfredsstille sin hevntørst *in corpore vili;* henne kunde han plage slik, at det ventelig måtte

føre til det resultat han ønsket med den kvinne han hadde elsket. At hevnen egentlig gjaldt denne annen, røbet han bare på den måten, at han istedetfor å holde sitt frafall skjult for henne tvert om fortalte henne om sitt nye kjærlighets-forhold og søkte råd hos henne. Den stakkars kvinnen — som forlengst var ophørt å være den givende og nu var blitt den mottagende i forholdet til mannen — led sannsynligvis mer under hans fortrolighet enn demimonden gjorde det under hans brutalitet. Tvangen som han beklaget sig over med hensyn til surrogatpersonen og som hadde drevet ham til å søke psyokoanalyse, var naturligvis overført fra den gamle elskede til henne; det var henne han vilde gjøre sig fri fra og ikke kunde.

Jeg er ikke grafolog og har heller ingen større tro på kunsten å bestemme et menneskes karakter på grunnlag av hans skrift, ennu mindre tror jeg på muligheten av på denne måte å forutsi vedkommendes fremtid. Men som De ser, hvad man enn måtte mene om grafologiens verd, så er det umiskjennelig at den «sakkyndige», da han lovet at den som hadde skrevet den forelagte prøve skulde begå selvmord en av de første dagene, her igjen bare har bragt for dagen et sterkt, hemmelig ønske hos vedkommende som spurte ham til råds. Noe lignende var så også tilfelle med den annen betenkning, bare at det her ikke gjaldt et ubevisst ønske, men at det var den spirende tvil og engstelse hos mannen som fikk klart uttrykk gjennem grafologens munn. Ved hjelp av analysen lykkedes det for øvrig min patient å treffe et kjærlighetsvalg utenfor den tryllekrets, i hvis bann han var kommet.

Mine damer og herrer! De har nu hørt, hvad drømme-tydningen og psykoanalysen overhodet kan bidra hvor det gjelder spørsmålet om okkultismen. Som eksemplene har vist, har det ved analysens hjelp være mulig å klargjøre okkulte sammenhenger, som ellers ikke vilde blitt kjent. Det spørs-mål som sikkert interesserer Dem mest, spørsmålet om den

objektive realitet av disse fenomener, det kan psykoanalysen ikke gi direkte svar på. Men inntrykket av det materiale, som med dens hjelp er bragt for dagen, taler i det minste til fordel for et svar i positiv retning.

Men nu stanser sikkert ikke Deres interesse op her. De vil vite, hvilke slutninger man er berettiget til å trekke ut fra det ulike rikere materiale som psykoanalysen ikke har andel i. Her kan jeg imidlertid ikke følge, dette er ikke lenger mitt fag. Det eneste jeg kanskje ennu kunde gjøre, var å berette om noen iakttagelser, som iallfall har det ene tilknytningspunkt til analysen, at de er gjort under den analytiske behandling — kanskje var det også nettop innflytelsen av analysen som overhodet gjorde dem mulige.

Jeg skal fortelle Dem et slikt eksempel, det som har efterlatt sterkest inntrykk hos mig selv. Jeg kommer til å bli meget utførlig, henlede Deres opmerksomhet på en hel rekke enkeltheter, og allikevel måtte fortie meget som kunde ha gjort iakttagelsen langt mer overbevisende. Det er et eksempel, hvor tingene trer klart i dagen, uten at det er nødvendig å bruke analyse. Når vi skal diskutere dem, vil vi imidlertid ikke kunne undvære analysen. Imidlertid gjør jeg Dem på forhånd opmerksom på, at heller ikke dette eksempel på tilsynelatende tankeoverføring i den analytiske situasjon står helt sikret mot alle betenkeligheter. Det tillater ikke noen ubetinget partitagen for ektheten av det okkulte fenomen.

Hør altså her: en høstdag året 1919, omtrent et kvarter før 11 om formiddagen, leverte dr. David *Forsyth*, som nettop var kommet fra London, sitt visittkort, mens jeg var optatt med en patient. (Min ærede kollega fra London Universitet vil sikkert ikke opfatte det som indiskresjon, når jeg her røber, at han var noen måneder hos mig for å studere den psykoanalytiske teknikk.) Jeg hadde bare så vidt tid til å hilse på ham og be ham komme igjen senere. Dr. Forsyth hadde krav på min særlige interesse; han var den første utlending som søkte mig efter krigsårenes isolasjon, med ham

skulde nu en bedre tid innledes. En stund efter, kl. 11, kom en annen av mine patienter, herr P., en åndrik og elskverdig mann, i alderen mellem 40 og 50, som i sin tid hadde søkt mig på grunn av vanskeligheter i forholdet til kvinnen. Hans tilfelle lovet ikke noe godt terapevtisk resultat, og jeg hadde forlengst foreslått ham å slutte behandlingen. Han hadde imidlertid ønsket at den skulde fortsettes, åpenbart fordi han følte sig vel i den situasjon av passelig temperert fars-overføring, i hvilken han befant sig i forholdet til mig. Penger spilte ingen rolle i denne tiden, da det var for lite av dem; timene jeg hadde med ham var en adspredelse og gav også mig impulser, jeg satte mig derfor ut over de strenge medisinske hensyn og fortsatte analysen en tid fremover.

Denne dagen kom nu P. tilbake til sine forsøk på å innlate sig med kvinner, og atter en gang fortalte han om den vakre, pikante, fattige piken, med hvem det nok vilde gå — hvis bare ikke allerede selve den omstendighet at hun var jomfru vilde avskrekke ham fra ethvert alvorligere forsøk. Han hadde alt ofte talt om henne, idag fortalte han for første gang at hun — som naturligvis ikke hadde noen anelse om den virkelige grunn til hans tilbakeholdenhet — pleide å kalle ham herr von *Vorsicht*. Denne meddelelse slo mig, jeg hadde dr. *Forsyth's* kort for hånden og viste ham dette.

Slik var den faktiske sammenheng. Jeg kan tenke mig, De finner den ubetydelig. Men hør nu bare videre, der stikker mere bak.

P. hadde som ung tilbragt noen år i England og hadde bevart en varig interesse for engelsk litteratur. Han har et stort engelsk bibliotek, og pleide å ta med til mig bøker fra dette; det er ham jeg skylder bekjentskapet med forfattere som *Bennett* og *Galsworthy*, som jeg tidligere hadde lest lite av. En dag lånte han mig en roman av *Galsworthy*, med titelen «The man of property», en roman som handler om den opdiktede familie *Forsyte*. Galsworthy har åpenbart

selv vært sterkt interessert i denne, for i senere fortellinger har han gjentagne ganger grepet tilbake til personer i denne familien og endelig også samlet alle de herhenhørende diktninger under titelen «*The Forsyte Saga*». Bare noen få dager før den begivenheten jeg nettop fortalte om, hadde P. bragt mig et nytt bind i denne serien. Navnet *Forsyte* og alt det typiske som dikteren hadde villet legemliggjøre i det, hadde også spilt en rolle i mine samtaler med P., det var blitt en del av det «privatsprog», som ved regelmessig omgang så lett kommer i stand mellem to personer. Nu er navnet *Forsyte* i disse romanene ikke meget forskjellig fra navnet på den engelske doktoren som besøkte mig, *Forsyth* — i tysk uttale kan man neppe skjelne mellem dem — og det engelske ordet med mening i, som vi just vilde uttale på samme måten, er *foresight*, på tysk: *Voraussicht*[1] eller *Vorsicht*.[2] Faktisk hadde altså P. hentet frem av sine egne personlige forhold det samme navnet, som nettop da optok mig på grunn av en begivenhet, han i øieblikket ikke kjente til.

Ikke sant, dette ser allerede mer lovende ut. Imidlertid tror jeg vi skal få et sterkere inntrykk av dette påfallende fenomen, og til og med et slags innblikk i hvorledes det er blitt til, hvis vi tar for oss to andre assosiasjoner som P. kom med i den samme analysetimen, og belyser disse analytisk.

For det første: En dag uken i forveien hadde jeg forgjeves ventet herr P. klokken 11, og var så gått ut for å besøke dr. Anton v. Freund i den pensjonen hvor han bodde. Jeg blev overrasket ved å opdage, at herr P. bodde i en annen etasje i samme huset. Med henblikk herpå hadde jeg senere fortalt P., at jeg så å si hadde avlagt ham et besøk i hans hus; jeg vet imidlertid med bestemthet, at jeg ikke nevnte navnet på den person jeg hadde besøkt i pensjonen. Og nu hender det altså, at han straks efterat han hadde fortalt om herr von Vorsicht — stiller mig det spørsmål: Er

[1] Forutseenhet. — [2] Forsiktighet.

den *Freud-Ottorego* som gir engelske kurser ved folke-universitetet kanskje en datter av Dem? Og for første gang i løpet av vårt lange bekjentskap forvansker han mitt navn på den måten som offentlige kontorer og settere riktignok nu har vennet mig til: istedenfor *Freud* sier han *Freund*.

For det annet: I slutten av samme timen forteller han en drøm, som han var våknet av i angst, et riktig mareritt, sier han. Han føier til, at for kort tid siden hadde han glemt det engelske ordet for mareritt, han var blitt spurt om det og hadde svart, at mareritt på engelsk heter «*a mare's nest*»; dette var naturligvis tull, *a mare's nest* betyr en utrolig fortelling, en røverhistorie, oversettelsen av mareritt derimot er «*night mare*». Dette innfall synes ikke å ha noe annet til felles med det tidligere enn elementet: engelsk. Hos mig måtte det imidlertid vekke erindringen om en liten hendelse en måneds tid i forveien. P. hadde sittet hos mig på kontoret, da en annen kjær gjest fra London, dr. *Ernest Jones*, som jeg ikke på lenge hadde sett, uventet kom inn. Jeg bad ham med et vink gå inn i et annet værelse og vente til jeg var ferdig med P. Denne hadde imidlertid straks kjent ham efter et fotografi i venteværelset, og uttalte endog ønsket om å bli forestilt for ham. Nu har Jones skrevet en monografi over marerittet — *night-mare*. Jeg visste ikke, om P. kjente boken; han undgikk å lese analytisk litteratur.

Jeg vil nu først søke å vise, i hvilken utstrekning det er mulig å nå frem til analytisk forståelse av sammenhengen i P.'s innfall og motiveringen av dem. P. var innstilt på navnet Forsyte eller Forsyth på lignende måte som jeg selv var det, det betød det samme for ham; det var overhodet ham jeg skyldte kjennskapet til navnet. Det merkelige var nu, at han helt uformidlet bragte dette navnet inn i analysen, umiddelbart efterat det i en annen betydning igjen var blitt aktuelt for mig gjennem en ny begivenhet, londonerlægens ankomst. Og ikke mindre interessant enn selve denne kjensgjerningen er kanskje måten på hvilken navnet kom frem

i analysetimen. Han sa ikke noe sånt som: Nu faller mig inn navnet Forsyte fra romanene, som De kjenner. Nei, uten noen slags bevisst relasjon til denne kilde forstod han å flette navnet sammen med sine egne oplevelser, ut fra disse var det han kom frem med det — noe som for lengst hadde kunnet hende, men ikke tidligere var skjedd. Og det han da sa, var: Også jeg er en Forsyth, piken kaller mig jo slik.

Det er vanskelig å ta feil av den blanding av skinnsyke og vemodig selvforringelse som har fått uttrykk i denne ytring. Det er sikkert ikke galt, om vi supplerer noenlunde slik: Det sårer mig, at Deres tanker beskjeftiger sig så intensivt med den nyankomne; vend dog tilbake til mig, jeg er jo også en *Forsyth* — riktignok bare en herr von *Vor-sicht*, som piken sier! Og nu griper hans tankegang — i assosiativ tilknytning til elementet: engelsk — tilbake til to tidligere anledninger, som kunde aktivere den samme skinnsyke. «For noen dager siden gjorde De visitt i mitt hus, dessverre ikke hos mig, men hos en herr v. *Freund.*» Denne tanken får ham til å forvanske navnet Freud til Freund. *Freud-Ottorego* i forelesningsfortegnelsen må holde for, fordi hun i sin egenskap av lærerinne i engelsk formidler den manifeste assosiasjon. Og hertil slutter sig så erindringen om en annen besøkende noen uker tidligere, som han sikkert hadde vært like skinnsyk på og hvem han heller ikke kunde føle sig på høide med; for dr. Jones klarte å skrive en avhandling om mareritt, mens han selv i høiden produserte drømmer av den art. Også omtalen av hans mistak med hensyn til betydningen av «*a mare's nest*» hører inn i denne sammenheng, den kan bare bety: Jeg er jo ikke noen riktig englender, like litt som jeg er en riktig Forsyth.

Nu kan jeg hverken si, at mannens skinnsyke var uforståelig eller ugrunnet. Jeg hadde forberedt ham på at analysen og dermed også vårt samvær måtte slutte, så snart der igjen begynte å komme utenlandske elever og patienter til

Wien — og slik gikk det virkelig også kort efter. Men det vi hittil har gjort, er jo bare et stykke analytisk arbeide, nemlig opklaringen av tre innfall, fremkalt av samme motiv og i samme time. Og denne opklaring har lite å gjøre med det *annet* spørsmål, om hvorvidt det er mulig eller ikke å avlede disse innfallene uten å regne med tankeoverføring. Dette spørsmål melder sig i forbindelse med hvert av de tre innfallene, og kan altså deles op i tre enkeltspørsmål: Kunde P. vite, at dr. Forsyth nettop hadde gjort sin første visitt hos mig? Kunde han vite, hvad den mannen het, som jeg hadde besøkt i huset hvor han bodde? Visste han, at dr. Jones hadde skrevet en avhandling om marerittet? Eller var det bare min viden om disse ting, som røbet sig i hans innfall? Av svaret på disse tre enkeltspørsmål vil det avhenge, hvorvidt dette tilfelle tillater slutninger til fordel for teorien om tankeoverføring.

Foreløbig skal vi la det første spørsmålet ligge. De to andre er lettere å behandle.

Tilfellet med besøket i pensjonen gjør ved første øiekast et særlig pålitelig inntrykk. Jeg er sikker på jeg ikke nevnte noe navn, da jeg kort og spøkende omtalte besøket i huset hvor P. bodde. Og jeg anser det meget usannsynlig, at han efterpå har gjort forespørsler i pensjonen om hvem det kunde ha vært; jeg tror snarere, at vedkommende er forblitt ham helt ukjent. Beviskraften av dette tilfelle blir imidlertid grundig spolert ved en tilfeldighet. Mannen, som jeg hadde besøkt i pensjonen, het ikke bare *Freund*, han var tillike oss alle en sann «Freund»[1]. Det var *dr. Anton v. Freund*, hvis store gave har gjort det mulig for oss å grunne vårt eget forlag. Hans tidlige død — likesom vår kjære *Karl Abraham's* død noen år senere — hører til de sværeste ulykker som har rammet psykoanalysens utvikling. Det er altså mulig jeg den gang sa til herr P.: Jeg har i huset hvor De bor, besøkt «einen Freund». Og med denne mulighet bort-

[1] Venn på tysk: Freund.

faller den okkultiske interesse ved denne annen assosiasjon.

Også inntrykket av det tredje tilfelle blir fort svekket. Kunde P. vite, at *Jones* hadde offentliggjort en avhandling om marerittet, når han aldri leste analytisk litteratur? Ja, han kunde. Han hadde bøker fra vårt forlag, han kunde saktens ha sett titlene på de nyutkomne skrifter, som annonseres på omslagene. Det er umulig å påvise det, men det lar sig heller ikke avvise. Ad denne vei kommer vi altså heller ikke til noen avgjørelse. Jeg må beklage, at min iakttagelse her lider av samme feil som så mange lignende. Den er skrevet for sent ned, og blev først tatt op til diskusjon på en tid da jeg ikke lenger traff sammen med herr P. og kunde spørre ham nærmere ut.

La oss altså vende tilbake til den første hendingen, som også isolert synes å innebære, at der virkelig har funnet tankeoverføring sted. Kunde P. vite, at doktor Forsyth hadde vært hos mig et kvarter tidligere? Kunde han overhodet vite om hans eksistens eller hans nærvær i Wien? Tilbøieligheten til kort og godt å svare nei på begge spørsmålene, må man ikke gi efter for. Jeg ser tross alt en mulighet for ja-svar. Jeg kunde jo kanskje ha fortalt herr P., at jeg ventet en læge fra England som skulde ta undervisning i psykoanalyse — som en første due efter syndfloden. Det kunde ha vært sommeren 1919; dr. Forsyth hadde, noen måneder før han kom, korrespondert med mig om saken. Det kan til og med være, at jeg har nevnt hans navn, skjønt dette forekommer mig meget usannsynlig. Navnet hadde jo for oss begge betydning også i en annen henseende, og jeg skulde tro at hadde jeg nevnt navnet, måtte der ha knyttet sig en samtale til det, som jeg i tilfelle måtte ha husket noe av. Tross alt er det jo imidlertid mulig, at det virkelig er skjedd og at jeg efterpå helt har glemt det, så dette med herr von Vorsicht i analysetimen kunde virke som et under på mig. Når man betrakter sig som skeptiker, gjør man rett

i fra tid til annen også å tvile på sin skepsis. Kanskje finnes også hos mig noe av denne hemmelige tilbøieligheten til det underbare, som i så høi grad fremmer produksjonen av okkulte fenomener.

Er det på denne måten lykkes å skaffe en del av det underbare av veien, så er vi ikke ferdige dermed. Det vanskeligste står ennu tilbake. Selv om vi antar, at herr P. visste om at der fantes en dr. Forsyth og at jeg ventet denne mannen til Wien i løpet av høsten, hvordan kan det forklares at han kommer til å tenke på ham nettop på ankomstdagen og umiddelbart efter hans første besøk hos mig? Man kan si det er et tilfelle, d. v. s. man lar det forbli uopklart — men grunnen til at jeg nevnte de to andre innfallene P. hadde, var nettop å utelukke tilfellet og vise Dem at han virkelig skinnsykt var optatt med folk som besøkte mig eller som jeg besøkte. Eller man kan — for å ta selv den ytterste mulighet med — forsøke den hypotese, at P. hadde merket en særlig ophisselse hos mig, noe jeg selv riktignok ikke visste om, og ut derfra trukket sine slutninger. Eller herr P., som jo kom bare et kvarter efter englenderen, kan ha truffet ham på det lille veistykket de begge måtte gå for å komme til mig, har kjent ham på det karakteristiske engelske utseende, og — stadig innstilt på sin skinnsyke forventning — tenkt: Altså dette er doktor Forsyth, hvis ankomst betyr slutten på min analyse; sannsynligvis kommer han nettop nu fra professoren.

Videre kommer jeg ikke med disse rasjonalistiske formodninger. Vi må igjen bli stående ved et *non liquet;* men jeg må bekjenne, at jeg også her føler det som om vektskålen må synke til gunst for teorien om tankeoverføring. For øvrig er jeg sikkert ikke den eneste som er kommet i den situasjon å opleve slike «okkulte» fenomener i den analytiske situasjon. Helene *Deutsch* har i 1926 offentliggjort lignende iakttagelser, og studert deres betingethet av overføringsforholdet mellem patient og analytiker.

Jeg er sikker på De ikke er særlig tilfreds med min innstilling til dette problem: ikke helt overbevist, men allikevel beredt til å la mig overbevise. Kanskje sier De: Her har vi nu igjen et av disse tilfellene, hvor et menneske, som hele sitt liv har arbeidet rettskaffent som naturforsker, som gammel blir sløv, from og lett-troende. Jeg vet, at enkelte store navn hører inn i denne rekken, men mig skal De ikke regne med. From er jeg iallfall ikke blitt, forhåpentlig heller ikke lett-troende. Bare slike som hele livet har holdt sig bøiet, for å undvike et smertelig sammenstøt med kjensgjerningene, beholder også i alderdommen den krumme ryggen, som bøier sig når det gjelder nye kjensgjerninger. For Dem vilde det sikkert vært kjærere, om jeg holdt fast ved en moderat teisme og viste mig ubønnhørlig i avvisningen av alt okkult. Men jeg kan ikke beile om gunst, jeg må tilskynde Dem til å nære velvilligere tanker om den objektive mulighet av tankeoverføring og dermed også telepati.

De må ikke glemme, at jeg her har behandlet disse problemer bare for så vidt vi kan nærme oss dem ut fra psykoanalysen. Da de for mer enn 10 år siden første gang trådte innenfor min synskrets, merket også jeg frykt for at de skulde kunne bli en trusel mot vår videnskapelige verdensanskuelse; jeg tenkte denne, i tilfelle noe av okkultismen skulde bli bekreftet, måtte vike plassen for spiritisme eller mystikk. Idag ser jeg anderledes på det. Min mening er, at det vidner om liten tillit til videnskapen, når man ikke tiltror den evnen til å ta op og bearbeide det som måtte vise sig å være sant i de okkulte påstander. Og hvad særlig tankeoverføringen angår, så synes denne likefrem å begunstige utvidelsen av den videnskapelige — motstandere sier: mekanistiske — tenkemåte til det vanskelig fattbare åndelige. Det telepatiske fenomen skal jo bestå i, at en sjelelig akt hos en person gir impulsen til den samme sjelelige akt hos en annen. Hvad der ligger mellem de to sjelelige akter, kan godt være en fysikalsk prosess, som det psykiske blir

omsatt i ved den ene ende og som så ved den annen ende blir omsatt igjen i det samme psykiske. Analogien med andre energivekslinger — som f. eks. når man taler og hører i telefon — vilde da være umiskjennelig. Og tenk om man kunde få tak i denne fysikalske ekvivalent til den psykiske akt!

Jeg kunde ville si, at ved å sette det ubevisste inn mellem det fysikalske og det som hittil er kalt psykisk, har psykoanalysen forberedt oss på å anta slike fenomener som telepati. Venner man sig først til forestillingen om telepati, så kan man med den utrette mange ting, foreløbig riktignok bare i fantasien. Som bekjent vet man ikke, hvorledes fellesviljen i de store insektstater kommer i stand. Muligens skjer det ved hjelp av slik direkte psykisk overføring. Man ledes til den formodning, at dette er den oprinnelige, arkaiske vei for enkeltvesener til å gjøre sig gjensidig forstått — en metode som så i løpet av den fylogenetiske utvikling er trengt tilbake av den bedre meddelelsesmetode ved hjelp av tegn, som man optar med sanseorganene. Men den eldre metode kunde allikevel ha holdt sig i bakgrunnen, og under visse betingelser fremdeles sette sig igjennem — f. eks. også i lidenskapelig ophissede masser. Alt dette er ennu usikkert og fullt av uløste gåter, men der er ingen grunn til å forskrekkes.

Hvis der virkelig finnes telepati som realt fenomen, så kan man, til tross for det er vanskelig å påvise den, formode, at den forekommer ganske hyppig. Det vilde svare til våre forventninger, om vi kunde eftervise den nettop i barnets sjelsliv. Man blir her minnet om den hyppige angstforestilling hos barn: at foreldrene kjenner alle deres tanker, uten at de har fortalt dem om dem — det fullstendige motstykke, og kanskje også kilden, til voksne menneskers tro på Guds allvidenhet.

For kort tid siden har en troverdig dame, Dorothy *Burlingham*, i en artikkel «Kinderanalyse und Mutter» meddelt

en rekke iakttagelser, som — hvis de lar sig bekrefte — må gjøre slutt på den siste rest av tvil på realiteten av tankeoverføringen. Hun drog sig til nytte den nu ikke lenger sjeldne situasjon, at mor og barn samtidig befinner sig i analyse, og beretter ut herfra noen merkverdige ting, som f. eks. følgende: En dag forteller moren i analysetimen om et gullstykke, som har spilt en bestemt rolle i en barndomsscene. Straks efterpå, efterat hun er kommet hjem, kommer hennes lille, omkring 10 års gamle gutt inn til henne og bringer henne et gullstykke, som hun skal opbevare for ham. Hun spør ham forbauset, hvor han har fått det fra. Han har fått det til sin fødselsdag; barnets fødselsdag ligger imidlertid flere måneder tilbake i tiden, og der er ingen foranledning som skulde ha bragt gutten nettop nu til å minnes gullstykket. Moren underretter barnets kvinnelige analytiker om sammentreffet og ber henne prøve å finne ut grunnen hos barnet til denne handling. Men analysen av barnet bringer ingen opklaring, handlingen hadde denne dagen trengt sig inn i barnets liv som et fremmedlegeme. Noen uker senere sitter moren ved skrivebordet, hun vil følge opfordringen til å skrive ned en kort beretning om den her skildrede oplevelse. Da kommer gutten inn og forlanger gullstykket tilbake, han vilde ta det med sig i analysetimen for å vise det frem. Heller ikke nu kan analysen av barnet finne noen forklaring på dette ønske.

Og hermed skulde vi da være kommet tilbake til psykoanalysen, som vi gikk ut fra.

XXXI. FORELESNING

DE PSYKISKE INSTANSER

Mine damer og herrer! De er sikkert alle klar over den rolle utgangspunktet spiller for de forskjellige forhold, både hvor det gjelder personer og ting. Slik også med psykoanalysen. For dens utvikling og også for mottagelsen den har fått, har det ikke vært uten betydning, at den begynte sitt arbeide nettop med symptomet, altså den side ved sjelslivet som er mest fremmed for jeget. Symptomet stammer fra det fortrengte, det representerer på en måte dette overfor jeget; men det fortrengte står for jeget som utland, indre utland, likesom den ytre virkelighet er — undskyld det uvante uttrykket! — ytre utland. Fra symptomet førte veien til det ubevisste, til driftslivet, seksualiteten, og det var i denne tiden psykoanalysen fikk høre de åndfulle innvendingene, at mennesket er ikke bare et seksualvesen, det kjenner også en edlere og høiere streben. Man kunde ha føiet til: opløftet gjennem bevisstheten om denne høiere streben, tiltar mennesket sig ofte retten til å tenke tøv og ignorere kjensgjerninger.

De vet bedre. Fra første stund av har vi gjort gjeldende, at mennesket blir syk på grunn av konflikten mellem kravene fra driftslivet og motstanden mot dem; ikke et øieblikk har vi glemt denne motstridende, avvisende, fortrengende instans, som vi tenkte oss utstyrt med spesielle krefter, jegdriftene, og som nettop faller sammen med jeget i den populære psykologi. Men for alt videnskapelig arbeide gjelder jo, at det bare møisommelig skrider fremad; heller

ikke for psykoanalysen har det vært mulig å studere alle områder samtidig, og i samme åndedrag uttale sig om alle problemer. Endelig kom vi imidlertid så langt, at vi kunde vende opmerksomheten fra det fortrengte til det fortrengende, og stod da foran dette jeg — som syntes så selvfølgelig — med den sikre forventning, at vi også her vilde finne ting vi ikke kunde være forberedt på. Men det var ikke lett å finne en første tilgang. Det er dette jeg vil fortelle om idag.

Jeg må imidlertid først gi uttrykk for min formodning om, at denne fremstilling av jegpsykologien kommer til å virke anderledes på Dem enn innførelsen i den sjelelige underverden som gikk foran. Hvorfor, kan jeg ikke sikkert si. Først tenkte jeg De vilde finne ut, at jeg tidligere vesentlig har berettet kjensgjerninger — riktignok fremmedartede og merkverdige — mens De denne gang hovedsakelig får høre opfatninger, spekulasjoner. Men dette stemmer allikevel ikke; ved nærmere overveielse må jeg hevde, at den tankemessige bearbeidelse av materialet ikke spiller synderlig større rolle i jegpsykologien enn i nevrosepsykologien. Også andre forsøk på å begrunne min formodning har jeg måttet forkaste, jeg tror nu det på en eller annen måte må ligge i selve stoffets karakter og i vår uvanthet med å omgåes det. Hvorom allting er, det skal ikke undre mig, om De nu kommer til å vise Dem ennu mer tilbakeholdende og forsiktige i Deres dom enn tidligere.

Selve situasjonen vi befinner oss i ved begynnelsen av undersøkelsen, skal vise oss veien. Vi akter å gjøre jeget til gjenstand for undersøkelse, altså selve vårt eget jeg. Men *kan* man det? Jeget er jo det egentligste subjekt, hvorledes kan det bli til objekt? Nu, det er ikke tvil om, at dette er mulig. Jeget kan ta sig selv til objekt, det kan behandle sig selv som det behandler andre objekter, iaktta, kritisere — Gud vet hvad ellers det kan foreta med sig selv. Det er da her en del av jeget, som stiller sig like overfor det øvrige

jeg. Jeget kan altså spaltes. Det spalter sig under mange av sine funksjoner, iallfall forbigående, og efterpå kan så delene forenes igjen.

Dette er ikke nettop noen nyhet — kanskje en litt uvant betoning av almindelig kjente ting. På den annen side er vi fortrolig med, at nettop patologien, som forstørrer tingene og gjør dem grovere, kan gjøre oss opmerksomme på normale forhold, som ellers vilde undgått oss. Der hvor den viser oss brudd eller rift, kan der normalt være en bestemt struktur. Når vi kaster en krystall på gulvet, går den i stykker; det foregår imidlertid ikke vilkårlig, men den faller fra hverandre efter sine spalteretninger, i stykker hvis avgrensning, uten at vi kunde se det, allikevel på forhånd var bestemt ved krystallens struktur.

Noe av den ærefryktsfulle sky, som de gamle folkeslagene viste de sinnssyke, kan heller ikke vi unddra dem; de har vendt sig bort fra den ytre virkelighet, men nettop derfor vet de også mer om den indre, sjelelige virkelighet og kan her røbe mangt som ellers vilde vært umulig for oss å få vite. Om en gruppe av disse syke sier vi, at de lider av en vrangforestilling om alltid å bli iakttatt. De klager over, at de uavbrutt, like inn i sin intimeste gjøren og laden, blir iakttatt av ukjente makter, eller vel snarere personer, og hallusinatorisk hører de hvorledes disse personer forkynner resultatet av det de har iakttatt: Nu vil han si dette, nu klær han på sig for å gå ut, o. s. v. Denne måte å iaktta på er ennu ikke det samme som forfølgelse, men ikke langt fra, den forutsetter at man mistror dem, at man venter å overraske dem ved forbudte handlinger, som de skal straffes for. Hvad nu om disse sinnssyke hadde rett? Om der hos oss alle, i vårt jeg, fantes en slik iakttagende, truende instans, som hos de sinnssyke bare hadde skilt sig skarpt ut fra jeget og feilaktig var skjøvet over på den ytre virkelighet?

Jeg vet ikke, om det går Dem på samme måte som mig. Efterat det sterke inntrykk av dette sykdomsbillede først

hadde bragt mig på den tanke, at utskillingen av en iakttagende instans fra det øvrige jeg kunde være et regelmessig trekk i jegets struktur, har tanken ikke mer forlatt mig. Og jeg er blitt drevet til å forske efter videre karaktertrekk og forhold ved denne instans. Allerede innholdet av den nevnte vrangforestilling om alltid å bli iakttatt legger det nær å anta, at selve iakttagelsen bare er en forberedelse for en dømmende og straffende virksomhet, og vi finner da at en annen funksjon av denne instans må være det vi kaller samvittigheten. Der finnes neppe noe annet i oss, som vi så regelmessig skiller ut fra vårt jeg og stiller op mot dette, som nettop samvittigheten. Jeg kjenner tilbøieligheten til å gjøre noe jeg venter skal gi lyst, men lar det være med begrunnelsen: Min samvittighet tillater det ikke! Eller den overordentlig sterke lystforventning har fått mig til å gjøre noe samvittighetens stemme nedla protest mot, og efterpå straffer så min samvittighet mig med pinefulle bebreidelser og lar mig føle anger over gjerningen. Nu kunde jeg ganske enkelt si, at den spesielle instans, som jeg her er i ferd med å skille ut i jeget, er samvittigheten. Imidlertid er det forsiktigere å holde denne instans selvstendig, og å anta at samvittigheten er én av dens funksjoner, selviakttagelsen — som er uundværlig som forutsetning for samvittighetens dømmende virksomhet — en annen. Og da det hører med til anerkjennelsen av særskilt eksistens, at man gir tingen eget navn, vil jeg fra nu av kalle denne instans i jeget for *«overjeget»*.

Jeg er nu forberedt på, at De hånende vil spørre om vår jegpsykologi da går ut på å ta de vanlige abstraksjoner bokstavelig, forstørre dem, forvandle dem fra begreper til ting — noe som det jo ikke er meget vunnet ved. Mitt svar er, at det i jegpsykologien overhodet blir vanskelig å undgå det alment kjente; det kommer i det hele her mer an på nye opfatninger og anordninger enn på nyopdagelser. La det altså foreløbig stå hen med Deres nedsettende kritikk, og

avvent hvad videre følger. Kjensgjerningene fra patologien gir vårt arbeide en bakgrunn, som De forgjeves vilde søke for populærpsykologien.

Jeg går videre. Ikke før har vi gjort oss fortrolig med tanken om et slikt overjeg, som nyder en viss selvstendighet, følger sine egne mål og er uavhengig av jegets energi, så nødes vi til å tenke på et sykdomsbillede, som overordentlig tydelig anskueliggjør strengheten, ja grusomheten hos denne instans og også forvandlingene i dens forhold til jeget. Nemlig *melankolien*, eller rettere det melankolske anfall, som De sikkert har hørt meget tale om, selv om De ikke er psykiatrikere. Det mest påfallende trekk ved denne lidelse, hvis årsaker og mekanisme vi dessverre kjenner alt for lite til, er den måte på hvilken overjeget — si bare rolig for Dem selv: samvittigheten! — behandler jeget. Mens melankolikeren, når han er frisk, som andre mennesker kan være mer eller mindre streng mot sig selv, blir overjeget, når det melankolske anfall inntrer, overstrengt; det skjeller det stakkars jeget ut, fornedrer og mishandler det, skremmer det med de sværeste straffer, kommer med bebreidelser mot det for lengst forgangne handlinger, som i sin tid blev tatt lett — som hadde det hele den mellemliggende tid samlet på anklager og bare ventet på å bli så sterk som nu, for å kunne tre frem og fordømme på grunn av disse anklager. Overjeget legger den strengeste moralske målestokk på jeget, som hjelpeløst er prisgitt det. Det representerer jo overhodet moralens krav, og vi ser straks at vår moralske skyldfølelse er uttrykket for spenningen mellem jeget og overjeget. Det er en høist merkverdig erfaring å se moralen som et periodisk fenomen, moralen som angivelig er skjenket oss av Gud og plantet så dypt inn i oss! Efter et visst antall måneder er nemlig hele det moralske spøkeri over igjen, overjegets kritikk tier, jeget er rehabilitert og nyder atter alle menneskerettigheter — inntil neste anfall. Ja, ved mange former av sykdommen finner i mellemtiden noe helt

motsatt sted: jeget befinner sig i en salig rus, det triumferer, som hadde overjeget mistet all sin kraft eller var det smeltet sammen med jeget; og dette frigjorte, maniske jeg tillater sig nu virkelig en uhemmet tilfredsstillelse av alle sine lyster. Prosesser, fulle av uløste gåter!

Sikkert venter De nu noe mer enn en blott og bar illustrasjon, når jeg meddeler at vi har lært adskillig om hvorledes overjeget blir til, altså om samvittighetens oprinnelse. Filosofen *Kant* har som bekjent sagt, at for ham er der ikke noe som vidner så overbevisende om Guds storhet som stjernehimmelen over oss og den moralske samvittighet i oss. Stjernene er visselig storartet — men hvad samvittigheten angår, så har Gud her gjort uregelmessig og forsømmelig arbeide, for det store flertall av mennesker har bare fått et beskjedent mål herav eller neppe så meget at det overhodet er verd å tale om det. Vi miskjenner ingenlunde det stykke psykologisk sannhet som finnes i påstanden om at samvittigheten er av guddommelig oprinnelse. Men setningen trenger tydning. Selv om samvittigheten er noe i oss, så er det allikevel ikke fra begynnelsen av. Den er i så henseende riktig en motsetning til seksuallivet, for dette finnes virkelig like fra livets begynnelse av, og kommer ikke først til senere. Men det lille barn er som bekjent amoralsk, det kjenner ingen indre hemning likeoverfor sine impulser, som streber efter lyst. Den rolle, som overjeget senere overtar, den spilles først av en ytre makt, foreldrenes autoritet. Foreldrenes innflytelse hersker over barnet, dels ved å vise kjærlighet, dels ved å true med straff; straffen viser barnet, at det har tapt foreldrenes kjærlighet, og derfor må den fryktes. Denne realangst er forløperen for den senere samvittighetsangst; så lenge den hersker, behøver man ikke å tale om overjeg og samvittighet. Først senere utvikles den sekundære situasjon, som vi er altfor snare til å betrakte som den normale: den ytre hindring blir inderliggjort; i stedet for foreldreinstansen trer da overjeget, som nu iakt-

tar, styrer og truer jeget ganske på samme måte som foreldrene tidligere gjorde det med barnet.

Overjeget, som således overtar foreldreinstansens makt og virksomhet, ja endog dens metoder, er imidlertid ikke bare den rettslige efterfølger, men virkelig også den legitime livsarving til denne instans. Overjeget fremgår direkte av denne instans — vi skal snart se hvorledes. Men først må vi se litt nærmere på en uoverensstemmelse som der er mellem dem. Det synes som om overjeget ensidig bare har overtatt foreldrenes hårdhet og strenghet, deres forbydende og straffende funksjon, mens derimot deres kjærlighetsfulle omsorg ikke blir tatt op og fortsatt. Hvis det er så at foreldrene virkelig har ført et strengt regimente, da kan vi finne det lett forståelig, om der også hos barnet utvikles et strengt overjeg. Men erfaringen viser, mot forventning, at overjeget kan få dette samme preg av ubønnhørlig hårdhet, selv om opdragelsen har vært mild og vennlig og trusler og straff mest mulig har vært undgått. Vi skal senere komme tilbake til denne motsigelse, når vi behandler driftsforvandlingene ved dannelsen av overjeget.

Om foreldreinstansens forvandling til overjeg kan jeg ikke fortelle så meget som jeg gjerne vilde. Dels fordi denne prosess er så innviklet, at fremstillingen ikke passer i en innførelse i psykoanalysen, slik jeg her gir den. Men dels også fordi vi ikke selv tror å ha gjennemskuet sammenhengen fullt ut. De må altså nøie Dem med følgende antydninger.

Grunnlaget for denne prosess er en såkalt identifisering — d. v. s. en tilknytning av et jeg til et fremmed jeg, således at det første jeg i bestemte henseender forholder sig på samme måte som det annet, efterligner det, på en måte optar det i sig. Man har ganske treffende sammenlignet identifiseringen med den orale, kannibalistiske innforliving av det annet menneske. Identifiseringen betegner en meget viktig, sannsynligvis den oprinneligste form for binding til andre

personer, og er ikke det samme som objektvalg. Vi kan uttrykke forskjellen omtrent slik: Når gutten identifiserer sig med sin far, så vil han *være* slik som faren; når han velger ham til objekt, så vil han *ha* ham, besidde ham. I første tilfelle blir guttens jeg forandret efter farens forbillede, i annet tilfelle er dette ikke nødvendig. Identifisering og objektvalg er i vid utstrekning uavhengig av hverandre. Imidlertid kan man også identifisere sig med samme person som man f. eks. har tatt til seksualobjekt, og forandre sitt jeg efter dette. Man sier, at denne påvirkning av jeget gjennem seksualobjektet særlig ofte forekommer hos kvinner og er karakteristisk for den kvinnelige natur. Om den avgjort mest lærerike relasjon mellem identifisering og objektvalg har jeg sikkert alt fortalt i de tidligere forelesninger. Den kan like lett iakttas hos barn som hos voksne, både hos normale og syke mennesker. Når man har mistet et objekt eller måttet opgi det, så holder man sig meget ofte skadesløs på den måten, at man identifiserer sig med det, gjenopretter det i sitt jeg. Vi kan si, at objektvalget her likesom regrederer til identifiseringen.

Jeg er selv langt fra fornøiet med denne fremstilling av identifiseringen. Men det får være nok, hvis De kan innrømme at det er mulig å beskrive oprettelsen av overjeget som et vellykket tilfelle av identifisering med foreldreinstansen. Det avgjørende for denne opfatning er nu, at denne nydannelse av en overlegen instans i jeget er knyttet intimt sammen med Ødipuskompleksets skjebne: overjeget er arvtageren til denne følelsesbinding som betyr så meget i barndommen. Med opgivelsen av Ødipuskomplekset må jo barnet gi avkall på de intensive objekttilknytninger i forbindelse med foreldrene, og det er som skadeserstatning for dette objekttap at de sannsynligvis alt lenge forhåndenværende identifiseringer med foreldrene blir forsterket i så høi grad. Slike identifiseringer, som nedslag av opgitte objekttilknytninger, blir ofte gjentatt senere i barnets liv;

men det er helt i overensstemmelse med følelsesverdien av dette første tilfelle, når resultatet her får en særstilling i jeget. Inngående undersøkelse viser også, at overjeget blir svakere og uheldigere utformet i de tilfeller hvor overvinnelsen av Ødipuskomplekset bare ufullkomment lykkes. I utviklingens løp mottar overjeget også påvirkning fra slike personer som trer i foreldrenes sted, opdragere, lærere, ideale forbilleder. Normalt fjerner det sig stadig mer fra de oprinnelige foreldre; det blir så å si mer upersonlig. Vi må heller ikke glemme, at barnet bedømmer sine foreldre forskjellig til forskjellige tider i livet. På den tiden da Ødipuskomplekset viker plassen for overjeget, er foreldrene noe riktig storartet, senere taper de overordentlig meget i anseelse. Også med de senere foreldre kommer der identifiseringer i stand, disse leverer endog regelmessig viktige bidrag til karakterdannelsen. Men de angår da bare jeget og påvirker ikke lenger overjeget, som er blitt bestemt ved de tidligste foreldreimagines.

Jeg håper De alt har fått inntrykk av at vi, når vi stiller op overjeget, virkelig beskriver et strukturforhold, altså ikke bare personifiserer en abstraksjon som samvittigheten. Der er også en viktig funksjon til, som vi tilskriver dette overjeg og som jeg må nevne. Overjeget er tillike bæreren av *jegidealet;* jeget måler sig med dette ideal, streber efter det og søker å fylle dets krav om stadig fortsatt fullkommengjørelse. Det er ikke tvil om, at dette jegideal er nedslaget av den gamle forestilling om foreldrene, et uttrykk for beundringen av den fullkommenhet barnet dengang tilskrev dem.

Jeg vet De har hørt meget om mindreverdighetsfølelsen, som jo skal være et kjennemerke nettop for nevrotikerne. Særlig spøker den i den såkalte skjønnlitteratur. Når bare en forfatter bruker ordet mindreverdighetskompleks, mener han å ha tilfredsstillet alle psykoanalysens krav og å ha hevet sin fremstilling op på et høiere psykologisk nivå. I virkelig-

heten blir kunstordet «mindreverdighetskompleks» knapt nok anvendt i psykoanalysen. For oss betyr det ikke noe enkelt, enn si da noe elementært. Å føre det tilbake på selv-iakttagelse av mulig forekommende organfeil — som de så-kalte individualpsykologer ynder å gjøre det — forekommer oss å være et kortsynt mistak. Mindreverdighetsfølelsen har sterke erotiske røtter. Barnet kjenner sig mindreverdig, når det merker at det ikke blir elsket, og det samme er til-fellet med den voksne. Det eneste organ, som virkelig blir betraktet som mindreverdig, er den forkrøblede penis, pikens klitoris. Men det vesentlige av mindreverdighetsfølelsen stammer fra jegets forhold til overjeget, og er likesom skyld-følelsen et uttrykk for spenningen mellem disse to. Over-hodet er det vanskelig å holde mindreverdighetsfølelse og skyldfølelse ut fra hverandre. Kanskje gjorde man rett i å betrakte mindreverdighetsfølelsen som det erotiske supple-ment til den moralske skyldfølelse. Dette spørsmål om den begrepsmessige avgrensning har vi imidlertid skjenket liten opmerksomhet i psykoanalysen.

Nettop fordi mindreverdighetskomplekset er blitt så populært, tillater jeg mig her en liten digresjon. En historisk personlighet fra vår egen tid — han lever ennu, men er for nærværende trådt i bakgrunnen — fikk en beskadigelse ved fødselen og siden har et av hans lemmer vært forkrøblet. En meget bekjent forfatter, som ynder å lage biografier av frem-ragende personer, har også behandlet denne mann. Nu kan det jo være vanskelig, når man vil skrive en biografi, å under-trykke behovet efter psykologisk fordypelse. Og nevnte for-fatter har da også våget forsøket å bygge hele heltens karakterutvikling op på den mindreverdighetsfølelse, som denne legemlige defekt måtte fremkalle. Han har imidlertid oversett en liten, men ikke uvesentlig kjensgjerning. Det er jo almindelig, at mødre, hvem skjebnen har skjenket et sykt eller på annen måte forfordelt barn, ved et overmål av kjær-lighet søker å holde barnet skadesløst for den urettferdige

tilsidesettelse. Men i nevnte tilfelle forholdt den stolte mor sig anderledes, hun unddrog tvert om barnet sin kjærlighet på grunn av dets legemsfeil. Og da der av barnet var blitt en stormektig mann, viste denne utvetydig ved sine handlinger, at han aldri hadde tilgitt moren. Om De nu tenker på den betydning moderkjærligheten har for barnets sjelsliv, tror jeg nok De i tanken vil måtte korrigere biografens mindreverdighetsteori.

La oss vende tilbake til overjeget! Vi har tilskrevet det selviakttagelse, samvittighet og idealfunksjon. Som vår fremstilling av dets oprinnelse viser, har det så vel en usigelig viktig biologisk som en skjebnesvanger psykologisk kjensgjerning til forutsetning: barnets lange avhengighet av foreldrene og Ødipuskomplekset; begge disse er igjen intimt knyttet sammen. Overjeget står for oss som representanten for alle moralske innskrenkninger, forsvareren for den menneskelige streben efter fullkommengjørelse, kort sagt som det vi overhodet psykologisk kan fatte av det såkalte «høiere» i menneskelivet. Da det selv går tilbake på innflytelsen fra foreldre, opdragere o. lign., får vi vite mer om dets betydning, når vi vender oss til disse kilder. Foreldre og tilsvarende autoriteter følger i barneopdragelsen i regelen forskriftene fra sitt eget overjeg. Hvordan deres jeg enn måtte ha avfunnet sig med overjeget, i barneopdragelsen er de strenge og krevende. De har glemt vanskelighetene de selv hadde i barndommen, og er tilfredse ved nu helt ut å kunne identifisere sig med sine egne foreldre, som i sin tid påla dem så svære innskrenkninger. På den måten blir barnets overjeg egentlig ikke bygget op efter foreldrenes forbillede, men efter foreldrenes overjeg; det fylles med samme innhold, blir en bærer av tradisjonen, av alle de konstante vurderinger som ad denne vei forplantes gjennem generasjonene. Det er lett å forstå, hvor stor betydning studiet av overjeget får for forståelsen av menneskenes sosiale adferd — f. eks. for forståelsen av problemene i forbindelse med

vergerådsbarn — kanskje ser De også her mulige praktiske vink for opdragelsen. Antagelig er det en feil ved den så-kalte materialistiske historieopfatning, at den undervurderer denne faktor. Den avviser den med den bemerkning, at menneskenes «ideologier» bare er et resultat av og en over-bygning over deres aktuelle økonomiske forhold. Det er sant, men sannsynligvis er det ikke den fulle sannhet. Men-neskene lever aldri helt i nutiden; i overjegets ideologier lever fortiden, rasens og folkets tradisjon videre. Denne tradisjon viker bare langsomt for nye innflytelser, og så lenge den virker gjennem overjeget, spiller den en mektig rolle i menneskelivet, uavhengig av økonomiske forhold.

I 1921 forsøkte jeg å anvende differensieringen av «jeg» og «overjeg» ved studiet av massepsykologien. Jeg kom til en formel som denne: En psykologisk masse er en forening av enkeltindivider, som har innført samme person i sitt over-jeg og på grunn av dette jeg-fellesskap har identifisert sig med hverandre. Formelen gjelder naturligvis bare for mas-ser som har en fører. Kunde vi gjøre flere slike anvendelser, vilde antagelsen av overjeget miste den siste rest av frem-medartethet, og vi vilde bli helt fri den forlegenhet vi jo tross alt ennu kjenner, når vi — som er vant til atmosfæren i underverdenen — begynner å bevege oss i de mer over-fladiske, høiere lag av det sjelelige apparat. Selvfølgelig mener vi ikke, at denne utskilling av overjeget betyr det siste ord i jegpsykologien. Det er snarere en første begyn-nelse — i dette tilfelle er det imidlertid ikke bare begynnel-sen som er vanskelig.

Men nu venter der oss en annen opgave, så å si ved den motsatte ende av jeget. Den melder sig ut fra en iakttagelse vi gjør under det analytiske arbeide, egentlig en meget gam-mel iakttagelse. Som det så ofte går, har det imidlertid tatt lang tid før man besluttet å ta tilstrekkelig hensyn til den.

Som De vet, er hele den psykoanalytiske teori i grunnen bygget over iakttagelsen av den motstand patienten reiser

mot vårt forsøk på å gjøre det ubevisste bevisst. Det objektive tegn på motstanden er, at hans innfall uteblir eller fjerner sig langt fra det behandlede tema. Subjektivt kan patienten også merke motstanden på pinlige fornemmelser, som melder sig når han nærmer sig temaet. Men dette siste tegn kan også utebli. Vi sier da til patienten, at vi av hans adferd slutter oss til at han nu befinner sig i motstand; og han svarer at han vet ikke selv noe om det, han merker bare at det blir vanskeligere med innfallene. Det viser sig, at vi hadde rett; men da var altså også hans motstand ubevisst, like ubevisst som det fortrengte som vi arbeider med å opheve.

Nu burde man for lengst ha stilt spørsmålet: fra hvilken del av patientens sjelsliv kommer denne ubevisste motstand? Nybegynneren i psykoanalyse vil straks ha svar rede: Det er nettop motstanden fra det ubevisste! Men det er et tvetydig, ubrukelig svar. Hvis man dermed mener, at motstanden kommer fra det fortrengte, så må vi si: Nei, sikkert ikke! Snarere må vi tilskrive det fortrengte en sterk opdrift, en trang til å trenge frem til bevisstheten. Motstanden kan bare være en ytring av jeget, som i sin tid gjennemførte fortrengningen og nu vil opretholde den. Slik har vi også tidligere alltid opfattet det. Men efterat vi nu har antatt en særskilt instans i jeget, overjeget, som representerer de innskrenkende og avvisende fordringer, kan vi si, at fortrengningen er et verk av dette overjeg: enten gjennemfører overjeget selv fortrengningen, eller det lydige jeg gjør det i opdrag fra overjeget. Når nu det tilfelle foreligger, at motstanden i analysen ikke blir patienten bevisst, så betyr dette, enten at overjeget og jeget i viktige situasjoner kan arbeide ubevisst, eller — hvad der vilde være ennu mer betydningsfullt — at deler av disse to, av selve jeget og overjeget, er ubevisste. I begge tilfeller må vi ta oss den lite gledelige innsikt ad notam, at «jeg» («overjeg») og «bevisst» på den ene side, «fortrengt» og «ubevisst» på den annen slett ikke faller sammen.

Mine damer og herrer! Jeg må ta en hvil — som sikkert også er velgjørende for Dem — og jeg vil da komme med en undskyldning, før jeg går videre. Jeg bringer her tillegg til en innførelse i psykoanalysen, som jeg begynte for femten år siden, og er nødt til å forholde mig som hadde heller ikke De drevet på med annet enn psykoanalyse i mellemtiden. Jeg vet dette er et utilbørlig forlangende, men jeg står hjelpeløs, jeg kan virkelig ikke gjøre det anderledes. Det kommer vel av, at det overhodet er så vanskelig å gi den, som ikke selv er psykoanalytiker, et innblikk i psykoanalysen. De kan tro mig, når jeg sier det, vi ønsker slett ikke å gi det utseende av at vi danner et hemmelig forbund og driver okkult videnskap. Og allikevel har vi måttet erkjenne og forkynne som vår overbevisning, at ingen har rett til å tale med i psykoanalysen, hvis han ikke har skaffet sig bestemte erfaringer, som bare kan vinnes ved at man selv underkaster sig en psykoanalyse. Da jeg holdt mine forelesninger for femten år siden, søkte jeg å skåne Dem for visse spekulative avsnitt i teorien. Nettop disse er det imidlertid de nyerobringer, som jeg idag skal tale om, knytter sig til.

Jeg vender så tilbake til vårt emne. Angående problemet, hvorvidt jeget og overjeget selv kan være ubevisst eller bare ha ubevisste virkninger, har vi med gode grunner bestemt oss for den første mulighet. Ja, en stor del av jeget og overjeget kan virkelig forbli ubevisst, er normaliter ubevisst. Det vil si, personen vet ikke noe om innholdet, og det trenges adskillig arbeide for å gjøre det bevisst for vedkommende. Det er altså riktig, at «jeg» og «bevisst», «fortrengt» og «ubevisst» ikke faller sammen. Og vi kjenner behovet efter grundig å revidere vår innstilling til problemet bevisst—ubevisst. Til å begynne med er vi tilbøielig til å nedsette verdien av kriteriet «bevissthet», da det har vist sig så upålitelig. Men det vilde vi gjøre galt i. Det forholder sig hermed som med vårt liv overhodet, det er ikke meget

verd, men det er alt vi har. Uten bevissthetskvalitetens lys vilde vi gå vill i dybdepsykologiens mørke. Vi må imidlertid gjøre et forsøk på ny orientering.

Hvad man skal kalle «bevisst», behøver jeg ikke å gå inn på — det er der jo ingen tvil om. Den eldste og beste betydning av ordet «ubevisst» er den deskriptive. Vi kaller en sjelelig prosess «ubevisst», når vi må anta at den virkelig finnes — vi slutter oss til den f. eks. ut fra dens virkninger — men ellers ikke vet noe om den. Vi står da i samme forhold til denne prosess som til sjelelige prosesser hos andre mennesker, bare at det altså her nettop gjelder en prosess hos oss selv. Hvis vi vil være enda mer korrekte, kan vi modifisere og si, at vi kaller en prosess ubevisst, når vi må anta at den *for øieblikket* er aktivert, skjønt vi *for øieblikket* ikke vet noe om den.

Denne innskrenkning fører tanken hen på det forhold, at de fleste bevisste prosesser bare en kort tid er bevisste; de blir meget snart *latente*, men kan så også lett bli bevisste igjen. Vi kunde også si, at de var blitt ubevisste, hvis det overhodet var sikkert at de ennu er noe sjelelig i latenstilstanden. Så langt vilde vi ikke ha erfaret noe nytt, og heller ikke erhvervet retten til å innføre begrepet «det ubevisste» i psykologien. Men så kommer den nye erfaring, som vi alt kan gjøre ved feilhandlingene. Når vi f. eks. skal opklare en forsnakkelse, er vi nødt til å anta, at der hos vedkommende har ligget en bestemt hensikt bak talen. Forstyrrelsen i talen lar oss med sikkerhet erkjenne denne hensikt; men den kom ikke til uttrykk, var altså ubevisst. Når vi efterpå nevner den for vedkommende, kan han gå med på den som noe han har vært fortrolig med — da var den altså bare midlertidig ubevisst — eller han kan avvise den som noe ham fremmed — da var den varig ubevisst. Denne erfaring gir oss da retten til å erklære også det «latente» for ubevisst.

Betraktningen av disse dynamiske forhold gjør det nu

mulig for oss å skjelne mellem to slags ubevisst: ett som ganske lett og under ofte forekommende betingelser går over i bevisst, og et annet hvor denne overgang foregår vanskelig, bare under betraktelige anstrengelser, muligens aldri. For å undgå tvetydighet, hvorvidt vi mener det ene eller det annet ubevisste, altså bruker ordet i deskriptiv eller dynamisk betydning, vil vi anvende et enkelt og tillatt middel. Det ubevisste, som bare er latent og uten vanskelighet kan bli bevisst, kaller vi det *«førbevisste»*, og forbeholder betegnelsen *«ubevisst»* for det annet. Vi har da tre termini: bevisst, førbevisst, ubevisst, og disse strekker til for vår beskrivelse av de sjelelige fenomener. Ennu en gang: rent deskriptivt er også det førbevisste ubevisst; imidlertid betegner vi det ikke slik, undtagen i mer løselig fremstilling, eller når vi overhodet skal forsvare forekomsten av ubevisste prosesser i sjelslivet.

De vil forhåpentlig medgi, at så langt er alt dette slett ikke så slemt, og forholdsvis bekvemt å arbeide med. Ja, men dessverre har det psykoanalytiske arbeide sett sig nødsaket til å bruke ordet ubevisst ennu i en tredje betydning, og dette tør saktens ha voldt forvirring. Jeg nevnte, at et omfattende og viktig område av sjelslivet normaliter er unddradd jegets kjennskap, så prosessene her må anerkjennes som ubevisste i riktig dynamisk betydning. Under det sterke inntrykk herav har vi forstått betegnelsen «ubevisst» også i en topisk eller systematisk betydning; vi har talt om et system av «førbevisst» og «ubevisst», om en konflikt mellem «jeget» og systemet «ubevisst», og i det hele latt ordet stadig mer bety en sjelelig provins i stedet for en kvalitet ved det sjelelige. Den i grunnen ubekvemme opdagelse, at også deler av jeget og overjeget er ubevisste i dynamisk betydning, virker her som en lettelse, den hjelper oss til å rydde en komplikasjon av veien. Som vi ser, har vi ingen rett til å kalle det jegfremmede område av sjelen for systemet «ubevisst», da ubevissthet ikke er dets spesifikke

kjennemerke. Godt, så vil vi ikke mer bruke «ubevisst» i systematisk betydning, men i stedet gi det, som vi hittil har betegnet slik, et bedre navn, et navn som ikke mer kan misforståes. I tilknytning til sprogbruken hos *Nietzsche* og efter en impuls fra *G. Groddeck* vil vi kalle det for *det'et.*[1] Dette upersonlige pronomen synes i særlig grad egnet til å uttrykke det vesentligste trekk ved denne sjelelige provins, dens jeg-fremmedhet. «Overjeg», «jeg» og «det» er altså de tre riker, områder, provinser, som vi deler et menneskes sjelelige apparat i. I det følgende skal vi nu gå nærmere inn på det gjensidige forhold mellem disse tre.

Men først må jeg få skyte inn en kort bemerkning. Jeg antar De ikke liker, at de tre bevissthetskvaliteter og de tre sjelelige provinser ikke går sammen som tre fredelige par, og heri ser noe av en forplumring av våre resultater. Imidlertid tror jeg ikke vi skulde beklage dette, men si oss selv vi har ikke rett til å vente at det skulde gå så glatt. La mig nevne en sammenligning. Visstnok avgjør ikke sammenligninger noen ting, det er sant, men de kan iallfall gjøre at man føler sig mer hjemme. Tenk Dem et land med høidedrag, sletter og innsjøer; befolkningen er blandet, tyskere, magyarer og slovaker, hver med sitt spesielle virke. Nu kunde befolkningen være fordelt slik, at oppe i høilandet bodde tyskerne, som driver kvegavl, på lavsletten magyarerne, som dyrker korn og vin, ved innsjøene slovakerne, som driver fiskeri og fletter siv. Var en slik fordeling gjennemført glatt og ordentlig, vilde nok en *Wilson* ha glede av det, det vilde også være bekvemt for undervisningen i geografitimen. Men det tør være temmelig sannsynlig, at De vil finne mindre orden og mer sammenblanding, om De reiser omkring i denne egn. Tyskere, magyarer og slovaker lever overalt om hverandre, oppe i høilandet finnes også akere, nede på lavsletten holder man også kveg. Men naturligvis vil De finne noe slik som De ventet det; på bjergene kan man ikke fange

[1] Das Es.

fisk, i vannet vokser ingen vin. Ja, billedet av egnen, som De har bragt med Dem, kan i det store og hele stemme; i enkelthetene vil De imidlertid måtte finne Dem i at der er avvikelser.

De kan ikke vente, at det er meget nytt jeg har å fortelle om *det'et,* bortsett fra det nye navnet. Det er den dunkle, utilgjengelige del av vår personlighet. Det lille vi vet om det, har vi fått vite gjennem studiet av drømmen og den nevrotiske symptomdannelse; det meste har negativ karakter og kan bare beskrives som motsetning til jeget. Vi nærmer oss det ved hjelp av sammenligninger, kaller det et kaos, en kjele full av sydende ophisselse. Vi tenker oss, at det åpner sig ut mot det somatiske; her tar det op i sig driftsbehovene, som finner sitt psykiske uttrykk i det, men vi kan ikke si i hvilket substrat. Fra driftene blir det fylt med energi; imidlertid har det ingen organisasjon, ingen fellesvilje, bare en streben efter å skaffe driftsbehovene tilfredsstillelse overensstemmende med lystprinsippet. For prosessene i det'et gjelder ikke de logiske tankelover, frem for alt ikke kontradiksjonsprinsippet. Motsatte tendenser består ved siden av hverandre, uten å opheve eller trekke sig bort fra hverandre, i høiden at de under den herskende økonomiske tvang til energiavspenning søker sammen i kompromissdannelser. I det'et finnes ikke noe vi kunde likestille med negasjon; vi overraskes også ved å finne en undtagelse fra den filosofiske sats, at rum og tid er nødvendige former for våre sjelelige akter. Der finnes intet i det'et som svarer til tidsforestillingen; der er ingen anerkjennelse av et tidsforløp, og — hvad der er høist merkverdig og venter på sin bearbeidelse i den filosofiske tenkning — heller ingen forandring av den sjelelige prosess gjennem tidsforløpet. Ønskerørsler, som aldri har overskredet det'ets grenser, men også inntrykk, som gjennem fortrengning er blitt senket ned i det'et, er virtuelt udødelige, efter decennier kan de forholde sig som var de forefalt idag. Erkjent som fortid,

berøvet sin verdi og sin energiladning kan de først bli, når det analytiske arbeide har gjort dem bevisste. Det er ikke minst herpå den terapevtiske virkning av den analytiske behandling beror.

Jeg har stadig inntrykk av, at vi har utnyttet denne kjensgjerning alt for lite for vår teori. Det er helt utvilsomt, at det fortrengte holder sig uforandret gjennem tiden, og her synes jo å åpne sig en tilgang til den dypeste innsikt. Dessverre er jeg heller ikke selv kommet videre her.

Selvfølgelig kjenner det'et ingen vurderinger, intet godt og ondt, ingen moral. Det økonomiske eller, om De så vil, det kvantitative moment, intimt forbundet med lystprinsippet, behersker alle prosesser. Driftsspenninger som krever utløsning — det er efter vår mening alt som finnes i det'et. Det ser endog ut til, at disse driftsrørslers energi befinner sig i en annen tilstand enn tilfellet er på de andre sjelelige områder — langt lettere bevegelig og bedre i stand til utløsning. For ellers kunde de ikke forekomme alle disse forskyvninger og fortetninger, som er karakteristiske for det'et og som så fullkomment ser bort fra kvaliteten av det objekt som driften knyttes til — i jeget vilde vi kalle det en forestilling. Hvad skulde vi ikke gi for å forstå mer av disse ting! Forøvrig ser De, at det er mulig å angi også andre egenskaper ved det'et enn at det er ubevisst. De erkjenner også muligheten av, at deler av jeget og overjeget kan være ubevisste, uten å ha den samme primitive og irrasjonale karakter.

Til en karakteristikk av det egentlige *jeg* — for så vidt dette lar sig skille ut fra det'et og fra overjeget — kommer vi lettest, når vi fester opmerksomheten ved dets forhold til den ytterste, overfladiske delen av det sjelelige apparat, den som vi betegner som systemet «sansning-bevisst»[1]. Dette system er vendt mot utenverdenen, og formidler fra denne sansningene; under dets funksjon opstår fenomenet bevisst-

[1] Tysk: Wahrnehmung-Bewusst («W-Bw»).

het. Det er sanseorganet for hele apparatet, mottagelig forøvrig ikke bare for påvirkningene utenfra men også fra det indre av sjelslivet. Der trenges neppe noe forsvar for den opfatning, at jeget er den del av det'et som er blitt modifisert på grunn av utenverdenens nærhet og den innflytelse den øver; det er blitt innrettet til å ta imot stimuli og til å beskytte mot stimuli — man kunde sammenligne det med det barklag, som et stykke levende substans omgir sig med. Forholdet til utenverdenen er her avgjørende. Jeget har overtatt opgaven å representere utenverdenen overfor det'et — til hell for dette, som i sin blinde streben efter driftstilfredsstillelse sikkert ikke vilde undgå tilintetgjørelsen, om det ikke tok hensyn til denne overmektige ytre makt. I utøvelsen av denne funksjon må jeget iaktta utenverdenen, og i erindringssporene efter sansningene skape en tro kopi av disse, og ved realitetsprøvning holde borte herfra alt som måtte komme som tillegg fra indre kilder for påvirkning. I det'ets opdrag behersker jeget tilgangene til motiliteten; mellem behov og handling har det imidlertid skjaltet inn en frist med tankearbeide, og her blir da erindringsrestene fra erfaringen nyttet ut. På denne måte har jeget detronisert *lystprinsippet*, som uinnskrenket behersker forløpet av prosessene i det'et, og erstattet det med *realitetsprinsippet*, som lover større sikkerhet og bedre resultat.

Også forholdet til tiden — som er så vanskelig å beskrive — blir formidlet for jeget gjennem sansningssystemet. Det kan neppe være tvil om, at det er dette systems arbeidsmåte som gir oprinnelsen til tidsforestillingen. Men det som ganske spesielt karakteriserer jeget til forskjell fra det'et, er en tendens til syntese, til å sammenfatte de sjelelige prosesser og smelte dem sammen — noe det'et helt mangler. Når vi nu med det første skal beskjeftige oss med driftene i sjelslivet, vil det forhåpentlig lykkes oss å føre dette vesentlige trekk ved jeget tilbake til dets kilde. Først det skaper den høie grad av organisasjon, som jeget behøver ved sine

beste ydelser. Utviklingen går fra iakttagelse av driften til driftsbeherskelse, men denne siste blir bare mulig ved at driftsrepresentanten innordnes i en videre sammenheng. Om vi tillemper oss populær uttrykksmåte, kan vi si at jeget representerer fornuft og sindighet i sjelslivet, det'et derimot de utemmede lidenskaper.

Hittil har vi latt oss imponere av jegets fortrin og ferdigheter. Nu er det på tide å se også på vrangsiden. Jeget er jo bare en del av det'et, en del som har gjennemgått en hensiktsmessig forandring på grunn av den nære, faretruende utenverden. I dynamisk henseende er jeget svakt; det har lånt sin energi fra det'et, og vi er ikke helt uten innsikt i de metoder — man kunde si: de knep — ved hjelp av hvilke jeget fratar det'et ytterligere energimengder. En av de måter, på hvilke dette skjer, er for eksempel identifiseringen med bibeholdte eller opgitte objekter. Tilknytningen til objektene utgår fra driftskravene i det'et. Jeget har foreløbig å registrere dem. Men idet jeget identifiserer sig med objektet, anbefaler det sig selv i stedet for objektet overfor det'et og vil lede libido hen på sig. Som jeg alt før har nevnt, optar jeget i tidens løp en hel del slike nedslag av tidligere objekttilknytninger i sig. I det hele må jeget gjennemføre det'ets formål; det fyller sin opgave, når det finner ut hvorledes disse mål best kan nåes. Man kunde sammenligne jegets forhold til det'et med rytterens til hesten. Hesten gir energien for bevegelsen; rytteren har den forrett å bestemme målet, å lede det sterke dyrs bevegelse. I forholdet mellem jeget og det'et inntreffer imidlertid altfor ofte det ikke ideale tilfelle, at rytteren må føre hesten dithen denne selv vil gå.

Fra en del av det'et har jeget skilt sig ved fortrengningsmotstand. Men fortrengningen fortsettes ikke i det'et. Det fortrengte flyter sammen med det'et forøvrig.

Et ordtak advarer mot å tjene to herrer. Det stakkars jeg har det ennu vanskeligere, det tjener tre strenge herrer, hvis krav og fordringer det strever med å bringe i harmoni.

Disse kravene går alltid hver sin vei, ofte synes det som om de overhodet ikke kan forenes — intet under at opgaven så ofte mislykkes for jeget! De tre mektige herrer er utenverdenen, overjeget og det'et. Når vi følger jegets anstrengelser for å være alle tre samtidig tillags — eller bedre: å adlyde dem alle samtidig — kan vi ikke angre på at vi har personifisert dette jeg, stillet det op som et særskilt vesen. Jeget føler sig klemt inne fra tre sider, truet av tre slags farer, og disse reagerer det på med utvikling av angst, når det er i nød. Gjennem sin oprinnelse — jeget er jo blitt til ut fra sansningssystemets erfaringer — er det bestemt til å representere utenverdenens krav; imidlertid vil jeget også være det'ets tro tjener, forbli i overensstemmelse med det, anbefale sig som objekt og trekke dets libido til sig. Under forsøket på å formidle mellem det'et og virkeligheten er jeget ofte nødt til å beklæ de ubevisste bud fra det'et med førbevisste rasjonaliseringer, dekke over det'ets konflikter med virkeligheten, og med diplomatisk falskhet forespeile en hensyntagen til realiteten, selv når det'et er forblitt hårdt og ubøielig. På den annen side er det strenge overjeg alltid i helene på jeget og passer på, det foreholder det bestemte normer for dets adferd, uten å ta hensyn til vanskelighetene som kommer fra det'et og utenverdenen, og når ikke jeget følger disse normer, straffer overjeget det med spenningsfølelsen av mindreverdighet og skyldbevissthet. På denne måten drevet av det'et, klemt inne av overjeget, støtt tilbake av virkeligheten, kjemper jeget med å klare sin økonomiske opgave: å skape harmoni mellem de krefter som virker i det og på det. Og vi forstår, hvorfor vi så ofte ikke kan undertrykke utropet: Det er ikke lett å leve! Når jeget må vedkjenne sig sin svakhet, bryter det ut i angst: realangst for utenverdenen, samvittighetsangst for overjeget, nevrotisk angst for de sterke lidenskaper i det'et.

De sjelelige strukturforhold som jeg her har utviklet, har jeg søkt å fremstille i denne fordringsløse tegningen:

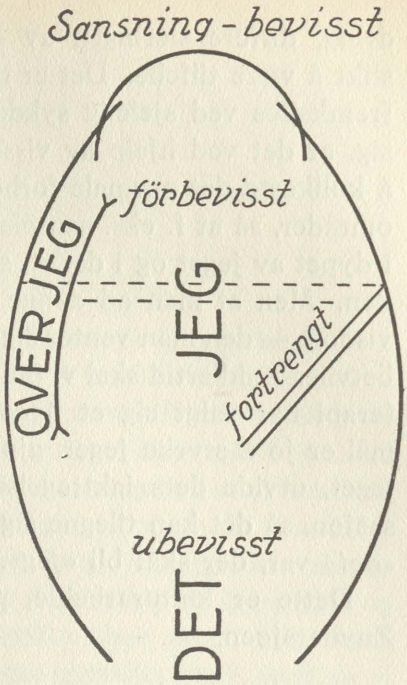

Som De ser, dukker overjeget ned i det'et. Som arvtager til Ødipuskomplekset har det jo intim sammenheng med det'et, det ligger lenger borte fra sansningssystemet enn jeget. Det'et har bare forbindelse med utenverdenen over jeget, i det minste i dette skjema. Visstnok er det idag vanskelig å si i hvilken utstrekning denne tegning treffer det riktige; iallfall i ett punkt gjør den det sikkert ikke. Rummet, som det ubevisste «det» inntar, måtte være langt, langt større enn jeget's eller det førbevisste's. Jeg ber Dem korrigere dette i tanken.

Og så ennu en påminnelse som avslutning på denne sikkert anstrengende, kanskje også lite innlysende fremstilling! Ved denne skjelning mellem «jeg», «overjeg» og «det» må De ikke tenke på skarpe grenser, slik vi kunstig trekker dem i den politiske geografi. Det sjeleliges egenart får vi ikke frem ved hjelp av lineare konturer, som i en tegning eller i det primitive maleri, snarere ved farvefelter som flyter over i hverandre, som hos de moderne malere. Efterat vi har skjelnet, må vi la det adskilte flyte sammen igjen. Døm ikke for strengt om dette første forsøk på å anskueliggjøre det sjelelige, som er så vanskelig å fatte. Høist sannsynlig varierer utformningen av disse differensieringer meget hos de forskjellige mennesker, det er også mulig, at de under funksjonen selv kan forandres og midlertidig opheves. Særlig hvor det gjelder den fylogenetisk siste og vanskeligste son-

dring, differensieringen av «jeg» og «overjeg», synes noe slikt å være tilfelle. Det er ikke tvil om, at det samme kan fremkalles ved sjelelig sykdom. Man kan også godt tenke sig, at det ved hjelp av visse mystiske øvelser kan lykkes å kullkaste det normale forhold mellem de enkelte sjelelige områder, så at f. eks. sanseiakttagelsen kan opfatte forhold i dypet av jeget og i det'et, som ellers var utilgjengelige for den. Men at man ad denne vei kan nå frem til den siste visdom — den man venter sig all frelse av — kan man trøstig betvile. Imidlertid skal vi innrømme, at den psykoanalytiske terapi har valgt sig et lignende angrepspunkt. Analysens mål er jo å styrke jeget, gjøre det mer uavhengig av overjeget, utvide dets iakttagelsesfelt og utbygge dets organisasjon, så det kan tilegne sig nye deler av det'et. Der hvor «*det*» var, der skal bli «*jeg*».

Dette er kulturarbeide, på linje med tørrleggingen av Zuydersjøen.

XXXII. FORELESNING

ANGST OG DRIFTSLIV

Mine damer og herrer! Det kan ikke overraske Dem å høre, at det er meget nytt jeg har å fortelle med hensyn til vår opfatning av angsten og av grunndriftene i sjelslivet. Heller ikke, at intet av dette nye gjør krav på å gi noen endelig løsning av de svevende problemer. Med bestemt hensikt taler jeg her om opfatninger. Det er de vanskeligste opgaver vi stilles overfor. Ikke fordi iakttagelsene skulde være utilstrekkelige; tvert om er det nettop de hyppigste og mest fortrolige fenomener som stiller disse gåter. Eller fordi de skulde føre til virkelighetsfjerne spekulasjoner; spekulativ bearbeidelse spiller ingen stor rolle på dette område. Men det dreier sig virkelig om opfatninger, det vil si: det gjelder å innføre de riktige abstrakte forestillinger, som skaper orden og klarhet, når de anvendes på det empiriske materiale.

Alt i den tidligere forelesningsrekke viet jeg *angsten* en særskilt forelesning, den femogtyvende. Jeg må her i forkortet form gjengi innholdet av denne:

Vi sa dengang, at angsten er en affekttilstand, altså en forening av bestemte fornemmelser fra lyst-ulystrekken med de tilsvarende utløsningsinnervasjoner og opfatningen av dem. Og vi mente, at den sannsynligvis var nedslaget av en bestemt betydningsfull begivenhet, som er blitt innforlivet ved arv, altså noe som kunde sammenlignes med det individuelt erhvervede hysteriske anfall. Og den begivenhet, som efterlater et slikt affektspor, mente vi å finne i fødslen; ved denne er den for angsten eiendommelige påvirkning av hjertevirksomhet og åndedrett hensiktsmessig. Den aller

første angst skulde altså ha vært av toksisk art. Vi gikk så ut fra distinksjonen mellem realangst og nevrotisk angst; den førstnevnte er en forståelig reaksjon på fare, d. v. s. på en skade man venter utenfra, den annen derimot helt gåtefull og hensiktsløs. I en analyse av *realangsten* førte vi denne tilbake på en tilstand av øket sensorisk opmerksomhet og motorisk spenning, som vi kaller *angstberedthet*. Ut fra denne utvikler angstreaksjonen sig. Her er to utganger mulige. Enten kan *angstutviklingen*, gjentagelsen av den gamle traumatiske oplevelse, innskrenke sig til et signal: da kan den øvrige reaksjon tilpasse sig til den nye faresituasjon og resultere i flukt eller forsvar. Eller det gamle beholder overtaket og hele reaksjonen uttømmer sig i angstutviklingen: da blir affekttilstanden lammende og uhensiktsmessig i den aktuelle situasjon.

Vi vendte oss så til den nevrotiske *angst* og sa, at vi kunde iaktta denne under tre slags forhold. For det første som fritt flotterende, almindelig *engstelighet*, rede til forbigående å knytte sig til enhver ny opdukkende mulighet, såkalt forventningsangst, f. eks. ved den typiske angstnevrose. For det annet fast bundet til bestemte forestillingsinnhold i de såkalte *fobier*, hvor vi visstnok ennu kan erkjenne en relasjon til ytre fare, men samtidig må anse angsten for denne fare for umåtelig overdreven. Endelig for det tredje *angsten ved hysterien eller andre former av svær nevrose*, en angst som enten ledsager symptomer eller optrer uavhengig som anfall eller varigere tilstand, alltid uten synbart grunnlag i noen ytre fare. Vi stillet så to spørsmål: Hvad er det man er redd for ved den nevrotiske angst? Og: Hvorledes kan man bringe denne i sammenheng med realangsten for ytre farer?

Våre undersøkelser var på ingen måte resultatløse, vi fant en rekke betydningsfulle synspunkter. Med hensyn til forventningsangsten kunde den kliniske erfaring påvise en regelmessig sammenheng med libidohusholdningen i seksu-

allivet. Den almindeligste årsak til angstnevrosen er den frustrane ophisselse: Der fremkalles en libidinøs ophisselse, som ikke blir tilfredsstillet, og i stedet for den uanvendte libido kommer så engsteligheten. Jeg anså mig endog beret-tiget til å si, at den utilfredsstillede libido direkte forvandles til angst. Denne opfatning blev støttet ved noen helt regel-messige fobier, som vi kan finne hos små barn. Mange av disse fobier er helt gåtefulle, mens derimot andre — som f. eks. angsten for å være alene og angsten for fremmede personer — tillater en sikker forklaring. Både ensomheten og det fremmede ansikt vekker lengselen efter mor, som barnet er fortrolig med; barnet kan ikke beherske denne libidinøse spenningstilstand, kan ikke holde den svevende — og forvandler den til angst. Denne angst hos barnet må altså ikke henregnes til realangsten, men til den nevrotiske angst. I barnefobiene og angstforventningen ved angstnev-rosen har vi altså to eksempler på den ene av de måter, på hvilke nevrotisk angst opstår: ved direkte forvandling av libido. En annen mekanisme skal vi snart lære å kjenne, den er ikke meget forskjellig fra den første.

For angsten ved hysteri og andre nevroser gjør vi nemlig *fortrengningen* ansvarlig. Ved å skjelne mellem det som foregår med den forestilling som skal fortrenges, og den libido som hefter ved den, mener vi å kunne beskrive denne prosess bedre enn før. Det er forestillingen som blir for-trengt, eventuelt forvansket til det ukjennelige; den tilknyt-tede affekt derimot blir regelmessig forvandlet til angst, like-gyldig av hvad art den måtte være, aggresjon eller kjærlighet. Nu gjør det ingen vesentlig forskjell, av hvad grunn en libido-mengde er blitt uanvendelig — om det er på grunn av jegets infantile svakhet, som ved barnefobiene; som følge av soma-tiske prosesser i seksuallivet, som ved angstnevrosen; eller gjennem fortrengning, som ved hysterien. De to mekanismer ved opkomsten av nevrotisk angst faller altså egentlig sammen.

Under disse våre undersøkelser er vi blitt opmerksomme på en overordentlig betydningsfull forbindelse mellem angst-utvikling og symptomdannelse. Nemlig, at disse repre-senterer og avløser hinannen. Agorafobikeren f. eks. begynner sin lidelseshistorie med et angstanfall på gaten; dette vilde gjenta sig hver gang han atter gikk på gaten: han frembrin-ger så symptomet gateangst, som vi også kan kalle en hem-ning, en funksjonsinnskrenkning av jeget, og undgår på den måten angstanfallet. Det omvendte kan vi iaktta, når vi blander oss inn i symptomdannelsen, som det f. eks. er mulig ved tvangshandlinger: hvis man hindrer den syke i å utføre sitt vaskeceremoniell, så geråder han i en nesten uutholdelig angsttilstand, som tvangssymptomet åpenbart hadde beskyt-tet ham mot. Og det ser endog ut til, at det er angstutvik-lingen som er det primære — som om symptomene blev dannet for å undgå angstutbruddet. Med dette stemmer det også, at de første nevroser i barnealderen er fobier, hvor man så tydelig kan iaktta hvorledes en oprinnelig angst-utvikling blir avløst av en senere symptomdannelse: vi får i det hele inntrykk av, at den beste tilgang til forståelsen av den nevrotiske angst finner vi nettop ut fra disse forhold. Samtidig er det også lykkedes oss å besvare spørsmålet, hvad man ved den nevrotiske angst er redd for, og således finne forbindelsen mellem nevrotisk angst og realangst. Det man er redd for, er åpenbart ens egen libido. Forskjellen fra situasjonen ved realangsten ligger i to punkter: i stedet for en ytre er det en indre fare, og denne blir ikke bevisst erkjent.

Ved fobiene kan man tydelig iaktta, hvordan denne indre fare blir omsatt til en ytre, altså hvorledes nevrotisk angst forvandles til tilsynelatende realangst. La oss — for å gjøre en sak, som ofte er meget komplisert, enklere — anta, at agorafobikeren regelmessig er redd de fristelser som vekkes hos ham av det han møter på gaten. I fobien foretar han nu en forskyvning og er redd en ytre situasjon. Det han

på denne måte opnår, er åpenbart at han nu mener å kunne beskytte sig bedre. En ytre fare kan man redde sig fra ved flukt, fra en indre fare er det vanskeligere å flykte.

I den tidligere forelesning om angsten nevnte jeg til slutt, at selv om der ikke egentlig var noen motsigelse mellem disse forskjellige resultater av vår undersøkelse, så hadde jeg allikevel inntrykk av at de på en eller annen måte ikke henger sammen. Som affekttilstand er angsten reproduksjonen av en gammel faretruende begivenhet; den står i selvopholdelsens tjeneste og er et signal som varsler en ny fare; den opstår, også ved fortrengningsprosessen, av libido, som på en eller annen måte er blitt uanvendelig; den blir avløst og likesom psykisk bundet av symptomdannelsen — vi merker, at det her mangler noe, som kan skape enhet av de enkelte stykker.

Mine damer og herrer! Opløsningen av den sjelelige personlighet i «overjeg», «jeg» og «det», som jeg talte om i forrige forelesning, har også nødet oss til ny orientering i angstproblemet. Vi hevder, at det bare er jeget som kan produsere og kjenne angst, og har hermed inntatt en ny og sikker posisjon, som viser oss mange forhold i nytt lys. Vi kan jo i virkeligheten ikke forbinde noen mening med å tale om «det'ets angst» eller tilskrive «overjeget» evnen til å engste sig. Derimot er det gledelig å konstatere, hvor tvangfritt de tre hovedformer av angst — realangst, nevrotisk angst og samvittighetsangst — kan føres tilbake på jegets tredobbelte avhengighet, av utenverdenen, av det'et og av overjeget. Med denne nye opfatning er også angstens funksjon som et signal til å varsle fare — noe vi også tidligere var opmerksomme på — rykket i forgrunnen; spørsmålet om hvad stoff angsten er laget av har tapt i interesse, og forholdet mellem realangst og nevrotisk angst er på overraskende måte blitt enklere og klarere. Det er for øvrig bemerkelsesverdig, at vi nu forstår de tilsynelatende mer kompliserte tilfeller av angst bedre enn de som synes enklere.

Vi har nemlig nylig undersøkt, hvorledes angsten opstår ved visse fobier som vi henregner til angsthysterien, og har her valgt ut tilfeller, hvor det dreide sig om den typiske fortrengning av ønsker ut fra Ødipuskomplekset. Vi skulde ha ventet å finne, at det var den libidinøse tilknytning til morsobjektet som forvandles til angst som følge av fortrengningen og nu i symptomet optrer som var den knyttet til farssurrogatet. Jeg kan ikke gå inn på enkelthetene i disse undersøkelser; det får være nok å si, at det overraskende resultat var det motsatte av det vi ventet. Det er ikke fortrengningen som skaper angsten; angsten er der på forhånd, det er den som skaper fortrengningen! Men hvilken angst kan dette være? Bare angst for en truende ytre fare, altså realangst. Det er riktig, at gutten kjenner angst for et krav fra sin libido, det vil her si kjærligheten til moren; det er altså virkelig et tilfelle av nevrotisk angst. Men grunnen til at denne forelskelse forekommer ham å være en indre fare, som han må undfly ved å gi avkall på objektet, er den at forelskelsen fremmaner en ytre faresituasjon. Og i alle tilfeller vi undersøker, er resultatet det samme. La oss bare innrømme det, vi var virkelig ikke innstillet på å finne, at den indre driftsfare skulde være en betingelse og forberedelse for en ytre, real faresituasjon.

Vi har imidlertid ennu slett ikke sagt, hvilken real fare det er barnet er redd på grunn av forelskelsen i moren. Det er *kastrasjonsstraffen,* tapet av lemmet. Naturligvis vil De innvende, at dette er da ingen real fare. Våre gutter blir da ikke kastrert, fordi de i Ødipusfasen er forelsket i moren! Men så enkelt er det ikke å avferdige det. Frem for alt kommer det ikke an på, om kastrasjonen virkelig blir foretatt. Det avgjørende er, at det er en fare som truer utenfra og at barnet tror på den. Og noen grunn hertil har virkelig barnet, for i den falliske fase, den tidlige onaniperiode, forekommer det slett ikke sjelden at man truer med å skjære vekk lemmet, og antydninger om en slik straff får antagelig

regelmessig hos barnet en fylogenetisk forsterkning. Vi formoder, at det i den menneskelige families urtid virkelig har hendt, at den skinnsyke og grusomme far kastrerte den opvoksende gutt, og at omskjærelsen, som hos primitive folk så ofte hører med til pubertetsritualet, er en lett kjennelig rest av kastrasjonen. Vi er opmerksomme på, at vi her avviker sterkt fra den almindelige opfatning; men vi må holde fast ved, at kastrasjonsangsten er en av de hyppigste og sterkeste drivkrefter til fortrengning og dermed også til nevrosedannelse. Analyse av tilfeller, hvor visstnok ikke kastrasjon, men iallfall omskjærelse er blitt foretatt på gutter i terapevtisk øiemed eller som straff for onani — noe som slett ikke så sjelden har forekommet i den anglo-amerikanske verden — har gitt vår overbevisning dens endelige bekreftelse.

Det er meget fristende her å gå nærmere inn på kastrasjonskomplekset. Men vi må bli ved vårt emne. Naturligvis er ikke kastrasjonsangsten det eneste motiv til fortrengning. Hos kvinnene forekommer den jo overhodet ikke; visstnok har disse et kastrasjonskompleks, men kastrasjonsangst kan de ikke ha. I stedet finner vi hos det annet kjønn angsten for kjærlighetstap, tydeligvis en videreutvikling av spebarnets angst, når det savner moren. De forstår, hvilken real faresituasjon denne angst innevarsler. Når moren er fraværende eller har unddradd barnet sin kjærlighet, er jo barnet ikke lenger sikker på tilfredsstillelsen av sine behov, og kanskje utsatt for de smerteligste savn. De skal ikke avvise den tanke, at disse angstbetingelser i grunnen gjentar den oprinnelige angstsituasjon ved fødslen, som jo også betød en adskillelse fra moren. Ja, hvis De følger en tankegang hos *Ferenczi*, hører også kastrasjonsangsten inn her; tapet av det mannlige lem utelukker jo muligheten av en gjenforening med moren (eller morssurrogatet) i seksualakten. I parentes nevner jeg, at den hyppige fantasi om en tilbakevenden i morslivet er et surrogat for dette koitus-

ønske. Der kunde i denne forbindelse enda være mange interessante og merkelige ting å fortelle, men jeg må holde mig innenfor rammen av en innførelse i psykoanalysen. Jeg gjør ennu bare opmerksom på, hvordan her psykologiske undersøkelser rykker like frem til biologiske kjensgjerninger.

Otto *Rank* — som har levert mange verdifulle bidrag til psykoanalysen — har også fortjenesten av eftertrykkelig å ha betont betydningen av fødselsakten og adskillelsen fra moren. Visstnok har det ikke vært mulig for noen av oss å gå med på de ekstreme konsekvenser, som han ut herfra har trukket for nevroseteorien, ja endog for den analytiske terapi. Kjernen i Ranks lære — at angstoplevelsen ved fødslen er forbilledet for alle senere faresituasjoner — forelå allerede. Om vi nu holder oss til denne, kan vi si, at egentlig har enhver utviklingsalder fått sig tildelt en bestemt angstbetingelse, altså faresituasjon, som adekvat for sig. Faren for sjelelig hjelpeløshet passer til jegets tidlige umodenhetsstadium, faren for objektstap (kjærlighetstap) passer til uselvstendigheten i de første barneår, kastrasjonsangsten til den falliske fase, mens endelig angsten for overjeget, en angst som inntar en særstilling, svarer til latenstiden. I løpet av utviklingen skal de gamle angstbetingelser opgis, idet de tilsvarende faresituasjoner avsvekkes eftersom jeget blir sterkere . Imidlertid er dette bare tilfelle i meget ringe grad. Mange mennesker kan ikke overvinne angsten for kjærlighetstap; de blir aldri uavhengig nok av andres kjærlighet og fortsetter på dette punkt sin opførsel fra barneårene. Angsten for overjeget skal normalt ikke finne noen avslutning; som samvittighetsangst er den uundværlig i de sosiale forhold og bare i de sjeldneste tilfeller kan den enkelte gjøre sig uavhengig av det menneskelige samfund. Noen av de gamle faresituasjoner kan også fortsette senere ved en tilsvarende modifikasjon av angstbetingelsen. Således kan f. eks. kastrasjonsfaren holde sig under syfilofobiens maske.

Visstnok er man som voksen klar over, at kastrasjonen ikke lenger anvendes som straff for at man følger sine seksuelle lyster. Til gjengjeld har man erfart, at frihet på dette område er forbundet med fare for alvorlige sykdommer. Det er ikke tvil om, at de såkalte nevrotikere er forblitt infantile i sitt forhold til faresituasjoner og ikke har overvunnet foreldede angstbetingelser. La oss ta dette som et faktisk bidrag til karakteristikken av nevrotikere — grunnen til at det virkelig forholder sig slik, er ikke så fort forklart.

Jeg håper De ikke har tapt oversikten, men husker det er forholdet mellem angst og fortrengning vi holder på å undersøke. Vi har her gjort to nye erfaringer. For det første, at det er angsten som skaper fortrengningen, ikke, som vi trodde, omvendt. Og dernest, at en fryktet driftssituasjon i grunnen går tilbake på en ytre faresituasjon. Det neste spørsmål lyder: Hvorledes forestiller vi oss nu at en fortrengningsprosess finner sted under angstens innflytelse? Jeg tenker slik: Jeget merker, at tilfredsstillelsen av et opdukkende krav fra driftslivet vilde fremmane en av de faresituasjoner, som man godt husker. Denne driftstilknytning må derfor på en eller annen måte undertrykkes, opheves, gjøres avmektig. Som vi vet, lykkes denne opgave når jeget er sterkt og får driftsrørslen innforlivet i sin organisasjon. Fortrengning inntrer derimot, når driftsrørslen ennu tilhører det'et og jeget føler sig svakt. Da hjelper jeget sig med en teknikk, som i grunnen er identisk med den som den normale tenkning nytter. Tenkningen er en handlen på prøve med små energimengder — på lignende måte som en feltherre arbeider med små figurer på kartet, før han setter troppemassene i bevegelse. Jeget antesiperer altså tilfredsstillelsen av den betenkelige driftsrørsle og tillater denne å reprodusere ulystfornemmelsene ved begynnelsen av den fryktede faresituasjon. Dermed er lyst-ulystprinsippets automatisme satt i gang, og denne gjennemfører nu fortrengningen av den farlige driftsrørsle.

Stopp! — vil De nu rope — her kan vi ikke følge Dem lenger! De har rett, jeg må ennu føie noe til, før De kan finne det antagelig. Først den innrømmelse, at jeg her har forsøkt å omsette til vår normale tenknings sprog noe som i virkeligheten må være en ikke-bevisst eller førbevisst prosess mellem energimengder og foregå i et substrat som man ikke kan forestille sig. Men dette er ingen vesentlig innvending — man kan jo ikke gjøre det på annen måte. Viktigere er, at vi klart skjelner mellem det som ved fortrengningen foregår i jeget og i det'et. Hvad jeget gjør, har vi nettop sagt. Det anvender på prøve en energiladning og vekker ved angstsignalet lyst-ulystautomatismen. Der er da flere reaksjoner mulig, eller der kan være en blanding av dem i vekslende forhold. Enten blir angstanfallet fullt utviklet, og jeget trekker sig helt tilbake fra den anstøtelige rørsle. Eller: i stedet for prøveenergien setter jeget en motenergi mot driftsrørslen, og denne motenergi trer da sammen med energien av den fortrengte rørsle til symptomdannelse eller den blir optatt i jeget som reaksjonsdannelse, som forsterkning av bestemte disposisjoner, som varig forandring. Jo mer angstutviklingen kan innskrenkes til et blott signal, desto mer kan jeget anvende på avvergelsesaksjonene, som svarer til en psykisk binding av det fortrengte, og desto snarere nærmer også prosessen sig en normal forarbeidelse, uten dog å nå op hertil.

La oss her stanse et øieblikk. Sikkert har De alt selv forstått, at dette vanskelig definerbare som man kaller *karakter*, helt ut må tilskrives jeget. Noe av det som skaper karakteren, har vi alt fått fatt på. Frem for alt innforlivelsen av den tidligere foreldreinstans som overjeg, vel det viktigste og avgjørende; dernest identifiseringen med foreldrene fra senere tid og med andre innflytelsesrike personer, og de samme identifiseringer som nedslag av opgitte objektrelasjoner. Som et aldri manglende bidrag til karakterdannelsen må vi nu hertil føie reaksjonsdannelsene, som jeget til å

begynne med erhverver under sine fortrengninger, senere, ved tilbakevisningen av uvelkomne driftsrørsler, med mere normale midler.

Vi vender nu tilbake til vårt emne og til det'et. Det er ikke så lett å finne ut, hvad som skjer med den bekjempede driftsrørsle ved fortrengningen. Vår interesse gjelder jo vesentlig spørsmålet hvad som skjer med energien, den libidinøse ladning av rørslen, hvorledes den blir anvendt. Som De vil huske, antok vi tidligere at det nettop er denne energi som gjennem fortrengningen forvandles til angst. Dette våger vi ikke lenger å si. Vårt beskjedne svar lyder tvert om: sannsynligvis er dens skjebne ikke alltid den samme. Antagelig består der en intim samsvarighet — som vi burde lære å kjenne — mellem prosessen i jeget og det som foregår med den fortrengte rørsle i det'et. Efterat vi nemlig har latt lyst-ulystprinsippet, som vekkes gjennem angstsignalet, gripe inn i fortrengningen, kan vi endre på våre antagelser. Dette prinsipp behersker uinnskrenket prosessene i det'et. Og vi må regne med, at det avstedkommer ganske dyptgripende forandringer med vedkommende driftsrørsle. Vi er forberedt på, at det kan gies meget forskjellige resultater av fortrengningen, mer og mindre vidtgående. I mange tilfeller kan den fortrengte driftsrørsle beholde sin libidoladning og bestå uforandret videre i det'et, om enn under et stadig trykk fra jeget. Andre ganger ser det ut til at den blir helt ødelagt, idet dens libido for godt ledes over i andre baner. Efter min mening er dette tilfelle ved den normale avferdigelse av Ødipuskomplekset, som altså i dette ønskverdige tilfelle ikke ganske enkelt blir fortrengt, men ødelagt i det'et. Den kliniske erfaring har videre vist, at der i stedet for det vante fortrengningsresultat i mange tilfeller finner sted en libidodegradasjon, en regresjon av libido-organisasjonen til et tidligere trin. Dette kan naturligvis bare foregå i det'et, og når det inntreffer, er det under innvirkning av den samme konflikt som innledes gjennem angstsignalet. Det mest iøine-

fallende eksempel av denne art har vi i tvangsnevrosen, hvor libidoregresjon og fortrengning virker sammen.

Mine damer og herrer! Jeg er redd De finner denne fremstilling overordentlig vanskelig, og heller ikke uttømmende. Jeg beklager å måtte vekke Deres mishag. Imidlertid kan jeg ikke sette mig noe annet mål enn at De må få et inntrykk av våre resultater og av vanskelighetene ved å bearbeide dem. Jo dypere vi trenger inn i studiet av de sjelelige prosesser, desto klarere forstår vi hvor rikholdige og inviklede de er. Mangen enkel formel, som til å begynne med syntes å dekke forholdene, har senere vist sig ikke å strekke til. Vi er stadig optatt med å forandre og forbedre. I forelesningen om drømmelæren førte jeg Dem inn på et område, hvor det neppe er gjort en eneste ny opdagelse de siste femten årene; her, hvor vi behandler angsten, ser De hvorledes alt er i bevegelse og under forvandling. Disse nye ting er heller ikke grundig gjennemarbeidet; kanskje er også det en av grunnene til at det er så vanskelig å fremstille dem. Men gi ikke op, vi skal nu snart kunne forlate dette tema. Jeg vil ikke påstå, at vi da har gjort oss ferdig med det til vår fulle tilfredshet. Men forhåpentlig er vi iallfall kommet et stykke videre. Og underveis har vi vunnet megen ny innsikt. Således får studiet av angsten oss nu også til å føie et nytt trekk til vår skildring av jeget. Vi sa, at jeget er svakt overfor det'et; som en tro tjener anstrenger det sig for å utføre dets befalinger, opfylle dets krav. Vi tenker slett ikke på å ta denne uttalelse tilbake. På den annen side er jo imidlertid jeget den bedre organiserte, virkelighetsorienterte del av personligheten. Vi må ikke overdrive sondringen for meget, og heller ikke bli overrasket om det skulde tilkomme jeget på sin side innvirkning på prosessene i det'et. Efter min mening finner der virkelig sted en slik innvirkning, idet jeget ved hjelp av angstsignalet setter det nesten allmektige lyst-ulystprinsipp i virksomhet. Riktignok viser det umiddelbart efterpå atter sin svakhet. Gjennem

fortrengningsakten gir det nemlig avkall på en del av sin organisasjon, og må gå med på at den fortrengte driftsrørsle for godt blir unddradd dens innflytelse.

Og nu bare en avsluttende bemerkning til angstproblemet! Under våre hender har den nevrotiske angst forvandlet sig til realangst, angst for bestemte ytre faresituasjoner. Men her kan vi ikke stoppe op, vi må gjøre et skritt til, som imidlertid vil bli et skritt tilbake. Vi spør, hvad er det da som er farlig, hvad er det egentlig man er redd i en slik faresituasjon? Åpenbart ikke en objektiv beskadigelse av personen — som psykologisk slett ikke behøvde å bety noe — men det som derigjennem anrettes i sjelslivet. Fødselen f. eks., vårt forbillede for angsttilstanden, kan jo neppe i sig selv betraktes som en beskadigelse, selv om den er forbundet med fare for sådan. Det vesentlige ved fødselen, som ved enhver faresituasjon, er, at den i den sjelelige oplevelse fremkaller en tilstand av høispent irritasjon, som merkes som ulyst og som man ikke kan bli herre over gjennem utløsning. Kaller vi en slik tilstand, hvor lystprinsippets anstrengelser mislykkes, for et *traumatisk* moment, så er vi over rekken nevrotisk angst—realangst—faresituasjon nådd frem til denne enkle setning: det man er redd er alltid et traumatisk moment, som ikke kan avferdiges efter lystprinsippets norm. Vi forstår straks, at lystprinsippet ikke sikrer oss mot objektiv beskadigelse, men bare mot en bestemt beskadigelse av vår psykiske økonomi. Fra lystprinsippet er det ennu lang vei til selvopholdelsesdriften; det mangler meget på, at disse to dekker hverandre fra begynnelsen av. Vi ser imidlertid også noe annet — og kanskje dette er løsningen vi søker. Nemlig, at det her overalt gjelder spørsmålet om relative kvantiteter. Det er bare irritasjonens størrelse som gjør et inntrykk til et traumatisk moment, lammer lystprinsippets ydelse, gir faresituasjonen betydning. Og når det forholder sig slik, når disse gåter løses ved en så enkel forklaring: hvorfor skulde det da ikke være mulig, at slike

traumatiske momenter også kan forekomme i sjelslivet uten relasjon til de antatte faresituasjoner — altså hvor angsten ikke vekkes som signal, men opstår ny med frisk begrunnelse? Den kliniske erfaring viser med sikkerhet, at det virkelig forholder sig slik. Det er bare de senere fortrengninger som viser den mekanisme vi har beskrevet, hvor altså angsten fremkalles som signal om en tidligere faresituasjon; de første og oprinneligste opstår direkte av traumatiske momenter ved møtet mellem jeget og et overmektig libidokrav, angsten skapes ny, riktignok med fødselen som forbillede. Det samme tør gjelde angstutviklingen ved angstnevrose på grunn av somatisk beskadigelse av seksualfunksjonen. At det er libido selv som blir forvandlet til angst, vil vi ikke lenger påstå. Men der kan, så vidt jeg kan se, ikke reises noen innvending mot den betraktning, at angsten har en dobbelt oprinnelse: dels opstår den som direkte følge av det traumatiske moment, dels som signal om at et slikt moment truer med gjentagelse.

Mine damer og herrer! Nu er De sikkert glad over ikke å skulle høre mer om angsten. Men det hjelper Dem ikke stort, for det er ikke bedre det som følger! Jeg akter idag også å føre Dem inn på libidoteoriens eller driftslærens område, hvor det likeledes er kommet meget nytt til. Jeg vil ikke si, at det er store fremskritt vi har gjort her, så det for enhver pris skulde lønne sig for Dem å sette Dem inn i det. Nei, det er et område hvor vi møisommelig arbeider med å orientere oss og vinne innsikt. De skal bare være vidner til våre anstrengelser. Også her må jeg gripe tilbake til meget av det jeg har nevnt i de tidligere forelesninger.

Driftslæren er så å si vår mytologi. Driftene er mytiske vesener, storslåtte i sin ubestemthet. Under vårt arbeide kan vi ikke ett øieblikk se bort fra dem, men samtidig er vi aldri sikre på å se dem skarpt. De kjenner til hvordan den populære tenkemåte finner sig til rette med driftene. Man antar nettop så mange og så forskjelligartede drifter som

man i øieblikket har bruk for, selvhevdelsesdrift, efterligningsdrift, lekedrift, selskapelighetsdrift, og mange fler av lignende art. Man henter dem likesom frem, lar hver utføre sitt spesielle arbeide, for så å avskjedige dem igjen. Vi for vår del har alltid hatt en anelse om, at der bak disse mange små drifter skjuler sig noe alvorlig og veldig, som vi har ønsket forsiktig å nærme oss.

Vårt første skritt var beskjedent nok. Vi sa oss selv, at sannsynligvis går man ikke feil, om man først skjelner mellem to hoveddrifter — driftsarter eller driftsgrupper — svarende til de to store behov: hunger og kjærlighet. Så skinnsykt vi ellers hevder psykologiens uavhengighet av all annen videnskap: her står man jo dog i skyggen av den urokkelige biologiske kjensgjerning, at det levende enkeltvesen tjener to formål, selvopholdelse og artsopholdelse. Og disse formål synes uavhengige av hinannen, så vidt vi vet har de ennu ikke kunnet avledes av noe felles, og deres interesser motstrider ofte hverandre i dyreverdenen. Man driver altså egentlig her biologisk psykologi, studerer de psykiske fenomener som ledsager biologiske prosesser. Det var som representanter for denne opfatning «jegdriftene» og «seksualdriftene» kom inn i psykoanalysen. Til *«jegdriftene»* henregnet vi alt som har med et menneskes selvhevdelse, selvopholdelse og selvutvidelse å gjøre. *«Seksualdriftene»* måtte vi gjøre så rikholdige som det infantile og perverse seksualliv krever det. Da nu studiet av nevrosene viste oss jeget som den innskrenkende, fortrengende makt og seksualtendensene som det innskrenkede, fortrengte, blev tilsynelatende ikke bare forskjellen, men også konflikten mellem begge disse driftsgrupper håndgripelig. Vårt studium gjaldt til å begynne med bare seksualdriftene, hvis energi vi benevnte «libido». På disse søkte vi å klargjøre våre forestillinger om hvad en drift er og hvad man tør tilskrive den. Dette var stedet for libidoteorien.

Forskjellen mellem en drift og en ytre pirring er, at driften

stammer fra pirringskilder i legemets indre; den virker som en konstant kraft, og man kan ikke unddra sig den ved flukt, slik som det er mulig ved den ytre pirring. Ved driften kan man skjelne mellem kilde, objekt og mål. Kilden er en pirrings- eller ophisselsestilstand i det legemlige, målet er ophevelsen av denne ophisselse; på veien fra kilden til målet blir driften psykisk virksom. Vi forestiller oss den som en viss energimengde, som driver i en bestemt retning. Herav navnet: drift. Man taler om aktive og passive drifter; men det vilde være riktigere å si: aktive og passive driftsmål; også for å nå et passivt mål er det nødvendig å anvende aktivitet. Målet kan opnåes på eget legeme; i regelen er imidlertid skutt inn et ytre objekt, på hvilket driften kan nå sitt ytre mål; det indre mål er alltid den som tilfredsstillelse oplevde legemlige forandring. Hvorvidt relasjonen til den somatiske kilde gir driften en spesifikk karakter og i tilfelle hvilken, er vi ikke blitt klar over. At driftsrørsler fra en kilde kan søke tilknytning til rørsler fra andre kilder og dele deres videre skjebne, at overhodet tilfredsstillelse av en drift kan erstattes med tilfredsstillelse av en annen, er ifølge analytisk erfaring helt utvilsomt. La oss rolig innrømme, vi dårlig skjønner det.

Også driftens forhold til mål og objekt kan forandres, begge kan byttes ut med andre — særlig gjelder dette forholdet til objektet. En bestemt modifikasjon av målet og veksling av objektet — hvor den sosiale vurdering spiller inn — setter vi i en særstilling og kaller *sublimering*. I en klasse for sig må vi også sette slike drifter som er *hemmet med hensyn på målet*, driftsrørsler fra vel kjente kilder og med utvetydig mål, som imidlertid stanser op på veien til tilfredsstillelse, så der kommer i stand en varig objekttilknytning og en vedholdende streben. Av denne art er f. eks. ømheten, som utvilsomt stammer fra seksuelle behov og regelmessig gir avkall på tilfredsstillelsen av disse.

De ser, hvor meget vi ennu ikke forstår av driftenes

egenskaper og skjebne. Her må vi også merke oss en forskjell mellem seksualdrifter og selvopholdelsesdrifter, som teoretisk vilde være av største betydning, hvis den gjaldt hele gruppen. Seksualdriftene utmerker sig ved en rekke egenskaper: de er plastiske, i stand til å veksle mål; de kan tre i stedet for hverandre, idet tilfredsstillelse av en drift kan erstattes med tilfredsstillelse av en annen; de lar sig opholde, hvad vi netop så et godt eksempel på i driftene som er hemmet med hensyn på målet. Disse egenskaper vilde vi gjerne fraskrive selvopholdelsesdriftene, og i stedet si at disse er ubøielige, uopsettelige, ganske anderledes imperative, og med et helt annet forhold både til fortrengningen og til angsten. Men når vi tenker nærmere over det, ser vi straks, at denne særstilling ikke tilkommer alle jegdrifter, men bare sult og tørst, og at den åpenbart er begrunnet i en særegenhet ved driftskildene. En god del av det forvirrende inntrykk kommer videre derav, at vi ikke særskilt har betraktet hvorledes de driftsrørsler, som oprinnelig tilhører det'et, forandres under innflytelse av det organiserte jeg.

Vi får fastere grunn under føttene, når vi undersøker på hvad måte driftslivet tjener seksualfunksjonen. På dette område er vi, som De vet, nådd frem til helt avgjørende innsikt. Det er ikke slik, at man erkjenner en seksualdrift, som fra begynnelsen av streber efter seksualfunksjonens mål: forening av de to kjønnsceller. Men vi ser et stort antall partialdrifter, som — fra forskjellige legemsdeler og regioner — temmelig uavhengig av hverandre streber efter tilfredsstillelse og finner denne i noe vi kan kalle *organlyst*. Genitaliene er de seneste av disse *erogene soner*, og her vil man ikke lenger kunne nekte organlysten navnet: *seksuell* lyst. Det er ikke så, at alle disse lyststrebende rørsler blir optatt i den endelige seksualorganisasjon. Mange fjernes som ubrukelige, ved fortrengning eller på annet vis; andre blir på den tidligere nevnte merkelige måte ledet bort fra sitt mål, mens atter andre får fortsette i biroller, med den

opgave å gjennemføre innledende akter og vekke forhåndslyst.

I denne langvarige utvikling er det, som De vet, mulig å erkjenne flere foreløbige organisasjonsfaser, og De har også fått høre om hvorledes avvikelser og forkrøblinger av seksualfunksjonen kan forklares ut fra denne dens historie. Den første av disse *pregenitale* faser kaller vi den *orale*, fordi den erogene munnsone — svarende til den måte på hvilken spebarnet får sin næring — også behersker det man kan kalle den seksuelle virksomhet i denne livsperiode. På et neste trin trenger de *sadistiske* og de *anale* impulser sig frem, sikkert i sammenheng med at tennene begynner å komme, muskulaturen styrkes og sfinkterfunksjonene beherskes. Nettop angående dette iøinefallende utviklingstrin har vi fått mange interessante enkeltheter å vite. Som nummer tre kommer den *falliske* fase, hvor det mannlige lem og det som svarer dertil hos piken, for begge kjønn får en betydning som det ikke lenger er mulig å overse. Navnet *genital* fase har vi forbeholdt den endelige seksualfunksjon, som inntrer efter puberteten og hvor først det kvinnelige genitale opnår den anerkjennelse som det mannlige alt for lengst hadde vunnet.

Så langt er alt sammen bare avbleket gjentagelse. Og tro ikke, at alt det jeg denne gang ikke har nevnt, heller ikke har gyldighet lenger! Det var nødvendig å komme med denne gjentagelse, for å få tilknytning for beretningen om fremskrittene vi har gjort. Vi kan rose oss av, at nettop med hensyn til de tidlige libido-organisasjoner har vi lært meget nytt, samtidig som vi nu også klarere forstår betydningen av det gamle. Jeg skal i allfall gi Dem enkelte prøver herpå. *Abraham* viste i 1924, at man kan skjelne mellem to trin i den sadistisk-anale fase. På det første trin er de destruktive tendenser fremherskende, tilintetgjørelse og tap. På det annet hersker tendenser som er vennligsinnet overfor objektet, fastholden og besiddelse. Midt i denne fase optrer

altså først hensynet til objektet som forløper for en senere kjærlighetstilknytning. — Like berettiget tør en slik todeling være også for den orale fases vedkommende. På det første trin dreier det sig bare her om den orale innforlivelse; her mangler også enhver ambivalens i forholdet til morsbrystet som objekt. Det annet trin, som kjennetegnes ved at barnet begynner å bite, kan betegnes som det *oral-sadistiske*. Her kommer for første gang ambivalensen frem, som så blir så meget tydeligere i den følgende sadistisk-anale fase. Verdien av disse nye sondringer kommer særlig tydelig frem, når man ved bestemte nevroser — tvangsnevrose, melankoli — søker efter disposisjonsstedene i libidoutviklingen. Jeg ber Dem her huske det vi tidligere har lært om sammenhengen mellem libidofiksering, disposisjon og regresjon.

Overhodet er der foregått en liten forskyvning i vår innstilling til fasene i libido-organisasjonen. Mens vi tidligere frem for alt betonte, hvordan den ene fase forsvinner før den neste kommer, er vi nu klare over, at de tidligere faser for en stor del vedvarer ved siden av og bak de følgende utviklingsformer og er varig representert i et menneskes libidohusholdning og karakter. Ennu betydningsfullere er en rekke studier, som har vist hvor ofte regresjoner til tidligere faser finner sted under patologiske betingelser, og at bestemte regresjoner er karakteristiske for bestemte sykdommer. Men dette kan jeg ikke gå inn på her; det hører hjemme i en spesiell nevrosepsykologi.

Driftsomsetninger og lignende prosesser har vi særlig kunnet studere i forbindelse med analerotikken. Og det har vært overraskende å se, hvilken mangfoldig anvendelse disse driftsrørsler fra den erogene analsones kilder finner. Det er kanskje ikke så lett å frigjøre sig fra den ringeakt som i utviklingens løp har truffet nettop denne sone. La oss derfor — som *Abraham* fremholder — huske på, at anus embryologisk svarer til urmunnen, som er vandret ned til enden av tarmen. Idet den egne avføring, ekskrementene, mister

sin verdi, går den anale driftsinteresse over på objekter som kan anvendes som *gaver*. Og med rette, for avføringen var jo den første gave spebarnet kunde gi; av kjærlighet til sin pleierske gav det den fra sig. I den videre utvikling — helt svarende til betydningsendringen i sprogutviklingen — blir denne gamle interesse for avføringen omsatt til høi vurdering av *gull* og *penger* (Gold und Geld), likesom den også bidrar til den affektive vurdering av *barn* og *penis*. Alle barn holder jo lenge fast ved «kloakkteorien», og er overbevist om at barnet fødes ut av tarmen som et stykke avføring; defækasjonen er forbilledet for fødselsakten. Også penis har imidlertid sin forløper i avføringssøilen, som fyller tarmens slimhinnerør og pirrer. Når barnet — motstrebende — har fått vite, at der finnes menneskelige vesener som ikke har dette lem, så tenker det sig, at penis må være noe som kan skilles fra legemet, og ser her en umiskjennelig analogi til ekskrementet, som jo var den del av legemet som man først måtte gi avkall på. En god porsjon analerotikk blir på denne måte overført til penisinteresse. Men interessen for denne legemsdel har foruten den analerotiske en kanskje ennu mektigere *oral* rot. Når diegivningen er slutt, blir nemlig penis også arving til morens brystvorte.

Uten kjennskap til disse dyptliggende relasjoner er det umulig å orientere sig i den menneskelige fantasiverden, i de innfall som er influert av det ubevisste og i symptomsproget. Avføring=penge=gave=barn=penis blir her behandlet som ensbetydende og er representert ved felles symboler. De må imidlertid ikke glemme, at det bare er meget ufullstendige meddelelser jeg her har kunnet gi. I farten får jeg kanskje ennu føie til, at den sent våknende interesse for vagina hovedsakelig er av analerotisk oprinnelse. Dette er ikke noe merkelig; vagina selv er jo — efter et godt ord av *Lou Andreas=Salomé* — «leiet» fra endetarmen; hos de homoseksuelle, som ikke har gjennemgått en bestemt del av seksualutviklingen, ser vi også hvorledes endetarmen atter trer i

stedet for vagina. I drømme forekommer ofte en lokalitet, som først var ett rum og så er delt i to ved en vegg, eller omvendt. Hermed er alltid ment vagina's forhold til tarmen. Hos piker kan vi også meget smukt iaktta, hvorledes det helt ukvinnelige ønske om å ha en penis normaliter forvandler sig til ønsket om et barn, og senere om en mann som bærer av penis og den som skjenker barnet. Også her kan man altså se, hvorledes det lykkes et stykke oprinnelig analerotisk interesse å bli optatt i den senere genitalorganisasjon.

Slike studier av de pregenitale faser i libidoutviklingen har også gitt oss nytt innblikk i karakterdannelsen. Vi er blitt opmerksomme på en trias av egenskaper, som temmelig regelmessig finnes sammen: ordentlighet, sparsomhet og egensindighet. Og ut fra analysen av slike personer har vi sluttet oss til, at disse egenskaper har sammenheng med deres analerotikk. I tilfeller hvor vi finner denne påfallende forening, taler vi om en *analkarakter,* og denne setter vi i en viss motsetning til ubearbeidet analerotikk. En lignende, kanskje ennu fastere forbindelse finner vi mellem ærgjerrighet og uretralerotikk. En merkelig henspilling på denne sammenheng har vi i sagnet om at Alexander den Store blev født samme natt som en viss *Herostrat* av forfengelig æresyke satte ild på det høit beundrede Artemis-tempel i *Efesus.* Som om en slik sammenheng ikke skulde vært ukjent for de gamle! Hvor meget «å late urin» har å gjøre med ild og å slukke ild, vet De jo. Naturligvis regner vi med, at også andre karakteregenskaper skal vise sig å være lignende nedslag av eller reaksjonsdannelser mot bestemte pregenitale libidoformasjoner. Men noen påvisning herav kan vi ennu ikke gi.

Nu er det imidlertid på tide, at jeg griper tilbake både i historien og i emnet, og tar op igjen de almindeligste problemer i forbindelse med driftslivet. Til grunn for vår libidoteori lå først motsetningen mellem jegdrifter og seksual-

drifter. Da vi så senere begynte å studere jeget selv nærmere og fikk fatt i det narcisstiske synspunkt, falt grunnlaget for denne skjelning bort. I noen sjeldne tilfeller kan man erkjenne, at jeget tar sig selv til objekt og opfører sig som var det forelsket i sig selv. Derav navnet *narcissme*, som er hentet fra det greske sagn. Men dette er bare en ekstrem overdrivelse av et normalt forhold. Vi har forstått, at jeget alltid er hovedreservoiret for libido; herfra går de libidinøse tilknytninger til objektene ut og hertil vender disse atter tilbake, mens storparten av denne libido vedvarende forblir i jeget. Uavbrutt blir altså jeglibido forvandlet til objektlibido og objektlibido til jeglibido. Men da kan disse to ikke være av forskjellig natur, det har ingen mening å skille den enes energi fra den annens: man kan la betegnelsen libido falle eller bruke den ensbetydende med psykisk energi overhodet.

Imidlertid blev vi ikke stående lenge på dette standpunkt. Anelsen om en motsetningen innenfor driftslivet fikk snart et annet, ennu skarpere uttrykk. Nu kan jeg ikke her gå nærmere inn på, hvorledes vi er kommet til denne nye innsikt — også her er det vesentlig biologiske overveielser som har vært avgjørende. Jeg må fremstille det som ferdig produkt. Vi antar, at der finnes to vesensforskjellige arter av drifter, på den ene side seksualdriftene i videste betydning, eller *Eros*, om De foretrekker en slik betegnelse, og på den annen side *aggresjonsdriftene*, hvis mål er destruksjonen, ødeleggelsen. Når De hører det fremstillet på denne måten, vil De neppe holde det for noen nyhet — det ser ut som et forsøk på å gi en teoretisk forklaring av den banale motsetning mellem kjærlighet og hat, som kanskje faller sammen med den polaritet av tiltrekning og frastøting som fysikken antar for den anorganiske verden. Imidlertid er det merkelig, at der tross alt er mange som føler denne opstilling som noe nytt, som man snarest mulig må få avveien igjen. Jeg skulde anta, at det er et sterkt affektivt moment som ytrer sig i

denne avvisning. Vi må også spørre, hvorfor vi selv har brukt så lang tid, før vi besluttet oss til å anerkjenne en aggresjonsdrift; hvorfor har vi ikke uten nølen utnyttet teoretisk slike kjensgjerninger, som ligger åpent i dagen og er kjent av hvermann? Sannsynligvis vilde det støte på ringe motstand, om man vilde tilskrive dyrene en drift med slikt mål. Men å opta den i den menneskelige konstitusjon, det synes forbrydersk! Det står i motstrid til altfor mange religiøse forutsetninger og sosiale konvensjoner! Nei, mennesket må av naturen være godt eller i det minste godmodig. Når det leilighetsvis viser sig brutalt, voldsomt, grusomt, så er dette bare en forbigående fordunkling av dets følelsesliv, som oftest provosert — muligens bare en følge av de uhensiktsmessige samfundsordninger som hittil har hersket.

Men i denne retning taler dessverre ikke det historien forteller oss og det vi selv har oplevd; det taler snarere for at troen på den menneskelige naturs «godhet» er en av disse slemme illusjoner, som menneskene håper skal forskjønne og lette livet, mens de i virkeligheten bare bringer skade. Vi behøver ikke å fortsette noen slik polemikk. Når vi har gjort oss til talsmenn for antagelsen av en særskilt aggresjons- og destruksjonsdrift hos mennesket, er det ikke fordi historie og livserfaring lærer det. Men det er skjedd på grunn av almene overveielser, som studiet av *sadismens* og *masochismens* fenomener har ført oss til. Som De vet, kaller vi det sadisme, når den seksuelle tilfredsstilelse er knyttet til den betingelse at seksualobjektet skal lide smerte, mishandling, ydmykelse; masochisme derimot, når behovet opstår efter selv å være dette mishandlede objekt. De kjenner også til, at en viss tilsetning av disse to tendenser er optatt i det normale seksualforhold, og at vi betegner dem som perversjoner, når de trenger de andre seksualmål tilbake og setter sine egne i stedet. Likeledes kan det neppe ha undgått Deres opmerksomhet, at sadismen har en intimere relasjon til mannligheten, masochismen til kvinne-

ligheten, som om det her bestod et hemmelig slektskap — selv om jeg straks må si Dem, at vi ikke er kommet videre ad denne vei. Begge, både sadismen og masochismen, er nokså gåtefulle fenomener for libidoteorien, masochismen ganske spesielt, og det er da bare i sin orden, om det som har vært en anstøtsten for den ene teorien skulde bli en hjørnesten i den nye teori som avløser den.

Efter vår mening har vi i sadismen og masochismen to utmerkede eksempler på en blanding av de to driftsarter, Eros og aggresjon. Og vi antar, at dette forhold er forbildledlig: at i virkeligheten alle driftsrørsler består av en slik blanding eller legering, naturligvis i de mest forskjellige blandingsforhold. Herunder vilde da de erotiske drifter bringe sine mangfoldige seksualmål med inn, mens aggresjonsdriftene bare tillater en avsvekking og gradering av den entonige tendens. Denne antagelse åpner oss utsikten til undersøkelser, som i fremtiden kan få stor betydning for forståelsen av patologiske prosesser. For blandinger kan jo også opløses, og det må formodes at slike opløsninger av driftsblandinger kan få de alvorligste følger for funksjonen. Disse synspunkter er imidlertid ennu altfor nye; hittil har ingen forsøkt å nytte dem i arbeidet.

Vi vender tilbake til det spesielle problem, som *masochismen* stiller oss overfor. Ser vi for øieblikket bort fra dens erotiske komponent, så borger den oss for eksistensen av en tendens, som har selvødeleggelse til mål. Hvis det også for destruksjonsdriften gjelder, at jeget — her mener vi imidlertid snarere det'et, hele personen — oprinnelig inneslutter alle driftsrørsler i sig, så kommer vi til den opfatning, at masochismen er eldre enn sadismen: sadismen er destruksjonsdriften vendt utad; det er derved denne får karakter av aggresjon. Om så og så meget av den oprinnelige destruksjonsdrift ennu forblir i det indre: det ser ut til at vi bare kan iaktta den under to betingelser: når den forbinder sig med erotiske drifter til masochisme, eller når den som aggre-

sjon — med større eller mindre erotisk tilsetning — vender sig mot utenverdenen. Her blir vi nu opmerksomme på betydningen av den mulighet, at aggresjonen ikke finner tilfredsstillelse i utenverdenen, fordi den støter på reale hindringer. Kanskje vil den da vende tilbake, og øke omfanget av selvdestruksjonen som råder i det indre. Som vi skal få høre, er dette virkelig tilfelle, og vi skal se hvor viktig denne prosess er. Forhindret aggresjon synes å føre til alvorlig beskadigelse; det synes virkelig som måtte vi ødelegge andre ting og andre mennesker, for å bevare oss for tendensen til selvdestruksjon og ikke ødelegge oss selv. Sikkert en sørgelig meddelelse for etikeren!

Men etikeren vil ennu lenge kunne trøste sig med usannsynligheten av våre spekulasjoner. Det er da en merkelig drift, som befatter sig med å ødelegge sitt eget organiske hjem! Visstnok taler dikterne om slike ting; men dikterne er uansvarlige, de nyter den poetiske frihets forrett. Visstnok er lignende forestillinger heller ikke fremmed for fysiologien — vi kan f. eks. tenke på maveslimhinnen, som fordøier sig selv. Men det skal innrømmes, at vår selvødeleggelsesdrift trenger solidere støtte. En antagelse av slik rekkevidde kan man jo ikke våge bare fordi der finnes noen stakkars narrer som har knyttet sin seksualtilfredsstillelse til en besynderlig betingelse.

Efter min mening vil et fordypet studium av driftene gi oss det vi her trenger. Driftene behersker ikke bare det sjelelige, men også det vegetative liv, og nettop ved disse organiske drifter er der en eiendommelighet som fortjener vår sterkeste interesse. Om det er et alment karaktertrekk ved driftene, vil vi først senere kunne bedømme. Disse drifter avslører sig nemlig som en streben efter å gjenoprette en tidligere tilstand. Vi kan anta, at fra det øieblikk en engang opnådd tilstand er blitt forstyrret, opstår en drift til å gjenoprette den og frembringer fenomener, som vi kan betegne som *gjentagelsestvang*. Således er embryologien et

eneste stykke gjentagelsestvang; langt op i dyrerekken strekker sig en evne til nydannelse av tapte organer, og den drift til å bli frisk, som vi — ved siden av de terapevtiske hjelpemidler — skylder våre helbredelser, turde være en rest av denne evne, som er så storartet utviklet hos de lavere dyr. Fiskenes vandringer i gytetiden, kanskje også fuglenes trekk, ja muligens alt det vi betegner som instinktytringer hos dyrene, skjer under gjentagelsestvangens bud — det er driftenes *konservative natur* som her kommer til uttrykk.

Heller ikke på det sjelelige område behøver vi å søke lenge efter ytringer av det samme. Det har slått oss, at de glemte og fortrengte oplevelser fra tidlig barndom reproduseres under det analytiske arbeide i drømmer og reaksjoner, særlig i forbindelse med overføringssituasjonen, til tross for at gjenopvekkelsen av dem står i motstrid med lystprinsippets interesse. Og vi har forklart dette på den måten, at det i disse tilfellene er en gjentagelsestvang, som setter sig ut endog over lystprinsippet. Også utenfor analysen kan man gjøre lignende iakttagelser. Der finnes mennesker, som livet igjennem uten korrektur stadig gjentar de samme reaksjoner til egen skade. Eller andre som synes å være forfulgt av en ubønnhørlig skjebne, mens en nøiaktigere undersøkelse viser at det i virkeligheten er dem selv som uten å vite det bereder sig denne skjebne. Vi tilskriver da gjentagelsestvangen den *demoniske* karakter.

Hvad kan imidlertid dette konservative trekk ved driftene bidra til forståelsen av vår selvødeleggelse? Hvilken tidligere tilstand skulde det vel være en slik drift vilde gjenoprette? Nu, svaret ligger ikke langt borte, og det åpner vide perspektiver. Hvis det er sant, at livet engang — i uminnelig tid og på en måte vi ikke kan forestille oss — er fremgått av den døde materie, så må der efter vår forutsetning dengang være opstått en drift, som atter vil opheve livet og gjenoprette den anorganiske tilstand. Hvis vi nu i denne drift gjenkjenner vår selvdestruksjon, så tør vi opfatte

denne som uttrykk for en dødsdrift, som ikke kan mangle i noen livsprosess. Og de drifter, vi tror på, faller da nu i to grupper: de *erotiske*, som vil knytte stadig mer levende substans sammen til større enheter, og *dødsdriftene*, som motsetter sig denne streben og fører det levende tilbake til den anorganiske tilstand. Av disse to drifters samvirke og motstrid fremgår de livsfenomener, som døden setter slutt på.

Kanskje sier De nu med et skuldertrekk: Dette er ikke naturvidenskap, det er *Schopenhauersk* filosofi! Men, mine damer og herrer, hvorfor skulde da ikke en dristig tenker kunne ha funnet ut det som nøktern og møisommelig detaljforskning så siden bekrefter? Og dernest, alt er allerede engang sagt og før Schopenhauer har mange sagt lignende ting. Og videre, det vi sier er ikke en gang riktig *Schopenhauer*. Vi påstår ikke, at døden er det eneste mål for livet; ved siden av døden overser vi ikke livet. Vi anerkjenner to grunndrifter, og gir hver av dem sitt eget mål. Hvorledes disse to drifter blander sig med hverandre i livsprosessen, hvorledes dødsdriften blir tatt i Eros' tjeneste, særlig når den som aggresjon rettes utad — det er opgaver som må overlates til fremtidens forskning. Vi kommer ikke lenger enn til stedet, hvor en slik utsikt åpner sig for oss. Også spørsmålet, om ikke den konservative karakter tilkommer alle drifter uten undtagelse, om ikke også de erotiske drifter vil gjenoprette en tidligere tilstand, når de tilstreber det levendes syntese til større enheter, også dette spørsmål må vi la ubesvart.

Vi er kommet nokså langt bort fra vår basis. Jeg skal nu efterpå fortelle hvad som har vært utgangspunktet for disse overveielser i forbindelse med driftslæren. Det samme, som også fikk oss til å revidere vår opfatning av forholdet mellem jeget og det ubevisste: inntrykket under det analytiske arbeide, at patienten, som yder motstand, så ofte selv ikke vet noe om denne motstand. Men det er ikke bare selve

motstanden som er ham ubevisst, også motivene til motstanden er det. Vi måtte forske efter disse motiver eller dette motiv, og til vår overraskelse fant vi det i et sterkt straffebehov, som vi bare kunde stille inn i rekken av masochistiske ønsker.

Den praktiske betydning av denne opdagelse står ikke tilbake for den teoretiske. Dette straffebehov er nemlig den verste fiende vårt terapevtiske arbeide har å kjempe mot. Det finner tilfredsstillelse i den lidelse som er forbundet med nevrosen, og holder derfor fast ved sykdommen. Det ser ut til, at dette moment, det ubevisste straffebehov, hører med ved enhver nevrotisk sykdom. Likefrem overbevisende virker her tilfeller, hvor den nevrotiske lidelse kan avløses av annen slags lidelse. Jeg skal berette om en slik erfaring. Det var en gang lyktes mig å befri en eldre pike fra et symptomkompleks, som i henved femten år hadde fordømt henne til en kvalfull tilværelse og stengt henne ute fra livet. Hun følte sig nu frisk, og styrtet sig ut i energisk virksomhet for å utvikle sine ikke ubetydelige talenter og ennu opnå en smule anseelse, nydelse og suksess. Men alle hennes forsøk endte med, at man lot henne vite eller hun selv innså, at hun var for gammel til å opnå noe på området. Efter hvert slikt resultat skulde et tilbakefall i sykdommen ha vært det nærmestliggende; men i stedet herfor var hun hver gang utsatt for uhell, som for en tid satte henne ut av virksomhet og påførte henne lidelse. Hun falt og forstuvet en fot eller skadet kneet, eller ved et eller annet arbeide kom hånden til skade. Da hun blev gjort opmerksom på hvor stor andel hun selv kunde ha i disse tilsynelatende tilfeldigheter, endret hun så å si teknikk. I stedet for uhellene optrådte nu ved de samme foranledninger lette sykdommer, katarr, angina, influensalignende tilstander, revmatiske ophovninger — inntil endelig resignasjonen, som hun besluttet sig til, bragte hele spøkeriet til å ophøre.

Om oprinnelsen til dette ubevisste straffebehov kan det

efter vår mening ikke være tvil. Det opfører sig som en del av samvittigheten, som en fortsettelse av vår samvittighet inn i det ubevisste, og vi mener da også det må ha samme oprinnelse som samvittigheten, altså svare til et stykke aggresjon, som er blitt inderliggjort og overtatt av overjeget. Passet bare ordene bedre sammen, vilde det praktisk sett være riktig å kalle det «ubevisst skyldfølelse». Teoretisk er vi i grunnen i tvil, om all den aggresjon som vender tilbake fra utenverdenen blir bundet av overjeget og dermed vendt mot jeget, eller om en del av den som fri destruksjonsdrift utøver sin stumme og uhyggelige virksomhet i jeget og det'et. Det sannsynligste er vel, at der finner sted en slik fordeling, men vi vet ikke noe mere herom. Da overjeget blev dannet, blev til å utstyre denne instans sikkert anvendt den aggresjon mot foreldrene, som barnet ikke kunde få utløsning for utadtil på grunn av kjærlighetsfikseringen og ytre vanskeligheter — derfor behøver heller ikke overjegets strenghet ganske enkelt å svare til opdragelsens strenghet. Det er meget vel mulig, at driften ved senere anledninger, hvor aggresjonen undertrykkes, tar samme vei som blev åpnet ved hint avgjørende tidspunkt.

Personer, hos hvem denne ubevisste skyldfølelse er overmektig, røber sig i den analytiske behandling ved den prognostisk så ubehagelige negative terapevtiske reaksjon. Når man har meddelt dem en løsning, som normalt skulde følges iallfall av et midlertidig ophør av symptomet, opnår man tvert om en momentan forsterkning av symptomet og lidelsen. Det er ofte tilstrekkelig å rose dem for deres opførsel under kuren eller å komme med noen forhåpningsfulle ord om fremskrittet i analysen, for å hitføre en umiskjennelig forverring av deres tilstand. Ikke-analytikeren vilde si, at han her savner «viljen til helbredelse»; efter analytisk tenkemåte vil De i denne adferd se en ytring av den ubevisste skyldfølelse, for hvilken sykdommen med dens lidelser og hemninger nettop er noe som skal være.

De problemer, som den ubevisste skyldfølelse har rullet op — dens forhold til moral, pedagogikk, kriminalitet, vergerådsspørsmål — er for tiden et yndet arbeidsområde for psykoanalytikerne. På uventet sted er vi her fra den sjelelige underverden brutt igjennem til den åpne mark.

Jeg kan ikke føre Dem videre. Men før jeg slutter idag, er det ennu en ting jeg må få nevne. Det er blitt oss noe nær selvfølgelig å si, at vår kultur er bygget op på bekostning av seksuelle tendenser, som blir hemmet av samfundet, delvis fortrengt, men delvis også gjort anvendelige for nye formål. Tross all stolthet vi kjenner over våre kulturelle erobringer, har vi også måttet innrømme, at det ikke faller oss lett å opfylle de fordringer denne kultur stiller og føle oss vel i den, fordi de driftsinnskrenkninger den pålegger oss, betyr en svær sjelelig belastning. Nuvel, det vi her har erkjent for seksualdriftenes vedkommende, det gjelder i samme, ja kanskje i ennu høiere grad de andre drifter, aggresjonsdriftene. Det er disse som fremfor noe annet vanskeliggjør samlivet menneskene imellem og truer dets bestående. Innskrenkning av aggresjonen er det første, kanskje det tyngste offer samfundet må kreve av den enkelte. Vi har lært å kjenne den kløktige måte, på hvilken temningen av den opsetsige fullbyrdes. Innsettelsen av et overjeg, som river de farlige aggressive rørsler til sig, bringer likesom en besetning til det oprørske sted. Men på den annen side, rent psykologisk betraktet, må vi tilstå, at jeget føler sig ikke vel ved således å bli ofret for samfundets behov og å måtte underkaste sig de destruktive, aggressive tendenser, som det gjerne selv vilde brukt overfor andre. Vi har likesom her en fortsettelse på det sjelelige område av det dilemma, som behersker den organiske verden: å ete og å bli ett. Lykkeligvis er aggresjonsdriftene aldri alene, de er alltid legert med de erotiske. Disse siste må under de betingelser som gjelder for den kultur menneskene har skapt, mildne og avverge meget.

XXXIII. FORELESNING

KVINNELIGHETENS PROBLEM

Mine damer og herrer! Hele tiden mens jeg forbereder mig til disse forelesningene, har jeg en indre vanskelighet å kjempe med. Jeg føler mig så å si ikke sikker på min licens. Det er nok riktig, at psykoanalysen har forandret sig og er blitt rikere i disse femten arbeidsårene, men av den grunn skulde jo ikke en innførelse i psykoanalysen behøve å forandres og suppleres. Jeg har stadig et inntrykk av, at disse foredragene savner eksistensberettigelse. For analytikerne sier jeg for lite og overhodet intet nytt; Dem derimot sier jeg for meget og også slike ting som De ikke har forutsetninger for å forstå, som ikke passer for Dem. Jeg har sett mig om efter undskyldninger og søkt å begrunne hver enkelt forelesning særskilt. Den første, om drømmeteorien, skulde med ett slag atter hensette Dem i den analytiske atmosfære, og gi inntrykk av hvor holdbare våre anskuelser har vist sig å være. I den annen, som følger forbindelseslinjene fra drømmen til den såkalte okkultisme, var jeg fristet til å si et fritt ord om et arbeidsområde, hvor fordomsfulle forventninger idag kjemper mot lidenskapelig motstand; og det var mitt håp, at De, som skulde være opdratt til toleranse gjennem psykoanalysen, ikke vilde nekte mig følgeskap her. Den tredje forelesning, den om de sjelelige instanser, stillet visselig de sværeste forlangender til Dem, så fremmedartet som dens innhold var; allikevel kunde jeg umulig forholde Dem denne første begynnelse til en jegpsykologi — hadde vi hatt den for femten år siden, måtte jeg alt dengang ha

omtalt den. Den siste forelesningen endelig — som De sannsynligvis bare kunde følge under stor anspennelse — bragte nødvendige beriktigelser og forsøk på ny løsning av de viktigste gåter; og min innførelse vilde ha blitt vill-ledende, hvis jeg hadde tiet om disse ting. Som De ser, begynner man å undskylde sig, så kommer vi til slutt til at alt sammen har vært nødvendig. Jeg gir mig; og jeg ber, gjør De det også!

Heller ikke forelesningen idag hører egentlig hjemme i en innførelse. Men den kan gi en prøve på analytisk detaljarbeide, og jeg kan anføre to ting til fordel for den. Den bringer utelukkende iakttatte kjensgjerninger, nesten uten tilsetning av spekulasjon; og den beskjeftiger sig med et emne som har krav på Deres interesse som neppe noe annet. Menneskene har til alle tider grublet over kvinnelighetens gåte:

«Häupter in Hieroglyphenmützen,
Häupter in Turban und schwarzem Barett,
Perückenhäupter und tausend andere
Arme, schwitzende Menschenhäupter — — —»

(Heine, Nordsee.)

Denne grublen er sikkert heller ikke fremmed for Dem, for så vidt De er menn; av kvinnene venter man det ikke, de er jo selv denne gåte. Mannlig eller kvinnelig er den første skjelning De foretar, når De treffer sammen med et annet menneske, og De er vant til å gjøre den med umiddelbar sikkerhet. Den anatomiske videnskap deler denne sikkerhet på ett punkt, men ikke langt ut over det. Mannlig er spermatozoet og dets bærer, kvinnelig er egget og organismen som huser det. Hos begge kjønn har der dannet sig organer, som utelukkende tjener kjønnsfunksjonene; sannsynligvis har de ut fra samme anlegg utviklet sig til de to forskjellige former. Hos begge viser det sig dessuten, at de andre organer, legemsformene og vevene er påvirket av kjønnet; denne påvirkning er imidlertid ustadig og vekslende — det er de såkalte sekundære kjønnskarakterer. Men

dernest forteller videnskapen Dem noe, som De sikkert ikke hadde ventet og som sannsynligvis er egnet til å forvirre Deres følelser. Den gjør opmerksom på, at deler av det mannlige kjønnsapparat også finnes på kvinnens legeme, om enn forkrøblet, og omvendt. Videnskapen ser i dette et tegn på tvekjønnethet, *biseksualitet* — som om individet ikke var mann eller kvinne, men i hvert enkelt tilfelle begge deler, bare så og så meget mer av den ene enn av den annen. Og De må derfor også gjøre Dem fortrolig med den tanke, at blandingen av mannlig og kvinnelig hos de forskjellige individer varierer i betraktelig grad. Nu er jo imidlertid, bortsett fra de allersjeldneste tilfeller, bare en slags kjønnsprodukter — egg eller sedceller — forhånden hos et menneske. Dette må bringe Dem i villrede med hensyn til den avgjørende betydning av disse elementer og føre til den slutning, at det som utgjør mannligheten eller kvinneligheten er en ukjent eiendommelighet, som anatomien ikke kan få fatt på.

Kan muligens psykologien?

Vi er vant til å bruke mannlig og kvinnelig også som sjelelige kvaliteter, og har også overført synspunktet biseksualitet på sjelslivet. Vi sier f. eks. at et menneske — det være mann eller kvinne — opfører sig mannlig eller kvinnelig i en bestemt henseende. Men De vil snart innse, at dette bare er føielighet overfor anatomi og konvensjon. De kan ikke gi begrepene mannlig og kvinnelig noe nytt innhold. Det er ingen psykologisk skjelning; når De sier mannlig, mener De i regelen «aktiv», når De sier kvinnelig, «passiv». Nu er det riktig, at der består et slikt forhold. Den mannlige kjønnscelle er aktivt bevegelig, den opsøker den kvinnelige, og denne, egget, er ubevegelig, passivt avventende. Og dette forhold ved de elementære kjønnsorganismer er endog forbilledlig for kjønnsindividenes adferd ved seksualomgangen: Hannen forfølger hunnen med det mål å opnå seksuell forening, angriper henne, trenger inn i henne. Men dermed har

De nettop psykologisk ført karakteren mannlig tilbake på momentet aggresjon. Og det blir tvilsomt, om De dermed har truffet noe vesentlig, når De betenker at det hos mange dyrearter er hunnen som er den sterkeste og aggressive, mens hannen bare er aktiv ved den ene akten, den kjønnslige forening. Således er det f. eks. med edderkoppene. Hos dyrene er heller ikke yngelvern og opdrett — som forekommer oss så utpreget kvinnelige — regelmessig knyttet til det kvinnelige kjønn. Hos temmelig høitstående arter kan vi iaktta, hvorledes hannen og hunnen deler yngelvernet mellem sig eller hannen endog overtar det alene. Selv på det menneskelige kjønnslivs område merker De snart, hvor utilstrekkelig det er å karakterisere den mannlige adferd som aktivitet, den kvinnelige som passivitet. Moren er jo i enhver henseende aktiv overfor barnet; selv hvor det gjelder diegivningen kan man like godt si, at moren dier barnet som at hun lar sig die av barnet. Jo mer De så fjerner Dem fra det seksuelle område i snevrere forstand, desto tydeligere blir denne «overdekkingsfeilen». Kvinner kan utfolde stor aktivitet i forskjellige retninger; menn kan ikke leve sammen med dem uten å utvikle en høi grad av passiv føielighet. Hvis De nu sier, at disse kjensgjerninger inneholder jo nettop beviset for at både menn og kvinner i psykologisk mening er biseksuelle, så slutter jeg derav at De har bestemt Dem for å la aktiv falle sammen med mannlig, passiv med kvinnelig. Men jeg råder Dem fra det. Det forekommer mig uhensiktsmessig og det gir ingen ny erkjennelse.

Man kunde kanskje tenke sig å karakterisere kvinneligheten psykologisk ved å si, at den foretrekker passive mål. Dette er naturligvis ikke det samme som passivitet; en stor porsjon aktivitet kan være nødvendig for å sette et passivt mål igjennem. Muligens går det slik for sig, at det fra kvinnens andel i seksualfunksjonen overhodet strekker sig en begunstigelse av passiv adferd og passive mål et stykke inn i hennes liv, mer eller mindre langt, alt eftersom forbilled-

ligheten fra seksuallivet begrenses eller utvides. Her må vi imidlertid passe på, så vi ikke undervurderer innvirkningen fra de sosiale ordninger; også disse presser jo kvinnen inn i passive situasjoner. Alt dette er ennu meget lite opklart. En særskilt konstant relasjon mellem kvinnelighet og drifts-liv skal vi ikke overse. Undertrykkelsen av aggresjonen, som er foreskrevet kvinnen konstitusjonelt og sosialt pålagt henne, begunstiger utviklingen av sterke masochistiske rørs-ler, og disse lykkes det å binde erotisk de innadvendte destruktive tendenser. Masochismen er altså, som man sier, ekte kvinnelig. Når De imidlertid, som så ofte er tilfelle, møter masochismen også hos menn, hvad annet kan De da enn si, at disse menn viser meget tydelige kvinnelige trekk?

Nu er De alt forberedt på, at heller ikke psykologien kan løse kvinnelighetens gåte. Opklaringen må vel komme annet-stedsfra, og den kan ikke komme før vi har fått vite hvor-ledes differensieringen av de levende vesener i to kjønn overhodet er kommet i stand. Vi vet intet herom, til tross for at de to kjønn er et så iøinefallende trekk ved det orga-niske liv og skiller dette skarpt fra den livløse natur. Imid-lertid finner vi tilstrekkelig meget å studere hos de menne-skelige individer, hvem besiddelsen av kvinnelige genitalia karakteriserer som manifest eller overveiende kvinnelige. Det er da i overensstemmelse med psykoanalysens egenart, at den ikke vil beskrive hvad kvinnen *er* — det vilde være en opgave den neppe kunde løse — men at den undersøker, hvorledes kvinnen *blir til*, hvorledes hun utvikler sig av det biseksuelt anlagte barn. Om dette har vi den siste tid fått adskillig å vite, takket være flere av våre fortreffelige kvin-nelige kolleger, som har begynt å arbeide med spørsmålet. Diskusjonen om disse ting har fått en særegen charme på grunn av kjønnsforskjellen. Hver gang en sammenligning syntes å gå i disfavør av kvinnekjønnet, kunde nemlig våre damer ytre mistanke om, at vi — de mannlige analytikere — ikke hadde overvunnet visse dypt inngrodde fordommer

mot kvinneligheten, og dette straffet sig nu ved partiskheten i vår forskning. For oss derimot var det ut fra biseksualiteten lett å undgå enhver uhøflighet. Vi behøvde bare å si: Dette gjelder ikke Dem; De er en undtagelse, i dette punkt mer mannlig enn kvinnelig!

Vi går også til undersøkelsen av den kvinnelige seksualutvikling med dobbelt forventning. For det første venter vi å finne, at konstitusjonen heller ikke her vil føie sig inn i funksjonen uten motstand. Og dernest, at de avgjørende forandringer vil være innledet eller fullbyrdet allerede før puberteten. Begge deler er snart bekreftet. Ytterligere forteller sammenligningen med forholdene hos gutten, at den lille pikes utvikling til normal kvinne er den vanskeligste og mest kompliserte; den omfatter to opgaver, som mannens utvikling ikke viser noe sidestykke til. La oss følge parallellen like fra begynnelsen av. Visstnok er allerede materialet forskjellig hos gutt og pike; for å fastslå det behøves ingen psykoanalyse. Forskjellen i genitalia ledsages av andre legemlige forskjeller, som er så kjente at det er unødvendig å omtale dem. Også i driftsanlegget er der differenser, som gir en aning om kvinnens senere vesen. Den lille pike er i regelen mindre aggressiv, trossig og selvgod; hun synes å ha mer behov for ømhet, som man skal vise henne, og derfor også å være mer avhengig og føielig. At hun lettere og hurtigere lar sig opdra til å beherske uttømningene, er meget sannsynlig bare en følge av denne føielighet; urin og avføring er jo de første gaver barnet gir dem som passer det, beherskelsen av dem den første konsesjon som lar sig fravriste barnets driftsliv. Man får også inntrykk av, at den lille pike er intelligentere og livligere enn den jevnaldrende gutt, hun kommer utenverdenen mer imøte, foretar til samme tid sterkere objekttilknytninger. Jeg vet ikke, om dette forsprang i utviklingen er blitt stadfestet ved eksakte påvisninger, i hvert fall er det sikkert, at piken ikke kan kalles intellektuelt tilbakestående. Disse kjønnsforskjeller kom-

mer imidlertid ikke stort i betraktning, de kan opveies gjennem individuelle variasjoner. For det formål vi her først og fremst følger, kan vi se bort fra dem.

Det ser ut til at begge kjønn gjennemgår de tidlige faser i libidoutviklingen på samme måte. Man kunde ha ventet å finne mindre aggresjon hos piken allerede i den sadistisk-anale fase, men dette slår ikke til. Våre kvinnelige analytikeres analyse av barnelek har vist, at den lille pikes aggressive impulser ikke lar noe tilbake å ønske med hensyn til rikdom og heftighet. Med inntredelsen i den falliske fase trer forskjellene mellem kjønnene helt tilbake for overensstemmelsene. Vi må nu anerkjenne, at den lille pike er en liten mann. Hos gutten er som bekjent denne fase karakterisert ved, at han forstår å skaffe sig lystbetonte sensasjoner av sin lille penis, og bringer dennes ophisselsestilstand sammen med sine forestillinger om seksualomgang. Det samme gjør piken med sin ennu mindre klitoris. Det ser ut til, at alle onanistiske akter hos piken utføres med dette penisekvivalent, og at den egentlig kvinnelige vagina ennu ikke er opdaget av de to kjønn. Enkelte røster vet visstnok å fortelle om tidlige vaginale sensasjoner; men det turde være vanskelig å skjelne disse fra anale sensasjoner eller forgårdssensasjoner; de spiller i hvert fall ikke noen stor rolle. Vi tør holde fast ved, at klitoris er den ledende erogene sone i pikens falliske fase. Men slik skal det jo ikke fortsette å være. Med vendingen til kvinnelighet skal klitoris helt eller delvis avstå sin følsomhet og dermed også sin betydning til vagina. Og dette skulde da være den ene av de to opgaver kvinnens utvikling har å løse, mens den lykkeligere mann i kjønnsmodningens tid bare behøver å fortsette det han på forhånd hadde øvet i den tidlige seksuelle periode.

Vi skal senere komme tilbake til den rolle klitoris spiller. Og vender oss nu til den annen opgave som tynger pikens utvikling. Guttens første kjærlighetsobjekt er moren; hun fortsetter å være det også i Ødipussituasjonen, ja i grunnen

hele livet igjennem. Også for piken er det moren — og personer som smelter sammen med henne: ammen, pleiersken — som blir det første objekt; de første objekttilknytninger foregår jo i sammenheng med tilfredsstillelsen av de store og enkle livsbehov, og forholdene ved barnepleien er de samme for begge kjønn. I Ødipussituasjonen er det imidlertid faren som er blitt kjærlighetsobjektet for piken; ved normalt forløp av utviklingen venter vi også, at det er ut fra farsobjektet hun skal finne veien til det endelige objektvalg. Piken skal altså i tidenes løp veksle både erogen sone og objekt, mens gutten bibeholder begge disse. Og spørsmålet reiser sig da: hvorledes går dette for sig; spesielt: hvorledes kommer piken fra moren til bindingen til faren; eller med andre ord: hvorledes kommer hun fra sin mannlige til den for henne biologisk bestemte kvinnelige fase?

Nu vilde det være en løsning av ideell enkelhet, hvis vi turde anta, at den elementære tiltrekning mellem de to kjønn gjorde sig gjeldende fra en bestemt alder av og drev den lille pike til mannen, mens den samme lov tillot gutten å bli hos moren. Ja, man kunde da føie til, at barna her fulgte vinket fra foreldrene, som jo gjerne foretrekker det barn som er av annet kjønn enn de selv. Men så lettvint er det ikke — jeg er ikke engang sikker på, om vi virkelig for alvor tør tro på denne hemmelighetsfulle, analytisk ikke videre opløselige makt, som dikterne svermer så for. Vi har funnet en løsning av helt annen art, efter møisommelige undersøkelser, hvor i det minste materialet har vært lett å skaffe til veie. De må nemlig vite, at tallet på de kvinner, som inn i sen alder beholder det ømme avhengighetsforhold til farsobjektet, ja også til den virkelige far, er meget stort. Hos slike kvinner med intens og langvarig farsbinding har vi kunnet påvise overraskende ting. Naturligvis har vi også tidligere visst, at der var et forstadium med morsbinding; men vi visste ikke, at dette kunde være så innholdsrikt, vare så lenge og efterlate så mange anledninger til fikseringer og disposisjoner. I dette

forstadium er faren bare en besværlig rival; i mange tilfeller varer morsbindingen over det fjerde år. Nesten alt det vi senere finner i forholdet til faren, har alt vært forhånden i morsfikseringen og er så efterpå blitt overført på faren. Kort sagt, vi kommer til den overbevisning, at man ikke kan forstå kvinnen, hvis man ikke tar denne fase av *prø-ødipal morsbinding* med i betraktningen.

Nu vil vi gjerne vite, hvilke libidinøse relasjoner piken har til moren. Svaret lyder: de er høist mangfoldige. Da de strekker sig gjennem alle tre faser i den infantile seksualitet, tar de også karakter efter disse, og gir sig uttrykk i orale, sadistisk-anale og falliske ønsker. Disse ønsker represen-terer såvel aktive som passive rørsler; hvis man ser dem i forhold til den senere optredende kjønnsdifferensiering — hvad man imidlertid mest mulig skal undgå — kan man kalle dem mannlige og kvinnelige. De er dessuten helt ambi-valente, av øm og fiendtlig-aggressiv natur. De aggressive kommer ofte først for dagen, efterat de er blitt forvandlet til angstforestillinger. Det er ikke alltid lett å påvise for-muleringen av disse tidlige seksualønsker. Tydeligst uttrykk får ønsket om å skaffe moren et barn, og det tilsvarende ønske om å føde henne et barn. Begge disse ønsker tilhører den falliske tid; de virker fremmedartet, men er gjennem analytiske iakttagelser hevet over enhver tvil.

Charmen ved disse undersøkelser ligger i de overras-kende enkeltfunn de bringer. Således opdager man f. eks. at angsten for å bli drept eller forgiftet — som senere kan danne kjernen i en paranoisk sykdom — alt finnes i denne prødipale tid og da henført på moren. Eller la mig nevne et annet tilfelle. Fra den analytiske forsknings historie min-nes De en interessant episode, som i sin tid voldte mig mange pinlige timer. Dengang hovedinteressen var rettet på opklaringen av seksuelle barndomstraumer, fortalte nesten alle mine kvinnelige patienter mig, at de var blitt for-ført av faren. Til slutt måtte det gå op for mig, at disse

beretninger var usanne, og jeg kom på den måten til forståelsen av at de hysteriske symptomer avledes av fantasier, ikke av reale begivenheter. Først senere lærte jeg i denne fantasi om å være forført av faren å se uttrykket for det typiske Ødipuskompleks hos kvinnen. Og nu gjenfinner man altså forføringsfantasien i pikenes preødipale forhistorie; men her er det da regelmessig moren som er forføreren. Her rører imidlertid fantasien ved virkelighetens grunn; når moren stelte barnet, fremkalte hun jo virkelig lystfornemmelser i genitaliet, ja kanskje var hun endog den første som vakte slike tillive.

Jeg tenker De har mig mistenkt for i høi grad å overdrive denne skildring av hvor rike og sterke den lille pikes seksuelle relasjoner til moren er. Man har jo leilighet til å se små piker og merker ikke noe slikt hos dem. Denne innvending rammer imidlertid ikke. Der er nok å se hos barna, bare man forstår å iaktta! Men dertil må De betenke, hvor lite et barn kan bringe til førbevisst uttrykk eller endog meddele av sine seksuelle ønsker. Derfor er vi i vår gode rett, når vi efterpå studerer denne følelsesverdens rester og konsekvenser hos mennesker, hvor disse utviklingsprosesser har fått særskilt tydelig eller endog en oversterk utforming. Patologien har jo alltid ydet oss den tjeneste, at den ved å isolere og overdrive gjør forhold kjennelige, som normalt vilde forblitt ukjente. Og da våre undersøkelser slett ikke er utført på svært abnorme mennesker, mener jeg vi har rett til å anse våre resultater for pålitelige.

Vi vil nu vende interessen mot dette spørsmål: hvad er det da som bevirker at denne mektige morsbinding hos piken går til grunne? Vi vet det er dens vanlige skjebne; den er jo bestemt til å vike plassen for farsbindingen. Her støter vi nu på en kjensgjerning, som viser oss veien videre. Ved dette skritt i utviklingen dreier det sig nemlig ikke om en enkel veksling av objekt: Bortvendingen fra moren skjer i fiendskapets tegn, morsbindingen løper ut i hat. Et slikt hat

kan være meget iøinefallende og holde sig hele livet igjennem, det kan senere bli omhyggelig overkompensert; i regelen blir en del av det overvunnet, mens en annen del holder sig. Dette avhenger naturligvis meget av begivenhetene i senere år. Her skal vi imidlertid innskrenke oss til å studere pikens hat til moren på den tid da hun vender sig til faren, og spørre efter motiveringen av det. Vi får da høre en lang rekke anklager og besværinger mot moren, som er av meget forskjellig verd, men som skal begrunne barnets fiendtlige følelser. Mange av dem er åpenbare rasjonaliseringer, de virkelige kilder til fiendskapet står det tilbake å finne. Jeg håper De vil følge mig, når jeg nu denne gang fører Dem gjennem alle detaljer i en psykoanalytisk undersøkelse.

Den bebreidelse mot moren, som griper lengst tilbake, går ut på at hun har gitt barnet for lite melk; dette blir tydet som mangel på kjærlighet. Nu har denne bebreidelse en viss berettigelse i våre familier. Mødrene har ofte ikke tilstrekkelig næring for barnet og nøier sig med å gi det bryst noen måneder, et halvt eller trekvart år. Hos primitive folk blir barna næret ved morsbrystet til de er to eller tre år gamle. Hvis det er en amme som har diet barnet, blir denne i regelen smeltet sammen med moren; i motsatt fall går bebreidelsen ut på at moren for tidlig har sendt bort ammen som så beredvillig gav barnet die. Men hvordan nu enn forholdet måtte ha vært i de enkelte tilfeller, så er det utelukket at barnets bebreidelse virkelig er berettiget så ofte som man møter den. Meget mer ser det ut til, at barnets grådighet efter den første næring overhodet ikke kan stilles, og at det aldri forvinner tapet av morsbrystet. Det skulde slett ikke overraske mig, om analysen av en primitiv, som ennu fikk lov til å die morsbrystet da han kunde springe omkring og hadde lært å tale, vilde bringe den samme bebreidelsen for dagen. Med unddragelsen av morsbrystet henger sannsynligvis også angsten for forgiftning sammen. Gift er den næring, som gjør

syk. Kanskje fører også barnet sine tidlige sykdommer tilbake på denne forsakelse. Det hører allerede en god porsjon intellektuell skolering med, for å kunne tro på tilfellet; den primitive, den udannede, sikkert også barnet, vet alltid å angi en grunn for det som skjer. Kanskje var det oprinnelig et motiv i animistisk betydning. I mange lag av vår befolkning kan ennu idag ingen dø, uten at han skal være blitt ombragt av en annen, helst av doktoren. Og den regelmessige nevrotiske reaksjon på en nærstående persons død er jo selvanklagen, man er selv skyld i denne død.

Den neste anklage mot moren blusser op, når neste barn kommer. Om mulig fastholdes her sammenhengen med den orale forsakelse: Moren kunde ikke eller vilde ikke gi barnet mer melk, fordi hun behøvde næringen for det nye barn. I tilfelle de to barn følger så nær på hverandre, at melkeavsondringen skades ved det annet svangerskap, får jo denne bebreidelse også sin reale begrunnelse, og på merkverdig måte er barnet, selv ved en aldersforskjell på bare elve måneder, ikke for lite til å merke hvorledes det henger sammen. Men det er ikke bare melken barnet misunner den ubudne gjest og uvelkomne rival, men også alle andre tegn på moderlig omsorg. Barnet kjenner sig støtt fra tronen, røvet, skadet i sine rettigheter, det retter et skinnsykt hat mot den lille bror eller søster, og utvikler et nag mot den utro mor, som ofte får uttrykk i en ubehagelig forandring av hele barnets opførsel. Det blir «slemt», pirrelig, ulydig, og gir op de fremskritt det hadde gjort i å beherske uttømningene.

Alt dette er jo forlengst kjent, og godtas som selvfølgelig. Men vi gjør oss sjelden noen riktig forestilling om hvor sterke disse skinnsyke rørsler er, med hvilken seighet de holder sig og i hvilken grad de kan virke inn på den senere utvikling. Særlig, da det i de senere barneår stadig tilføres denne skinnsyke ny næring og hele sjokket gjentas ved hvert nytt barn i søskenrekken. Det gjør heller ikke stor forskjell, om barnet kanskje fortsetter å være morens kjeledegge. For

barnets kjærlighetskrav er umåtelige; de forlanger absolutthet, tillater ingen deling.

En rik kilde til fiendskap mot moren ligger i barnets mangfoldige seksualønsker, som veksler med libidofasen og for det meste ikke kan tilfredsstilles. Den sterkeste forsakelse har vi i den falliske tid, når moren — ofte med hårde trusler og alle tegn på uvilje — forbyr den lystbetonte beskjeftigelse med genitalet, den som hun jo dog selv hadde forledet barnet til. Man skulde tro at alt dette måtte være grunn nok for piken til å vende sig bort fra moren. Vi kunde da si, at denne splid er en uundgåelig følge av den infantile seksualitets natur, de umåtelige kjærlighetskrav og de uopfyllelige seksualønsker. Ja kanskje tenker man, at dette barnets første kjærlighetsforhold er dømt til undergang nettop fordi det er det første; disse tidlige objekttilknytninger er jo i regelen høist ambivalente; ved siden av den sterke kjærlighet er der alltid en sterk aggresjonstilbøielighet, og jo lidenskapeligere barnet elsker sitt objekt, desto mer følsom blir det for skuffelser og forsakelser fra dets side. Til slutt må så kjærligheten ligge under for den opho-pede fiendtlighet. Eller man kan avvise en slik oprinnelig ambivalens i kjærlighetstilknytningene og i stedet peke på, hvorledes mor-barn-forholdets særlige natur med samme uundgåelighet kommer til å ødelegge barnets kjærlighet: selv den mildeste opdragelse kan jo ikke annet enn å øve tvang og føre til innskrenkninger, og hvert slikt inngrep i friheten må som reaksjon vekke barnets tilbøielighet til oprør og aggresjon. Jeg tror nok diskusjonen av disse muligheter kunde bli meget interessant. Men så reiser det sig plutselig en innvending, som tvinger vår interesse i annen retning. Alle disse momenter — tilsidesettelsene, kjærlighetsskuffelsene, skinnsyken, forførelsen med efterfølgende forbud — alt dette virker jo også med i guttens forhold til moren uten å gjøre denne fremmed for morsobjektet. Hvis vi ikke finner noe, som er spesifikt for piken og ikke fore-

kommer på samme måte hos gutten, har vi ikke gitt noen forklaring på utgangen av morsbindingen hos piken.

Jeg mener vi har funnet dette spesifikke moment — på et sted hvor vi ventet det, men riktignok i overraskende form. På et sted hvor vi ventet det, sier jeg — det ligger nemlig i kastrasjonskomplekset. Den anatomiske forskjell må jo sette merke i sjelelige følger. Overraskende var det imidlertid gjennem analysene å erfare, at piken gjør moren ansvarlig for penismangelen og ikke tilgir henne denne forurettelse.

Vi tilskriver altså også kvinnen et kastrasjonskompleks. Med god grunn — men det kan ikke ha samme innhold som hos gutten. Hos gutten opstår kastrasjonskomplekset, når han ved synet av et kvinnelig genitale har lært, at det av ham så høit skattede lem ikke nødvendig hører med til legemet. Han minnes da truslene fra de ganger han har beskjeftiget sig med lemmet, begynner å tro på dem, og kommer fra nu av under innflytelse av *kastrasjonsangsten,* som blir den mektigste drivkraft i hans videre utvikling. Også pikens kastrasjonskompleks begynner med synet av det annet genitale. Hun merker straks forskjellen og også — vi må innrømme det — dens betydning. Hun føler sig meget forurettet, sier ofte at hun også gjerne vilde «ha noe slikt», og hjemfaller nu til *penismisunnelsen,* som setter uutslettelige spor i hennes utvikling og karakterdannelse, og selv i gunstigste fall ikke kan overvinnes uten svære sjelelige omkostninger. At piken anerkjenner penismangelen som en kjensgjerning, vil ikke si det samme som at hun med letthet underkaster sig den. Tvert om, hun holder ennu lenge fast ved ønsket om også å få noe slikt og kan i utrolig lang tid fremover tro på muligheten herav; ja enda når hennes viten om de faktiske forhold for lengst har avvist opfyllelsen av dette ønske som uopnåelig, kan analysen vise at det har holdt sig i det ubevisste og beholdt en anseelig energiladning. Ønsket om dog endelig engang å få den efterlengtede penis,

kan også være et av motivene som driver den modne kvinne til analysen; og det hun forstandigvis kan vente av analysen — f. eks. evnen til å utøve et intellektuelt kall — viser sig ofte å være en sublimert modifikasjon av dette fortrengte ønske.

Penismisunnelsens betydning kan vanskelig betviles. De må som et eksempel på mannlig urettferdighet høre den påstand, at misunnelse og skinnsyke spiller en ennu større rolle i kvinnens sjelsliv enn i mannens. Ikke så at disse egenskaper skulde mangle hos mannen eller at de ikke skulde ha annen rot hos kvinnen enn penismisunnelsen; men vi er tilbøielig til å anta, at det mer herav som finnes hos kvinnen må tilskrives penismisunnelsen. Nu er der imidlertid hos mange analytikere en tilbøielighet til å nedsette betydningen av dette første fremstøt av penismisunnelse i den falliske fase. De mener, at det man finner av denne innstilling hos kvinnen, i hovedsaken er noe sekundært, som er kommet i stand under senere konflikter ved regresjon til den tidlig-infantile rørsle. Nu er dette et alment problem i dybdepsykologien. Ved mange patologiske eller også bare uvanlige driftsinnstillinger — f. eks. ved alle perversjoner — spørres det, hvor meget av deres styrke går tilbake på de tidlig-infantile fikseringer og hvor meget skyldes innflytelsen av senere oplevelser og utviklinger. Det dreier sig her nesten alltid om komplimentære rekker, således som vi har antatt dem ved omtalen av nevroseætiologien. Begge momenter tar kausalt del, men i skiftende omfang; et mindre på den ene side blir utjevnet ved et mere på den annen. Det er i alle tilfeller det infantile som gir retningen; ikke alltid gjør det utslaget, men iallfall ofte. Og nettop hvor det gjelder penismisunnelsen, går jeg avgjort inn for det infantile moments overvekt.

Opdagelsen av kastrasjonen er et vendepunkt i pikens utvikling. Tre utviklingsrekker går ut herfra; den ene fører til seksualhemning eller til nevrose, den annen til karakter-

forandring i betydningen av et mannlighetskompleks, den tredje endelig til normal kvinnelighet. Om alle disse tre muligheter har vi fått vite temmelig meget, selv om ikke alt. Det vesentlige innhold av den første er: den lille piken, som hittil hadde levd mannlig, gjennem pirring av klitoris hadde forstått å skaffe sig lyst og bragt dette i forbindelse med sine ofte aktive seksualønsker overfor moren, får nu nydelsen av sin falliske seksualitet spolert på grunn av penismisunnelsen. Krenket i sin egenkjærlighet ved sammenligningen med den langt bedre utstyrte gutt, gir hun avkall på den masturbatoriske tilfredsstillelse på klitoris, slår vrak på kjærligheten til moren, og fortrenger herunder ikke sjelden en god del av sine seksualtendenser overhodet. Bortvendingen fra moren foregår vel ikke med ett slag; til å begynne med holder jo piken sin kastrasjon for en individuell ulykke; først efter hvert utvider hun den til å gjelde også andre kvinnelige vesener, til slutt også moren. Hennes kjærlighet hadde gjeldt den falliske mor; når hun nu opdager at moren er kastrert, blir det mulig å opgi henne som kjærlighetsobjekt, så de lenge opsamlede motiver til fiendtlighet vinner overhånd. Det vil altså si, at opdagelsen av penismangelen like meget avsvekker kvinnens verdi for piken som for gutten og kanskje senere for mannen.

Som De alle vet, tillegger våre nevrotikere *onanien* veldig ætiologisk betydning. De gjør den ansvarlig for alle sine plager, og vi har meget bry med å få dem til å innse at de tar feil. Men egentlig skulde vi innrømme dem, at de har rett; for onanien er jo avløpet for den infantile seksualitet, hvis feilutvikling de riktignok lider under. Feilen er bare, at nevrotikerne mest gir onanien i pubertetstiden skylden, mens de som oftest har glemt onanien i den tidlige barndom, som det i virkeligheten kommer an på. Jeg skulde gjerne engang ha anledning til å fortelle utførlig om hvor viktige alle faktiske enkeltheter i den tidlige onani er for den senere nevrose eller karakterutviklingen — om den er

blitt opdaget eller ikke, hvorledes foreldrene har bekjempet eller tillatt den, om det er lykkes barnet selv å undertrykke den. Alt dette setter uutslettelige spor i et menneskes utvikling. Men jeg kan allikevel være glad, jeg ikke behøver å gjøre det. Det vilde være en vanskelig, langvarig opgave, og når jeg var ferdig, vilde De bringe mig i forlegenhet, fordi De ganske sikkert vilde forlange praktiske råd om hvordan man som foreldre eller opdragere skal forholde sig overfor små barns onani.

I pikenes utvikling har De nu et eksempel på hvordan barnet selv anstrenger sig for å komme fri fra onanien. Men det lykkes ikke alltid. Når penismisunnelsen har fremkalt en sterk impuls mot den klitoride onani og denne allikevel ikke vil gi sig, opstår en heftig befrielseskamp, hvor piken likesom overtar den avsatte mors rolle og bringer hele sin utilfredshet med den mindreverdige klitoris til uttrykk i motstanden mot den onanistiske tilfredsstillelse. Ennu mange år senere, når onanien for lengst er undertrykket, finnes fortsatt en interesse som vi må tyde som avvergelse av en fristelse man stadig er redd. Den ytrer sig i opdukkende sympati for personer, hvem man tiltror lignende vanskeligheter; den inngår som motiv når man gifter sig, ja den kan være bestemmende for valg av ektefelle og kjærlighetspartner. Avfinningen med den tidlige masturbasjon er sannelig ingen lett eller likegyldig sak.

Med opgivelsen av den klitoride masturbasjon gir man avkall på et stykke aktivitet. Det er passiviteten som nu har overtaket, vendingen til faren blir hovedsakelig fullbyrdet ved hjelp av passive driftsrørsler. De ser hvorledes et slikt utviklingsstøt, som rydder den falliske aktivitet av veien, jevner grunnen for kvinneligheten. Hvis det her ikke går for meget tapt på grunn av fortrengning, kan denne kvinnelighet falle normalt ut. Pikens ønske, når hun vender sig til faren, er vel oprinnelig ønsket om den penis moren nektet henne og som hun nu venter å få av faren. Den

kvinnelige situasjon får vi imidlertid først, når ønsket om penis blir avløst av ønsket om barn, og altså barnet — efter gammel symbolsk ekvivalens — trer i stedet for penis. Vi er opmerksomme på, at piken alt tidligere — i den uforstyrrede falliske fase — hadde ønsket sig et barn; nettop dette var meningen med hennes lek med dukker. Men denne lek var egentlig ikke uttrykk for hennes kvinnelighet; den tjente morsfikseringen, i den hensikt å erstatte passiviteten med aktivitet: Hun spilte morens rolle og dukken var henne selv; nu kunde hun gjøre med barnet alt det moren pleide å gjøre med henne. Først når penisønsket munner ut i ønsket om barn, blir dukkebarnet til et barn med faren og fra da av det høieste kvinnelige ønskemål. Stor er lykken, når dette barneønske senere engang finner sin reale opfyllelse, fremfor alt når barnet er en gutt, som bringer med sig den eftertraktede penis. I sammenstillingen «et barn med faren» hviler meget ofte eftertrykket på barnet og lar faren ubetonet. Således skinner det gamle mannlige ønske om å ha en penis ennu igjennem i den fullendte kvinnelighet. Men kanskje skulde vi snarere anerkjenne dette penisønske som et utpreget kvinnelig ønske.

Med overføringen av barn-penis-ønsket på faren er piken trådt inn i Ødipussituasjonen. Fiendskapet mot moren, som allerede var forhånden, blir nu i høi grad forsterket: moren blir rivalen, som av faren får alt det piken begjærer av ham. Pikens Ødipuskompleks hindret oss lenge i å se den preødipale morsbinding, som er så viktig og efterlater så varige fikseringer. For piken er Ødipussituasjonen avslutningen på en lang og vanskelig utvikling, en slags foreløbig avfinning, en hvilestilling, som man ikke så snart forlater, særlig da begynnelsen på latensperioden ikke er langt borte. Og nu blir vi i Ødipuskompleksets forhold til kastrasjonskomplekset opmerksomme på en forskjell mellem kjønnene, som sannsynligvis er skjebnesvanger. Guttens Ødipuskompleks — med begjær efter moren og ønske om å fjerne faren som

rival — utvikler sig naturlig ut fra den falliske seksualitet. Kastrasjonstruslen tvinger imidlertid gutten til å opgi denne innstilling. Under inntrykket av faren for å miste penis, blir Ødipuskomplekset forlatt, fortrengt, i det mest normale tilfelle grundig ødelagt, og som dets arving innsettes et strengt overjeg. Det som skjer med piken, er omtrent det motsatte. Kastrasjonskomplekset forbereder Ødipuskomplekset i stedet for å ødelegge det; under innvirkning av penismisunnelsen blir piken fordrevet fra morsfikseringen og søker inn i Ødipussituasjonen som i en trygg havn. Med kastrasjonsangstens bortfall forsvinner også det hovedmotiv, som hadde drevet gutten til å overvinne Ødipuskomplekset. Piken beholder dette kompleks på ubestemt tid, avvikler det først sent og da ufullkomment. Under disse forhold må dannelsen av overjeget lide. Det kan ikke opnå den styrke og uavhengighet, som gir det dets kulturelle betydning, og — feminister hører det ikke gjerne, når man viser hen til virkningene av dette moment for den gjennemsnittlige kvinnelige karakter.

For nu å gripe tilbake igjen: som den annen mulige reaksjon efter opdagelsen av den kvinnelige kastrasjon nevnte vi utviklingen av et sterkt mannlighetskompleks. Dermed menes, at piken likesom vegrer sig ved å anerkjenne den ubehagelige kjensgjerning: i trossig oprør overdriver hun endog sin tidligere mannlighet, fortsetter å beskjeftige sig med klitoris og tar sin tilflukt til en identifisering med den falliske mor eller med faren. Som avgjørende for denne reaksjon må vi tenke oss en konstitusjonell faktor, et større mål av aktivitet, slik det ellers er karakteristisk for mannen. Det vesentlige i prosessen er, at det støt i retning av passivitet, som ellers på dette punkt i utviklingen innleder vendingen til kvinnelighet, her undgåes. Som det ytterste resultat av dette mannlighetskompleks har vi påvirkningen av objektvalget i retning av manifest homoseksualitet. Visstnok viser den analytiske erfaring, at den kvinnelige homoseksualitet

sjelden eller aldri i like linje fortsetter den infantile mann-lighet. Det synes å være regelen, at også slike piker for en tid tar faren til objekt og begir sig inn i Ødipussituasjonen; de uundgåelige skuffelser i forhold til faren driver dem så imidlertid til å regredere til det tidligere mannlighetskom-pleks. Man må ikke overvurdere betydningen av disse skuf-felser; også de piker, som er bestemt til normal kvinnelig-het, oplever dem, uten at det har samme følger. Det kon-stitusjonelle moments overmakt synes ubestridelig. Men de to faser i utviklingen av den kvinnelige homoseksualitet gjenspeiles meget tydelig i de homoseksuelles handlinger: de spiller like så ofte og like så tydelig mor og barn med hver-andre som mann og kvinne.

Det jeg her har fortalt, er så å si kvinnens forhistorie. Det er en nyvinning fra de aller siste år, og kan vel inter-essere Dem som en prøve på analytisk detaljarbeide. Da det er kvinnen selv som er emnet, tillater jeg mig her å nevne ved navn noen kvinner, som har levert viktige bidrag til denne undersøkelse. *Dr. Ruth Mack Brunswick* var den første som beskrev et tilfelle av nevrose, som gikk tilbake på en fiksering i det preødipale stadium og overhodet ennu ikke hadde nådd Ødipussituasjonen. Tilfellet hadde form av en skinnsyke-paranoia, og viste sig tilgjengelig for terapi. *Dr. Jeanne Lampl—de Groot* har gjort sikre iakttagelser angående den så utrolige falliske aktivitet hos piken overfor moren. *Dr. Helene Deutsch* har vist, at homoseksuelle kvinners kjærlighetsakter reproduserer mor-barn-forholdet.

Det er ikke min hensikt her å følge kvinneligheten videre gjennem puberteten inn i de modne år. Vi vet heller ikke tilstrekkelig til å kunne gjøre det. Noen enkelte trekk skal jeg imidlertid nevne. I tilknytning til forhistorien vil jeg her bare fremheve, at utfoldelsen av kvinneligheten vedvarende er utsatt for forstyrrende innvirkning fra restene av den mannlige fortid. Regresjoner til fikseringene i de preødipale faser forekommer meget ofte; i mange livsløp kommer det

til en gjentatt alternering av tider, hvor mannligheten eller kvinneligheten har overtaket. En del av det, som vi menn kaller «kvinnens gåte», kan kanskje avledes fra dette utslag av biseksualitet i kvinnens liv.

Imidlertid er der et annet spørsmål som nu synes modent til besvarelse. Vi har kalt drivkraften i seksuallivet for *libido*. Seksuallivet beherskes av polariteten mannlig-kvinnelig; det ligger altså nær å betrakte libido's forhold til denne motsetning nærmere. Det vilde ikke overraske, om det skulde vise sig, at der var tilordnet hver form for seksualitet dens særegne libido, så at én slags libido forfulgte den mannlige, en annen den kvinneliges seksualitets mål. Men intet slikt er tilfelle. Der finnes bare én libido, som blir stilt så vel i den mannlige som i den kvinnelige seksualfunksjons tjeneste. Vi kan ikke gi denne libido selv noe kjønn; hvis vi overensstemmende med den konvensjonelle likestilling av aktivitet og mannlighet vil kalle den mannlig, må vi ikke glemme at den også representerer tendenser med passive mål. Men i hvert fall, sammenstillingen «kvinnelig libido» savner enhver berettigelse. Vi har da inntrykk av at der blir øvet mer tvang mot libido, når den er presset i den kvinnelige funksjons tjeneste, og at naturen — for å tale teleologisk — tar mindre omhyggelig hensyn til dens krav enn når det gjelder mannligheten. Og dette tør — atter teleologisk tenkt — ha sin grunn deri, at gjennemførelsen av det biologiske mål er betrodd mannens aggresjon og i noen grad gjort uavhengig av kvinnens samtykke.

Den seksuelle frigiditet, hvis hyppige forekomst hos kvinnen synes å bekrefte denne tilsidesettelse, er et fenomen, som vi ennu ikke forstår tilstrekkelig. Frigiditeten er ofte psykogen, og i så fall tilgjengelig for påvirkning. I andre tilfeller ligger det derimot nær å anta, at den er konstitusjonelt betinget, ja endog at en anatomisk faktor virker med.

Jeg lovet å omtale ennu noen psykiske eiendommelig-

heter ved den modne kvinnelighet, slik vi iakttar dem under vårt analytiske arbeide. Vi gjør ikke krav på mer enn gjennemsnittlig sannhetsverdi for disse betraktninger. Det er heller ikke alltid lett å holde ut fra hverandre, hvad man skal tilskrive seksualfunksjonens innflytelse og hvad den sosiale påvirkning.

Vi tilskriver kvinnen en høiere grad av narcissme; denne virker ennu inn på hennes objektvalg, så det hos kvinnen er et sterkere behov efter å bli elsket enn selv å elske. I kvinnens forfengelighet med hensyn til sitt legeme virker ennu penismisunnelsen med, idet hennes skjønnhet må få desto høiere verd for henne som et sent vederlag for den oprinnelige seksuelle mindreverdighet. Blygheten, som gjelder for å være en utpreget kvinnelig egenskap, men er langt mer konvensjonell enn man skulde tro, har efter vår opfatning oprinnelig hatt til formål å tildekke mangelen ved genitalet. Vi er opmerksomme på, at den senere har overtatt andre funksjoner. Man mener, at kvinnene har bidratt lite til opdagelsene og opfinnelsene i kulturhistorien; men kanskje er det allikevel én teknikk de har opfunnet: fletning og vevning. Hvis dette er tilfelle, kunde man være fristet til å søke efter det ubevisste motiv til denne ydelse. Vi skulde tro det er naturen selv som har gitt forbilledet for denne efterligning, idet den med kjønnsmodningen lot genitalhårklædningen vokse og tildekke genitalet. Skrittet det da ennu stod tilbake å gjøre, var å få trevlene, som satt fast i legemets hud og bare var filtret sammen, til å henge fast i hverandre. Hvis De avviser dette innfall som fantastisk og i det hele mener det er blitt en fiks idé hos mig å fremheve penismangelens innvirkning på utformningen av kvinneligheten, står jeg naturligvis vergeløs.

Betingelsene for kvinnens objektvalg er meget ofte gjort ukjennelige på grunn av sosiale forhold. Hvor det tør ytre sig fritt, skjer det ofte efter det narcisstiske ideal av den mann piken hadde ønsket å bli. Har piken holdt fast ved

farsbindingen, altså Ødipuskomplekset, så velger hun efter farens type. Da den fiendtlige del av den ambivalente følelsesinnstilling er blitt igjen hos moren, da piken vendte sig fra henne til faren, skulde et slikt valg kunne sikre et lykkelig ekteskap. Men meget ofte inntrer det resultat som i almindelighet truer en slik avferdigelse av ambivalenskonflikten: de fiendtlige følelser, som man hadde latt tilbake, følger den positive binding og griper over på det nye objekt. Ektemannen, som først hadde arvet faren, tiltrer med tiden også morsarven. På den måten kan det lett hende, at den annen halvpart av en kvinnes liv blir fylt av kampen mot hennes mann, likesom den første, kortere var fylt av oprøret mot moren. Efterat denne reaksjon er gjennemlevd, kan et annet ekteskap arte sig langt mer tilfredsstillende.

En annen forvandling i kvinnens vesen — som de elskende ikke er forberedt på — kan inntre, når det første barn i ekteskapet er født. Under inntrykket av eget morskap kan der igjen bli aktivert en identifisering med moren — som kvinnen like til ekteskapet hadde strittet imot — og denne kan rive til sig all disponibel libido, således at gjentagelsestvangen reproduserer et ulykkelig ekteskap mellem foreldrene. At det gamle moment med penismangelen ennu stadig har beholdt sin kraft, viser sig i morens ulike reaksjon på fødselen av en sønn og en datter. Bare forholdet til sønnen bringer moren uinnskrenket tilfredsstillelse; dette er overhodet det mest fullkomne, mest ambivalensfri av alle menneskelige forhold. På sønnen kan moren overføre den ærgjerrighet hun måtte undertrykke hos sig selv, av ham kan hun vente tilfredsstillelsen av alt som er blitt tilbake hos henne av mannlighetskomplekset. Selv ekteskapet er ikke sikret, førenn det er lykkes kvinnen å gjøre mannen også til sitt barn og agere moren overfor ham.

Kvinnens morsidentifisering lar erkjenne to lag, det *preødipale*, som beror på den ømme binding til moren og tar henne til forbillede, og det senere i sammenheng med

Ødipuskomplekset, som vil fjerne moren og søke erstatning hos faren. Av begge disse blir der meget tilbake for fremtiden; man har vel rett til å si, at intet av dem i utviklingens løp blir overvunnet i tilstrekkelig grad. Den ømme preødipale binding er imidlertid den fase som er avgjørende for kvinnens fremtid; her forberedes erhvervelsen av de egenskaper, med hvilke hun senere skal fylle sin rolle i seksualfunksjonen og bestride sine uvurderlige sosiale ydelser. I denne identifisering med moren er det også hun vinner den tiltrekning for mannen, som får dennes ødipale morsbinding til å flamme op som forelskelse. Bare, at da så ofte først sønnen får det som mannen hadde beilet til! Man har inntrykk av at mannens og kvinnens kjærlighet adskiller sig gjennem en psykologisk faseforskjell.

At man må tilkjenne kvinnen lite sans for rettferdighet, henger vel sammen med at det er misunnelsen som dominerer i hennes sjelsliv. Rettferdighetskravet er nemlig en bearbeidelse av misunnelsen: det angir betingelsen under hvilken man kan la denne fare. Vi sier om kvinnen, at hennes sosiale interesser er svakere og hennes evne til driftssublimeringer ringere enn mannens. Det første kan vel avledes av den usosiale karakter, som utvilsomt tilkommer alle seksualforhold. Elskende har nok i sig selv; selv familien stritter imot optagelsen i mer omfattende forbund. Evnen til sublimering er underkastet de største individuelle svingninger. Men jeg kan ikke la være å nevne et inntrykk, som man stadig på ny får under det analytiske arbeide. En mann omkring de tredve står som et ungdommelig, snarest uferdig individ, av hvem vi venter at han kraftig vil utnytte de utviklingsmuligheter som analysen byr ham. En kvinne i samme alder derimot forferder oss ofte ved sin sjelelige stivhet og uforanderlighet. Hennes libido har inntatt endelige posisjoner og synes ute av stand til å utbytte disse med andre. Veier til videre utvikling finnes ikke her; det er som var hele prosessen allerede ferdig, som var det fra nu av

umulig å virke inn på den, ja som hadde den vanskelige utvikling til kvinnelighet uttømt alle vedkommendes muligheter. Som terapevter må vi beklage dette forhold, selv om det ved en opløsning av den nevrotiske konflikt lykkes oss å gjøre slutt på lidelsen.

Dette er alt jeg hadde å si Dem om kvinneligheten. Det er sikkert ufullstendig og fragmentarisk, lyder heller ikke alltid så elskverdig. Imidlertid må De ikke glemme, at vi her bare har beskrevet kvinnen forsåvidt hennes vesen blir bestemt av seksualfunksjonen. Dennes innvirkning går visselig meget langt; men vi skal holde oss for øie, at den enkelte kvinne også ellers kan være et menneskelig vesen.

Hvis De vil vite mer om kvinneligheten, så spør Deres egne livserfaringer eller vend Dem til dikterne. Eller vent til videnskapen kan gi Dem dypere og mer sammenhengende oplysninger.

XXXIV. FORELESNING

FORKLARINGER, ANVENDELSER, ORIENTERINGER

Mine damer og herrer! Jeg er trett av den tørre tone og vil nu gjerne få tale om ting, som visstnok er av svært liten teoretisk betydning, men allikevel angår Dem meget, forsåvidt De er velvillig innstilt overfor psykoanalysen.

La oss ta det tilfelle, at De setter Dem til i en av Deres fritimer med en tysk, engelsk eller amerikansk roman, som skildrer våre dagers mennesker og forhold. Efter å ha lest noen sider kommer De over en første uttalelse om psykoanalysen, straks efter kommer så flere, selv om sammenhengen ikke synes å kreve det. Nu må De ikke tro, at det her dreier sig om en anvendelse av dybdepsykologien for bedre å forstå bokens personer og deres handlinger; riktignok gis der også en alvorligere diktning, hvor der virkelig blir gjort forsøk i denne retning. Nei, for det meste er det spottende bemerkninger, som skal vise forfatterens belesthet eller hans intellektuelle overlegenhet. Og ikke alltid får De inntrykk av, at han virkelig kjenner det han uttaler sig om!

Eller om De til avveksling går i en selskapelig forening — det behøver ikke nettop å være i Wien. Efter kort tid kommer samtalen inn på psykoanalysen, og De får høre de forskjelligste folk fremsette sin mening, som oftest i en tone av urokkelig sikkerhet. Denne mening er nesten bestandig ringeaktende, ofte direkte skjellsord, i det minste også her spott. Hvis De er så uforsiktig å røbe, at De har litt kjenn-

skap til emnet, faller øieblikkelig alle over Dem og forlanger oplysninger og forklaringer. Og det varer ikke lenge, før De er klar over, at alle disse strenge forkastelsesdommer er felt før man har søkt noen slags oplysning. Ja, at neppe en eneste av alle disse motstandere noen gang har lest en analytisk bok, eller, hvis han virkelig har det, at han da ikke er kommet ut over den første motstand ved møtet med et nytt stoff.

Av en innførelse i psykoanalysen venter De kanskje også, at den skal gi beskjed om hvilke argumenter man skal bruke for å korrigere de åpenbare feiltagelser med hensyn til analysen, hvilke bøker man skal anbefale som kunde gi bedre oplysning, eller endog hvilke eksempler De under diskusjonen skal anføre fra litteratur og erfaring for å kunne endre innstillingen hos omgivelsene. Jeg ber Dem, gjør intet av alt dette! Det vilde være nytteløst; det beste er at De overhodet skjuler Deres bedre viden. Og hvis dette ikke lenger er mulig, så skal De innskrenke Dem til å si, at efter Deres mening er psykoanalysen — så vidt De er orientert — en spesiell videnskapsgren, temmelig vanskelig å forstå og bedømme; at den beskjeftiger sig med meget alvorlige ting, så man ikke kommer den inn på livet med noen spøkefulle bemerkninger, og at man heller burde finne sig et annet leketøi til underholdning i selskapslivet. Naturligvis skal De heller ikke ta del i forsøkene på å tyde, når uforsiktige folk forteller sine drømmer; og De skal også motstå fristelsen til å beile om gunst for analysen ved å berette om helbredelser.

Imidlertid kan De reise spørsmålet, hvorfor da disse folk — både de som skriver bøker og de som konverserer i selskapene — bærer sig så ukorrekt ad. Og De vil være tilbøielig til å anta, at grunnen ligger ikke bare hos vedkommende, men også i psykoanalysen selv. Nu, dette er også min mening. Det De møter som fordom i litteratur og selskapsliv, det er eftervirkningen av en tidligere dom — nemlig

den dom som den offisielle videnskaps representanter hadde felt over den unge psykoanalyse. Jeg har alt tidligere en gang beklaget mig over dette i en historisk fremstilling og skal ikke gjøre det igjen — kanskje var alt dette en gang for meget — men sant å si, der fantes virkelig ingen krenkelse av logikk eller av sømmelighet og god smak, som psykoanalysens videnskapelige motstandere den gang ikke vilde ha tillatt sig. Det var en situasjon som i middelalderen, når en ugjerningsmann eller en politisk motstander blev satt i gapestokken og prisgitt pøbelens mishandling. Og De gjør Dem det kanskje ikke klart, hvor høit op i samfundslagene pøbelaktigheten når, og hvad slags uvesen menneskene kan tillate sig, når de føler sig som en del av massen, hevet over det personlige ansvar.

Jeg stod den gang til å begynne med temmelig alene, og innså snart at polemikk lite vilde hjelpe, likesom det heller ikke vilde ha nyttet å beklage sig og anrope høiere makter; for der fantes jo ingen instanser, hvor man kunde gå med sin klage. Derfor gikk jeg en annen vei. Jeg gjorde den første anvendelse av psykoanalysen, idet jeg forklarte mig massens adferd som et utslag av den samme motstand som jeg hadde å kjempe med hos de enkelte patienter; jeg avholdt mig fra enhver polemikk og påvirket mine tilhengere, da de efter hvert begynte å komme, i samme retning. Fremgangsmåten var god. Bannet, som analysen den gang blev lyst i, er siden ophevet. Men likesom en forlatt tro lever videre som overtro og en teori som er opgitt av videnskapen holder sig som folkemening, således finner denne oprinnelige bannlysingen av psykoanalysen fra de videnskapelige kretser sin fortsettelse i den spottende ringeakt hos litterater og pratmakere. De skal altså ikke lenger forundre Dem over dette.

Men nu må De ikke vente å få høre det glade budskap, at kampen om psykoanalysen er slutt: at den er endt med at analysen er blitt anerkjent som videnskap og har fått sin plass som lærefag ved universitetene. Det er det ikke tale

om; kampen fortsetter, bare i mer urbane former. Nytt er det også, at der i videnskapelige kretser har dannet sig en slags støtpute mellem analysen og dens motstandere — folk som går med på noe av psykoanalysen og også bekjenner det, om enn med fornøielige forbehold, men til gjengjeld ikke høit nok kan forkynne, at de avviser annet. Hvad det er som bestemmer dem ved dette utvalg, er ikke så lett å si. Det synes å være personlige sympatier. Den ene tar anstøt av seksualiteten, den annen av det ubevisste; særlig er det symbolikken som synes å være ille likt. At psykoanalysens byggverk, selv om det er uferdig, allerede idag danner en enhet, som ikke hver og en vilkårlig kan bryte stykker ut av, er en kjensgjerning som ikke synes å komme i betraktning for disse eklektikere. Ikke hos noen av disse halve eller fjerdedels tilhengere har jeg kunnet få inntrykk av, at deres avvisning virkelig har grunnet sig på efterprøving. Til denne kategori hører også mange fremragende menn. Visstnok er de undskyldt, fordi både deres tid og interesse tilhører andre ting — nemlig det område, hvor de selv har ydet storverk. Men burde de da ikke heller være tilbakeholdende i sin dom, istedetfor å ta så avgjort parti? Hos en av disse store lyktes det mig en gang å bevirke en hurtig omvendelse. Det var en verdensberømt kritiker, som fulgte tidens strømninger med velvillig forståelse og profetisk skarpsyn. Jeg lærte ham først å kjenne, da han var over 80 år, men ennu var han overordentlig fengslende å tale med. De gjetter lett, hvem det var. Det var ikke mig, som ledet samtalen inn på psykoanalysen. Det var ham som gjorde det, idet han beskjedent sa: «Jeg er bare en litterat, De en naturforsker og opdager. Men ett må jeg si Dem: Jeg har aldri hatt seksuelle følelser overfor min mor.» «Men det behøver De jo slett ikke å ha visst,» svarte jeg; «det er jo ubevisst for den voksne.» «Nå, er det sådan De mener det,» sa han lettet og trykket min hånd. Vi pratet sammen ennu noen timer i beste forståelse. Senere hørte jeg, at han i den korte

tid han ennu hadde igjen å leve, ofte ytret sig velvillig om analysen og gjerne brukte uttrykket «fortrengning».

Et kjent ord sier, at man skal lære av sine fiender. Jeg må tilstå, at dette aldri har lykkes mig. Men jeg har allikevel tenkt at det kunde være lærerikt for Dem, om vi sammen foretok en mønstring av alle de innvendinger som psykoanalysens motstandere har reist mot den, for å peke på den lett påviselige urett og de logiske feil man gjerne begår. Men «*on second thoughts*» har jeg sagt mig selv, at dette slett ikke vilde bli interessant, men tvert om trettende og plagsomt; det vilde i virkeligheten være nettop det som jeg i alle disse årene omhyggelig har undgått. De må altså tilgi mig, at jeg ikke forfølger denne vei videre, og sparer Dem for dommene fra våre såkalte videnskapelige motstandere. Det dreier sig jo nesten alltid om personer, hvis eneste dyktighetsattest er den fordomsfrihet som de har bevart ved å holde sig borte fra de psykoanalytiske erfaringer! Men jeg vet jo, at så billig vil De ikke la mig slippe i andre tilfeller. De vil foreholde mig: «Der finnes da en mengde mennesker, som Deres siste bemerkninger ikke passer på. Disse er ikke veket unda for analytisk erfaring, de har analysert patienter, kanskje er de også selv blitt analysert, en tid lang har de endog vært Deres egne medarbeidere, og allikevel er de kommet til andre opfatninger og teorier, som har ført til at de er falt fra og har grunnlagt selvstendige analytiske skoler. De burde si oss noen ord til forklaring av grunnene til og betydningen av disse frafallsbevegelser, som er så hyppige i analysens historie.»

Ja, jeg skal forsøke det. Men i all korthet, for det kommer mindre ut herav for forståelsen av analysen enn De skulde vente det. Jeg vet at De i første rekke tenker på den *Adler'ske* individualpsykologi, som f. eks. i Amerika blir betraktet som en likeberettiget sidelinje til psykoanalysen og regelmessig nevnes sammen med denne. I virkeligheten har den meget lite å gjøre med psykoanalysen, men

som følge av visse historiske omstendigheter fører den en slags snyltetilværelse på dens bekostning. Bare i ringe utstrekning passer de betingelser som vi antok for denne gruppe motstandere, på dens grunnlegger. Navnet selv passer dårlig, det synes å være et forlegenhetsprodukt; vi kan ikke la oss forstyrre i den berettigede anvendelse av dette navn som motsetning til massepsykologi; også det vi holder på med, er i første rekke det menneskelige individs psykologi. Jeg skal ikke idag innlate mig på noen objektiv kritikk av den Adler'ske inidividualpsykologi, den vilde falle utenfor planen for denne innførelse; tidligere en gang har jeg gjort et forsøk på en slik kritikk, og har liten grunn til å forandre noe på denne. Imidlertid skal jeg fortelle om en liten begivenhet fra årene før analysen; den kan illustrere det inntrykk denne psykologi gjør.

I nærheten av den lille mähriske by hvor jeg er født og som jeg flyttet fra som treårs gammelt barn, er der et beskjedent kursted, vakkert beliggende i det grønne. I gymnasieårene tilbragte jeg ofte feriene der. Omtrent tyve år senere blev en nær slektnings sykdom foranledningen til at jeg igjen besøkte stedet. I en samtale med kurlægen, som hadde tilsett min slektning, forhørte jeg mig også om hans forhold til de — jeg tror det er — slovakiske bønder, som om vinteren utgjorde hele hans klientell. Han fortalte, at lægevirksomheten da gikk for sig på følgende måte: I kontortiden kommer patientene til ham og stiller sig op i en rekke. Den ene efter den annen trer så frem og klager over sine besværligheter — smerter i korsryggen, mavekrampe, tretthet i benene o. s. v. Så undersøker han vedkommende, og efter å ha orientert sig tilroper han ham diagnosen, i hvert tilfelle den samme. Han oversatte ordet for mig, det betød så meget som «forhekset». Jeg spurte forbauset, om da ikke bøndene tok anstøt av, at han fant det samme hos alle de syke. Nei, langt fra, svarte han, de er meget tilfredse, det er det de har ventet! Enhver som trer tilbake igjen i rekken,

antyder for de andre med miner og geberder: Ja, det er mannen som forstår det! — Lite ante jeg den gang, under hvilke forhold jeg atter skulde treffe på en analog situasjon.

Om nemlig en mann er homoseksuell eller nekrofil, om han er en angstfull hysteriker, en avsperret tvangsnevrotiker eller en rasende sinnssyk, i hvert tilfelle vil den Adler'ske individualpsykologi som det drivende motiv til hans tilstand angi, at han vil hevde sig, overkompensere sin mindreverdighet, bli ovenpå, komme fra den kvinnelige til den mannlige linje. Som unge studenter hadde vi fått høre noe helt lignende på klinikken, når det var spørsmål om hysterien: de hysteriske patienter frembringer sine symptomer for å gjøre sig interessante, vekke opmerksomhet. Hvor dog gammel visdom stadig vender tilbake! Men dette stykke psykologi forekom oss alt den gang utilstrekkelig til å løse hysteriens gåte; det gav f. eks. ikke noen forklaring på hvorfor de syke ikke betjener sig av andre midler for å opnå sin hensikt. Noe av denne individualpsykologenes lære må naturligvis være riktig, en liten del istedenfor det hele. Selvopholdelsesdriften vil forsøke å dra sig enhver situasjon til nytte; jeget vil vende også sykdommen til egen fordel. Det er dette vi i psykoanalysen kaller «sekundær sykdomsgevinst». På den annen side, når man tenker på masochismen, det ubevisste straffebehov og den nevrotiske selvbeskadigelse, som legger det nær å anta driftstendenser som direkte motstrider selvopholdelsen, så blir man heller ikke lenger så helt sikker på almengyldigheten av den banale sannhet som individualpsykologiens lære er bygget op på. Den store masse vil imidlertid være høilig tilfreds med en slik lære, som ikke anerkjenner noen komplikasjoner, ikke innfører noen nye vanskelige begreper, med ett hugg fjerner seksualitetens besværlige problem, og innskrenker sig til å opklare de knep med hvilke man vil gjøre sig livet bekvemt. For massen er selv bekvemt anlagt, den forlanger til forklaring ikke mer enn *én* grunn, takker ikke videnskapen for dens

vidløftigheter, den ønsker enkle løsninger og vil ha proble-mene bak sig. Når man betenker i hvor høi grad individual-psykologien imøtekommer disse krav, så kan man ikke undertrykke erindringen om et par linjer i «*Wallenstein*»:

«Wär' der Gedank' nicht so verwünscht gescheidt,
man wär' versucht, ihn herzlich dumm zu nennen.»

Den faglige kritikk, som har vært så ubønnhørlig mot psykoanalysen, har i almindelighet tatt med silkehansker på individualpsykologien. Visstnok har det hendt i Amerika, at en av de mest ansette psykiatrikere offentliggjorde en avhandling mot *Adler*, under titelen «*Enough*», hvori han sa energisk fra om hvor lei han var av individualpsykologe-nes «gjentagelsestvang». Når andre har tatt langt elskver-digere på saken, så skyldes det vel meget motsetningen til analysen.

Om andre skoler, som har skilt sig ut fra psykoanalysen, behøver jeg ikke å si meget. Det at det er skjedd, kan hver-ken utnyttes for eller mot psykoanalysens sannhetsgehalt. Tenk på de sterke affektive momenter, som gjør det van-skelig for mange å innordne eller underordne sig, og på den ennu større vanskelighet som ordet *quot capita tot sensus* med rette betoner. Når meningsforskjellene hadde over-skredet et visst punkt, blev det hensiktsmessigst å skilles og fra da av gå forskjellige veier, særlig når den teoretiske differens også fører til en endring av den praktiske frem-gangsmåte. Ta f. eks. det tilfelle, at en analytiker legger liten vekt på innflytelsen fra den personlige fortid og ute-lukkende søker årsakene til nevrosene i nutidige motiver og forventninger rettet mot fremtiden. Da kommer han også til å forsømme analysen av barndommen; overhodet må han da slå inn på en annen teknikk og ved en økning av sin belærende påvirkning og ved direkte henvisning til bestemte livsmål bøte på bortfallet av resultatene av barndomsana-lysen. Vi andre vil da si: Dette kan være en visdomsskole;

analyse er det iallfall ikke lenger! Eller der kan være en annen, som er kommet til den innsikt, at angstoplevelsen ved fødslen legger kimen til alle senere nevrotiske forstyrrelser; det kan da synes ham berettiget å innskrenke analysen til virkningene av dette ene inntrykk og å love et terapevtisk resultat av en tre til fire måneders behandling. De merker, jeg har valgt to eksempler som går ut fra diametralt motsatte forutsetninger. Det er et nesten alment trekk ved disse «frafallsbevegelser», at hver av dem bemektiger sig et enkelt stykke av psykoanalysens motivrikdom og gjør sig selvstendig på grunnlag herav — maktdriften, den etiske konflikt, moren, genitaliteten o. s. v. Hvis De synes, at slike frafall alt nu forekommer oftere i psykoanalysens historie enn hvor det gjelder andre åndelige bevegelser, så vet jeg ikke om jeg skal gi Dem rett. Hvis det virkelig er så, da må grunnen ligge i den intime forbindelse som der er i psykoanalysen mellem teoretiske anskuelser og terapevtisk praksis. Meningsforskjeller alene vilde man kunne tåle i langt større utstrekning. Man ynder å bebreide oss psykoanalytikere vår intolerans. Den eneste ytring av denne heslige egenskap har nettop vært dette, at vi har skilt lag fra de anderledes tenkende. Ellers har vi ikke gjort dem det ringeste; tvert om, de er falt på den heldige side, har efterpå hatt det bedre enn før; for idet de skilte sig ut, har de i regelen frigjort sig fra en av de byrder vi stønner under — den odiøse infantile seksualitet eller den latterlige symbolikk — og gjelder nu i omverdenens øine for å være halvveis hederlige, hvad vi, de tilbakeblevne, ennu stadig ikke er. Dertil kommer, at det er disse folk som selv har stengt sig ute — bortsett fra en bemerkelsesverdig undtagelse.

Hvad mer er det så De krever i toleransens navn? Når en har fremsatt en mening, som vi anser for helt igjennem falsk, vil De da vi skal si til ham: «Vi er Dem meget takknemlig for denne meningsforskjell. De beskytter oss mot faren for selvtilfredshet og gir oss anledning til å vise, at

vi virkelig er så «*broadminded*» som amerikanerne ønsker det. Visstnok tror vi ikke et eneste ord av det De sier, men det gjør ikke noe. Sannsynligvis har De like meget rett som vi. Hvem kan overhodet vite hvem som har rett? La oss få lov til, tross vår motsatte opfatning, å gi uttrykk også for Deres opfatning i litteraturen. Så håper vi at De til gjengjeld vil være så elskverdig å gå inn for vår opfatning, som De forkaster.» Dette vil åpenbart i fremtiden bli skikk og bruk i det videnskapelige yrke, når misbruket av den *Einsteinske* relativitet er trengt helt igjennem. Sant nok, foreløbig har vi ikke bragt det så vidt. Vi innskrenker oss til på gammel manér å hevde vår egen overbevisning, utsetter oss for faren for å ta feil — fordi man ikke kan beskytte sig derimot — og avviser det som motsier oss. Retten til å forandre våre meninger, når vi tror å ha funnet noe bedre, har vi gjort rikelig bruk av i psykoanalysen.

Det var en av de første anvendelser av psykoanalysen, at den lærte oss å forstå den motstand omverdenen viste oss, fordi vi drev psykoanalyse. Andre anvendelser, av objektiv natur, kan ha krav på mer almen interesse. Vår første hensikt var jo å forstå forstyrrelsene i det menneskelige sjelsliv, idet en merkelig erfaring hadde vist at forståelse og helbredelse her nesten faller sammen: at der fører en gangbar vei fra den ene til den annen. Lenge var også dette vår eneste hensikt. Men så erkjente vi den nære forbindelse, ja indre identitet, som der er mellem de patologiske og de såkalte normale prosesser: psykoanalysen blev dybdepsykologi, og da intet av menneskenes gjøren og laden er forståelig uten psykologiens hjelp, sa det sig selv, at psykoanalysens anvendelse på tallrike videnskapelige, særlig åndsvidenskapelige områder måtte bli nødvendig og krevet bearbeidelse. Dessverre støtte disse opgaver på hindringer, som var begrunnet i saken selv og fremdeles ikke er overvunnet . En slik anvendelse forutsetter nemlig faglige kunnskaper som analytikeren ikke besidder, mens de som besidder dem, fagfolkene, ikke

vet og kanskje heller ikke vil vite noe om psykoanalysen. Resultatet blev derfor, at analytikerne som dilettanter med mer eller mindre tilstrekkelig utrustning — ofte samlet sammen i all hast — har gjort innfall i slike områder av videnskapen som mytologi, kulturhistorie, etnologi, religionsvidenskap o. s. v. Av de der bosatte forskere er de da ikke blitt behandlet bedre enn ubudne gjester overhodet, og så vel deres metoder som deres resultater blev til å begynne med avvist — for så vidt det da i det hele blev tatt hensyn til dem. Men disse forhold er i stadig bedring, og på alle områder vokser antallet av personer som studerer psykoanalyse for å anvende den i sitt spesialfag og som kolonister avløse pionérene. Vi tør her regne med en rik høst av ny innsikt. Anvendelser av analysen er alltid også bekreftelser av den. Der hvor det videnskapelige arbeide er fjernere fra en direkte praktisk utnyttelse, vil vel også de uundgåelige meningskamper bli mindre bitre.

Jeg føler mig sterkt fristet til å føre Dem gjennem alle psykoanalysens anvendelser på åndsvidenskapene. Det er ting som er verd å vite for ethvert menneske med åndelige interesser, og det kunde være en velfortjent rekreasjon en stund ikke å høre noe om abnormitet og sykdom. Men jeg må gi avkall på det; det vilde atter føre oss ut over rammen for disse foredragene, og, ærlig talt, jeg vilde heller ikke være opgaven voksen. På noen av disse områder har jeg visstnok selv gjort de første skritt, men idag kan jeg ikke lenger overskue det hele og måtte studere meget for å kunne beherske det som er kommet til siden jeg begynte. De av Dem som er skuffet over at jeg således undslår mig, henvises til vårt tidsskrift «*Imago*», som er bestemt for de ikkemedisinske anvendelser av analysen.

Det er bare ett tema, jeg ikke kan gå så lett forbi. Ikke fordi jeg skjønner mig synderlig på det eller selv har bidratt så meget til det. Tvert om, jeg har neppe noensinne beskjeftiget mig alvorlig med det. Men det er så overordentlig

viktig, så rikt på håp for fremtiden, kanskje det viktigste av alt som analysen driver på med. Jeg tenker på psykoanalysens anvendelse på pedagogikken, opdragelsen av den kommende generasjon. Det er mig en glede i det minste å kunne si, at min datter *Anna Freud* har tatt dette arbeide som sin livsopgave og på den måte gjort min forsømmelse god igjen.

Det er lett å se veien, som har ført til denne anvendelse. Når vi under behandlingen av voksne nevrotikere efterspored determineringen av symptomene, blev vi regelmessig ført tilbake til den tidlige barndom. Kjennskapet til de senere ætiologier var hverken tilstrekkelig for forståelsen eller for den terapevtiske virkning. På den måten blev det nødvendig at vi gjorde oss bekjent med de sjelelige eiendommeligheter i barnealderen, og vi har da fått vite en hel del som det ikke vilde ha vært mulig å erkjenne uten analysens hjelp, likesom vi også har kunnet korrigere en rekke av de vanlige anskuelser angående barneårene. Vi har således erkjent, at det av flere grunner tilkommer de første barneår (til henimot det femte år) en særskilt betydning. For det første fordi vi her har den første seksuelle blomstringstid, som efterlater avgjørende spor for seksuallivet i moden alder. For det annet fordi inntrykkene i denne tid støter på et uferdig og svakt jeg, som de virker på som traumer. Mot de affektstormer de fremkaller kan jeget bare verge sig ved fortrengning, og på denne måte erhverver jeget i barneårene alle disposisjoner for senere sykdommer og funksjonsforstyrrelser. Vi har innsett, at vanskeligheten i barneårene ligger i, at barnet i løpet av ganske kort tid skal tilegne sig resultatene av en kulturutvikling som strekker sig gjennem årtusener, driftsbeherskelse og sosial tilpasning, i det minste de første deler herav. Bare en del av denne forandring kan barnet opnå gjennem sin egen utvikling, meget må pånødes det gjennem opdragelsen. Det kan ikke forundre om barnet ofte bare ufullkomment makter denne opgave. Mange barn

gjennemgår i denne tidlige tid tilstander, som kan settes på linje med nevrosene — sikkert gjelder dette alle, som senere blir manifest syke. Hos flere barn venter ikke den nevrotiske sykdom til den modne alder, men bryter ut allerede i barneårene og volder foreldre og læger meget bryderi.

Vi har ikke hatt noen betenkeligheter ved å anvende den analytiske terapi på slike barn, som enten viser utvetydige nevrotiske symptomer eller befinner sig i en uheldig karakterutvikling. Frykten for å skade barnet gjennem analysen — som våre motstandere har fremholdt — har vist sig ugrunnet. Vårt utbytte av disse barneanalyser har vært, at vi på levende objekter har kunnet finne bekreftelse på det som vi hos voksne så å si hadde sluttet oss til ut fra historiske dokumenter. Men også for barna selv har utbyttet vært meget gledelig. Det har vist sig, at barnet er et meget heldig objekt for den analytiske terapi; resultatene er grundige og varige. Naturligvis må man, når det gjelder behandlingen av barn, i vid utstrekning forandre den behandlingsteknikk som er utarbeidet for voksne. Barnet er psykologisk et annet objekt enn den voksne, det har ennu intet overjeg, den fri assosiasjonsmetode rekker ikke langt, og da de reale foreldre ennu er forhånden spiller overføringen en annen rolle. Den indre motstand, som vi bekjemper hos den voksne, er hos barnet oftest erstattet med ytre vanskeligheter. Når foreldrene gjør sig til bærere av motstanden, blir ofte analysens mål eller analysen selv bragt i fare; derfor er det ofte nødvendig å øve en del analytisk påvirkning på foreldrene i forbindelse med analysen av barnet. På den annen side blir barneanalysens uundgåelige avvikelser fra analysen av voksne forringet gjennem den omstendighet, at mange av våre patienter har bevart så mange infantile karaktertrekk, at analytikeren — attter i tilpasning til objektet — overfor dem må benytte visse tekniske grep fra barneanalysen. Det har gitt sig av sig selv, at barneanalysen er

blitt kvinnelige analytikeres domæne, og slik vil det vel også fortsatt bli.

Den innsikt, at de fleste av våre barn gjennemgår en nevrotisk fase i sin utvikling, bærer spiren til en hygienisk fordring i sig. Man kan spørre, om det ikke vilde være hensiktsmessig å komme barnet til hjelp med en analyse, selv om det ikke viser noen tegn på direkte nevrotisk forstyrrelse — som en forholdsregel for barnets sundhet, på samme måte som man vaksinerer friske barn mot difteri, uten å vente på at de først blir virkelig syke av difteri. Diskusjonen av dette spørsmål har idag bare akademisk interesse. Men jeg kan tillate mig å omtale det for Dem. Storparten av vår tids mennesker vilde allerede betrakte selve projektet som en uhyre formastelse, og slik som de fleste foreldre er innstillet til analysen, må man for tiden opgi ethvert håp om å kunne gjennemføre det. En slik profylakse mot nervøsiteten, som sannsynligvis vilde bli meget virkningsfull, forutsetter også en helt annen samfundsordning.

Stikkordet for psykoanalysens anvendelse på opdragelsen faller idag på et annet sted. La oss gjøre oss klart, hvad opdragelsens nærmeste opgave er. Barnet skal lære å beherske sine drifter. Å gi barnet frihet til uinnskrenket å følge alle sine impulser, er umulig. Det vilde nok være et meget lærerikt eksperiment for barnepsykologer, men det vilde bli uutholdelig for foreldrene og barna selv vilde også ta megen skade av det, som det dels straks, dels senere i livet vilde vise sig. Opdragelsen må altså hemme, forby, undertrykke — og dette har den da også til alle tider i rikt monn besørget. Analysen har imidlertid lært oss, at nettop denne driftsundertrykkelse innebærer faren for nevrotisk sykdom. Som De husker, har vi inngående undersøkt på hvad måte dette skjer. Opdragelsen må altså søke sin vei mellem frihetens Scylla og forsakelsens Charybdis. Hvis ikke opgaven overhodet er uløselig, må man søke å finne et optimum for opdra-

gelsen, hvorledes den kan yde mest og skade minst. Det det gjelder om er å avgjøre, hvor meget man tør forby, og til hvilke tider og med hvilke midler det skal skje. Og så må man ennu ta i betraktning, at objektene for den opdragende påvirkning bringer med sig meget forskjellige konstitusjonelle anlegg, således at samme fremgangsmåte fra opdragerens side umulig kan være like god for alle barn.

Den neste overveielse lærer, at opdragelsen hittil har fylt sin opgave meget dårlig og har tilføid barna stor skade. Hvis den finner sitt optimum og løser sin opgave på ideell måte, kan den forhåpentlig utslette den ene faktor i sykdommens ætiologi: de tilfeldige barndomstraumers innflytelse. Den annen faktor, den egenmektige driftskonstitusjon, kan den under ingen omstendighet fjerne. Når man nu tenker på de vanskelige opgaver som opdrageren er stillet overfor: erkjenne barnets konstitusjonelle egenart, ut fra små tegn finne ut hvad som foregår i dets uferdige sjelsliv, vise det tilstrekkelig kjærlighet og samtidig opretholde autoriteten — så må man si sig selv, at den eneste hensiktsmessige forberedelse for opdragerens gjerning består i en grundig psykoanalytisk skolering. Best er det, når man selv er analysert; for uten erfaring på egen person kan man nu en gang ikke tilegne sig analysen ordentlig. Analysen av lærerne og opdragerne synes å være en mer virkningsfull profylaktisk forholdsregel enn analysen av barna selv. Gjennemførelsen av en slik analyse støter også på mindre vanskeligheter.

La mig her også i forbigående bare antyde hvorledes analysen indirekte får en betydning for barneopdragelsen, som med tiden kan bli større. Foreldre, som selv har gjennemgått en analyse og skylder denne meget — blandt annet innsikten i de feil som blev begått i deres egen opdragelse — vil behandle sine barn med større forståelse og spare dem for meget som de selv ikke blev spart for.

Parallell med analytikernes arbeide med å påvirke opdra-

gelsen løper andre undersøkelser over vergerådsbarn og kriminalitet, årsaker og veier til forebygging. Også her åpner jeg bare dørene og viser Dem rummene bak, men fører Dem ikke inn. Jeg vet at hvis Deres interesse for psykoanalysen holder sig, så vil De kunne få høre meget nytt og verdifullt om disse ting.

Imidlertid kan jeg ikke forlate dette tema, uten å nevne et bestemt synspunkt. Det er blitt sagt — og visstnok med rette — at all opdragelse er partisk og tilstreber at barnet skal innordne sig i den bestående samfundsordning, uten hensyn til hvor verdifull eller holdbar denne i og for sig måtte være. Når man er overbevist om manglene ved våre nuværende sosiale innretninger, kan man ikke finne det berettiget å stille også den psykoanalytisk rettede opdragelse i deres tjeneste. Jeg mener imidlertid, at dette argument her ikke er på sin plass. Kravet går ut over analysens funksjonsberettigelse. Heller ikke lægen, som blir hentet for å behandle en pnevmoni, behøver å bry sig med hvorvidt patienten er en bra mann, en selvmorder eller en forbryter, om han fortjener å leve og om man skal ønske ham livet. Også dette andre mål som man vil sette for opdragelsen, er partisk, og det er ikke analytikerens sak å velge mellem partiene. Jeg ser helt bort fra, at man vil komme til å nekte psykoanalysen enhver innflytelse på opdragelsen, hvis den bekjenner sig til mål som er uforenlige med den bestående sosiale ordning. Den psykoanalytiske opdragelse påtar sig et ansvar, som den ikke er bedt om, når den foresetter sig å forme sin elev til en oprører. Den har gjort sitt, når den sender ham fra sig som et friskt og arbeidsdyktig menneske. I analysen selv finnes tilstrekkelig av revolusjonære momenter til å hindre, at den som er blitt opdratt analytisk, senere i livet skulde stille sig på reaksjonens og undertrykkelsens side. Jeg mener endog, at revolusjonære barn ikke i noen henseende er ønskelige.

Mine damer og herrer! Det står tilbake å si noen ord

om psykoanalysen som helbredelsesmetode. Det teoretiske i denne forbindelse har jeg talt om for femten år siden, og kan heller ikke idag formulere det anderledes enn den gang; det er erfaringen fra disse mellemliggende år som nu også skal komme til orde. Som De vet er psykoanalysen blitt til som helbredelsesmetode; den er vokset langt ut herover, men den har ikke gitt op forbindelsen med jordbunnen den er vokset frem av, og hvor det gjelder dens videre utvikling og utdypelse er den ennu stadig henvist til omgangen med syke mennesker. Den samling inntrykk vi bygger våre teorier på, kan vi ikke få på annen måte. De skuffelser vi oplever som terapevter, stiller oss stadig overfor nye opgaver; det reale livs krav er et virkningsfullt vern mot å overdrive spekulasjonen, som vi jo tross alt ikke kan undvære i vårt arbeide. Med hvilke midler psykoanalysen hjelper patientene; når den gjør det og på hvad måte, det har vi alt tidligere talt om. Idag vil vi spørre, hvor meget den yder.

Som De kanskje vet, har jeg aldri vært noen terapevtisk entusiast; så det er ingen fare for at jeg skal misbruke dette foredrag til lovprisninger. Jeg sier heller for lite enn for meget. På den tid da jeg ennu var den eneste analytiker, fikk jeg ofte høre av personer som angivelig var vennligsinnet: Alt dette er meget bra og åndfullt; men vis mig nu et tilfelle som De har helbredet ved hjelp av analysen. Dette var en av de mange formler, som i tidens løp har avløst hverandre i den funksjon å skyve den ubehagelige nyhet til side. Den er idag like så foreldet som mange andre, — haugen med takkebrev fra helbredede patienter finnes også i analytikerens mappe.

Analogien stopper ikke op her. Psykoanalysen er virkelig en helbredelsesmetode som andre. Den har sine triumfer like så vel som sine nederlag, sine vanskeligheter, innskrenkninger, indikasjoner. En tid lang hørte man den anklage mot analysen, at man ikke kunde ta den alvorlig som terapi, for den våget ikke å offentliggjøre en statistikk over sine

resultater. Senere har det av *dr. Max Eitingon* grunnlagte psykoanalytiske institutt i Berlin offentliggjort en drifts-beretning over sitt første decennium. Helbredelsene gir hverken grunn til å prale eller til å skamme sig over dem. Men slike statistikker er overhodet ikke lærerike; det benyttede materiale er så uensartet, at bare meget store tall vilde kunne si noe. Man gjør bedre i å spørre sine enkelterfaringer. Og da vil jeg si, at jeg tror ikke våre helbredelser kan ta konkurransen op med helbredelsene i *Lourdes*. Der finnes så mange flere menesker som tror på den hellige jomfrus mirakler enn på eksistensen av det ubevisste. Vender vi oss til den jordiske konkurranse, så må vi stille den psykoanalytiske terapi sammen med de andre psykoterapevtiske metoder. Organisk fysikalsk behandling av nevrotiske tilstander behøver man idag neppe å nevne. Som psykoterapevtisk metode står analysen ikke i motsetning til de andre metoder i dette lægevidenskapelige spesialfag; den gjør dem ikke verdiløse, utelukker dem ikke. Teoretisk vilde det ikke være noe i veien for, at en læge, som vil kalle sig psykoterapevt, på sine patienter anvender analysen ved siden av andre helbredelsesmetoder, alt efter tilfellets egenart og de ytre forholds gunst eller ugunst. I virkeligheten er det teknikken som fremtvinger spesialiseringen av lægevirksomheten. Således måtte også kirurgi og ortopedi skille sig ut fra hverandre.

Den psykoanalytiske virksomhet er vanskelig og krevende, den lar sig ikke godt håndtere som brillen, som man setter på når man skal lese og tar av når man skal spasere. I regelen legger psykoanalysen beslag på lægen enten helt og holdent eller overhodet ikke. De psykoterapevter, som leilighetsvis også nytter analysen, står efter mitt kjennskap ikke på sikker analytisk grunn; de har ikke antatt hele analysen, men vannet den ut, kanskje «tatt giften av» den; man kan ikke regne dem med til analytikerne. Jeg mener dette er beklagelig; imidlertid vilde et samvirke i en analytikers

lægevirksomhet med en psykoterapevt som innskrenker sig til andre metoder i faget, være avgjort hensiktsmessig.

Sammenlignet med andre psykoterapevtiske metoder er psykoanalysen helt utvilsomt den overlegne. Det er også rett og billig så; psykoanalysen er den mest anstrengende og tar også lengst tid, i lettere tilfeller vil man ikke anvende den; ved dens hjelp kan man i egnede tilfeller fjerne forstyrrelser og fremkalle forandringer, som man i føranalytisk tid ikke våget å håpe på. Men den har også sine meget følbare skranker. Den terapevtiske ærgjerrighet hos mange av mine tilhengere har gjort sig den største umake for å komme ut over disse hindringer, så alle nevrotiske forstyrrelser kunde helbredes gjennem psykoanalyse. De har forsøkt å presse det analytiske arbeide sammen i et kortere tidsrum, å øke overføringen slik at den overvinner all motstand, å forbinde den med andre måter for påvirkning, for å fremtvinge helbredelsen. Disse forsøk er sikkert rosverdige, men efter min mening fører de ikke frem. De innebærer også den fare, at man selv drives ut av analysen og kommer inn i en grenseløs eksperimentering.

Forventningen om å kunne helbrede alt nevrotisk har jeg mistenkt for å stamme fra hin legmannstro, at nevrosene er noe helt overflødig som overhodet ikke har noen rett til å eksistere. I virkeligheten er de svære, konstitusjonelt fikserte lidelser som sjelden innskrenker sig til noen enkelte utbrudd og oftest vedvarer gjennem lange livsperioder eller endog hele livet. Den analytiske erfaring, at man i stor utstrekning kan virke inn på dem, når man får tak på den historiske foranledning til sykdommen og de tilfeldige hjelpemomenter, har ført til at vi i den terapevtiske praksis har anslått den konstitusjonelle faktor for lavt; vi kan jo heller ikke komme den til livs; men i teorien skulde vi alltid huske på den. Allerede psykosenes gjennemgående utilgjengelighet for den analytiske terapi skulde, når vi betenker deres nære slektskap med nevrosene, få oss til å innskrenke

våre forventninger angående disse. Psykoanalysens terapevtiske virksomhet forblir innsnevret ved en rekke betydningsfulle og neppe angripelige momenter. Hos barnet, hvor man ellers skulde kunne regne med de beste resultater, er det de ytre vanskeligheter, som ligger i foreldresituasjonen, men som dog hører med til det å være barn. Hos den voksne er det i første linje to momenter, den sjelelige forstivning og selve sykdomsformen med alt det denne dekker av dypere bestemmelser.

Det første moment blir ofte med urette oversett. Så stor det sjelelige livs plastisitet og muligheten for opfriskning av gamle tilstander enn er, så kan allikevel ikke alt gjenopfriskes. Mange forandringer synes endelige, og svarer til arrdannelser efter stedfunne prosesser. Andre ganger får man inntrykk av en almindelig forstivning av sjelslivet; de sjelelige prosesser, som man meget vel kunde henvise til andre baner, synes ute av stand til å forlate de gamle veier. Men kanskje er dette det samme som isted, bare anderledes sett. Meget ofte tror man å merke, at det bare mangler terapien den nødvendige drivkraft, for å hitføre en forandring. En bestemt avhengighet, en bestemt driftskomponent er for sterk i sammenligning med de motkrefter som vi kan gjøre mobile. Helt generelt forholder det sig slik ved psykosene. Vi forstår dem så vidt, at vi vel kunde si hvor løftestangen skulde anbringes, men den vilde allikevel ikke kunne bevege byrden. Her er endog tilknytning til det fremtidshåp, at kjennskapet til hormonvirkningene — De vet hvad det er — vil gi oss midlet til med hell å ta kampen op med de kvantitative faktorer ved sykdommen; men idag er vi ennu langt herfra.

Jeg forstår, at usikkerheten i alle disse forhold gir en stadig spore til å forbedre den analytiske teknikk, fremforalt overføringen. Særlig begynneren i analysen vil, når han står overfor et dårlig resultat, være i tvil, hvorvidt det skyldes eiendommeligheter ved tilfellet eller hans egen udugelige

håndtering av den terapevtiske metode. Men som jeg alt sa, tror jeg ikke man kan opnå meget ved forsøkene i denne retning.

Den annen innskrenkning av de analytiske resultater er gitt med sykdomsformen. Som De alt vet, lar den analytiske terapi sig anvende hvor vi har å gjøre med de såkalte overføringsnevroser, fobier, hysteri, tvangsnevroser, og dessuten karakteranomalier som har utviklet sig istedenfor slike sykdommer. Alt annet, narcisstiske, psykotiske tilstander, er mer eller mindre uegnet for analytisk behandling. Nu vilde det jo være helt legitimt å beskytte sig mot skuffelser ved omhyggelig å utelukke slike tilfeller. De analytiske statistikker vilde bli betydelig bedre ved en slik forsiktighetsregel. Ja, men der er en hake ved det. Våre diagnoser blir meget ofte først stillet efterpå, de er av samme art som skottekongens hekseprøve som jeg har lest om hos *Victor Hugo*. Denne konge påstod å være i besiddelse av en ufeilbar metode til å erkjenne hekser. Han lot vedkommende koke i en kjele med vann og smakte på suppen. Derefter kunde han si: dette var en heks, eller: nei, det var ikke! På lignende måte er det hos oss, bare at det er oss selv som er de skadelidende. Patienten som kommer til behandling, eller kandidaten som kommer for å utdanne sig, kan vi ikke bedømme før vi har studert ham analytisk noen uker eller måneder. Vi kjøper faktisk katten i sekken. Vedkommende kommer med ubestemte, almindelige klager, som ikke tillater noen sikker diagnose. Efter prøvetiden kan det da vise sig, at det er et tilfelle som ikke egner sig for analyse. Kandidaten sender vi da bort, med patienten forsøker vi kanskje ennu en stund, om vi muligens kunde se ham i et gunstigere lys. Patienten hevner sig ved å gjøre listen over våre vanhell ennu større, den avviste kandidat — hvis han er paranoid — ved kanskje selv å skrive psykoanalytiske bøker. Som De ser, hjelper ikke vår forsiktighet oss noe.

Jeg er redd for at denne detaljerte fremstilling ikke inter-

esserer Dem. Men det vilde gjøre mig ennu mer ondt, om De skulde mene at det er min hensikt å nedsette Deres aktelse for psykoanalysen som helbredelsesmetode. Kanskje har jeg virkelig grepet saken klosset an; min hensikt var jo det motsatte: å undskylde analysens terapevtiske innskrenkninger ved å vise hen til deres uundgåelighet.

I samme hensikt vender jeg mig nu til et annet punkt, klagen over at den analytiske behandling krever så uforholdsmessig lang tid. Dertil er å si, at sjelelige forandringer fullbyrdes nu engang langsomt; hvis de inntreffer hurtig, plutselig, er det et dårlig tegn. Det er sant, at behandlingen av en alvorligere nevrose ofte kan strekke sig over flere år. Men spør Dem selv i tilfelle et godt resultat, hvor lenge lidelsen vilde ha vart! Sannsynligvis et decenium for hvert års behandling, det vil si, sykdommen vilde, som vi så ofte ser det hos syke som ikke blir behandlet, overhodet aldri ha hørt op. I mange tilfeller må vi gjenopta analysen efter flere års forløp; patienten hadde vært frisk i mellemtiden, men livet selv hadde utviklet nye sykelige reaksjoner på nye foranledninger. Den første analyse hadde nemlig ikke bragt alle hans patologiske disposisjoner for dagen, og det var naturlig at analysen blev avbrutt efterat et godt resultat var opnådd. Der finnes også enkelte ulykkelige mennesker, som man hele livet igjennem må ha under analytisk opsyn og fra tid til annen også igjen ta til analyse; men disse mennesker vilde ellers overhodet ikke være eksistensdyktige, og man må være glad over at man kan holde dem oppe ved hjelp av denne bruddstykkartede og periodiske behandling.

Også analysen av karakteranomalier krever lang behandlingstid, men den fører ofte til gode resultater — og kjenner De overhodet noen annen terapi, med hvilken man kunde ta fatt på denne opgave? Det er mulig at terapevtisk ærgjerrighet vil føle sig utilfredsstillet av det jeg her har fremholdt. Som behandlingen av tuberkulose og lupus har lært oss, kan man imidlertid først komme til et godt resul-

tat, når helbredelsesmetoden har tilpasset sig efter lidelsens karakter.

Jeg har fortalt Dem, at psykoanalysen begynte som en helbredelsesmetode; men ikke som sådan vil jeg først og fremst anbefale den til Deres interesse; men på grunn av dens sannhetsgehalt, de oplysninger den gir om det innerste hos mennesket, dets egentlige vesen, og de sammenhenger den avdekker mellem dets forskjelligste virksomheter. Som helbredelsesmetode er psykoanalysen én blandt mange, visselig en *prima inter pares.* Hvis den ikke hadde sin terapevtiske verdi, vilde den ikke være blitt opdaget under arbeidet med syke mennesker og heller ikke være blitt utviklet gjennem mer enn tredve år.

XXXV. FORELESNING

OM VERDENSANSKUELSE

Mine damer og herrer! Sist vi var sammen, beskjeftiget vi oss med hverdagens mange bekymringer, vi likesom ordnet op i vårt eget beskjedne hus. Nu vil vi ta et dristig tilsprang og søke å besvare et spørsmål som gjentagne ganger er stilt fra annet holdt, nemlig om psykoanalysen fører til en bestemt verdensanskuelse og i tilfelle hvilken.

Jeg skulde tro verdensanskuelse er et spesifikt tysk begrep, som er vanskelig å oversette til fremmede sprog. Om jeg prøver å gi en definisjon, kommer De sikkert til å finne den klosset. Efter min mening er verdensanskuelse en intellektuell konstruksjon, som gir en ensartet løsning av alle tilværelsens problemer ut fra et overordnet synspunkt; hvor altså intet spørsmål lates åpent og alt som interesserer oss finner sin bestemte plass. Det er lett forståelig, at besiddelsen av en slik verdensanskuelse hører til menneskenes idealønsker. I troen på den kan man føle sig trygg i livet, vite hvad man skal strebe efter og hvorledes man hensiktsmessigst skal anbringe sine affekter og interesser.

Hvis dette er verdensanskuelsens vesen, blir svaret lett for psykoanalysen. Som en spesialvidenskap, en gren av psykologien — dybdepsykologi eller det ubevisstes psykologi — er psykoanalysen helt uskikket til å begrunne en egen verdensanskuelse, den må anta den videnskapelige. Men den videnskapelige verdensanskuelse fjerner sig alt merkbart fra vår definisjon. Visstnok antar også den verdensforklaringens *ensartethet,* men bare som et program,

som først skal opfylles en gang i fremtiden. For øvrig er det vesentlig negative trekk som kjennemerker den videnskapelige verdensanskuelse: begrensningen til det man for tiden kan vite, og den skarpe avvisning av visse fremmede elementer. Den påstår at der ikke finnes noen annen kilde til verdenserkjennelse enn den intellektuelle bearbeidelse av omhyggelig efterprøvede iakttagelser, altså det man kaller forskning, og at det ikke ved siden av gis en erkjennelse ut fra åpenbaring, intuisjon eller divinasjon. Det later til, at denne opfatning var meget nær ved å bli alment anerkjent i de sist forløpne århundrer. Først vårt århundre blev det forbeholdt å fremsette den storaktige innvending, at en slik verdensanskuelse er likeså fattigslig som trøstesløs; at den overser menneskeåndens krav og den menneskelige sjels behov.

Man kan ikke energisk nok tilbakevise denne innvending. Den er helt uholdbar; for sjel og ånd er på nøiaktig samme måte objekter for den videnskapelige forskning som hvilke som helst andre ting som ikke har med mennesket å gjøre. Psykoanalysen har en spesiell rett til her å føre ordet for den videnskapelige verdensanskuelse, for man kan ikke bebreide den at den har forsømt det sjelelige i verdensbilledet. Dens bidrag til videnskapen består nettop i utvidelsen av forskningen på det sjelelige område. Uten en slik psykologi vilde videnskapen riktig nok være meget ufullstendig. Tar man imidlertid utforskningen av menneskenes (og dyrenes) intellektuelle og emosjonale funksjoner op i videnskapen, så viser det sig at dette fører ikke til noen slags forandring i videnskapens helhetsinnstilling, heller ikke til nye erkjennelseskilder eller nye metoder for forskningen. Intuisjon og divinasjon vilde være slike, hvis de virkelig eksisterte; men vi tør trøstig henregne dem til illusjonene, opfyllelsene av ønsketendenser. Man erkjenner også lett, at de nevnte krav til en verdensanskuelse bare er affektivt begrunnet. Videnskapen tar sig ad notam, at det menneskelige sjelsliv frem-

bringer slike krav, og er rede til å efterprøve deres kilder, men den ser absolutt ingen grunn til å anerkjenne dem som berettiget. Tvert om føler den sig opfordret til omhyggelig å skille alt som er illusjon og resultater av slike affektkrav, ut fra vår viden.

Dette betyr ingenlunde å skyve disse ønsker foraktelig til side og underkjenne deres verdi for menneskelivet. Man er rede til å undersøke hvorledes de har funnet opfyllelse i kunsten, religionssystemene, filosofien; men man kan jo ikke se bort fra at det vilde være urettmessig og i høi grad uhensiktsmessig å tillate disse krav overført på erkjennelsens område. For dermed åpner man veiene, som fører inn i psykosens verden — hvad enten det nu er individuell psykose eller massepsykose — og berøver disse tendenser verdifull energi, som vender sig mot virkeligheten for dér, så vidt dette er mulig, å tilfredsstille ønsker og behov.

Fra videnskapelig standpunkt er det her uundgåelig å øve kritikk og avvise. Det går ikke an å si, at videnskapen er ett område av menneskelig åndsvirksomhet, religion og filosofi andre, minst likeverdige, og at videnskapen ikke har noe å skulle ha sagt begge disse: de har alle like stort krav på sannhet og det står ethvert menneske fritt å velge, hvor han vil hente sin overbevisning og hvad han vil tro. En slik anskuelse gjelder for å være særskilt fornem, tolerant, omfattende og fri for trangsynt fordom. Men dessverre er den ikke holdbar, den deler alle manglene ved en helt uvidenskapelig verdensanskuelse og kommer praktisk talt på linje hermed. Det er nu en gang så, at sannheten kan ikke være tolerant, tillater ikke kompromisser og innskrenkninger, og at forskningen betrakter alle områder av menneskelig virksomhet som sine og må bli ubønnhørlig kritisk, når en annen makt vil beslaglegge et stykke av virkeligheten for sig.

Av de tre makter, som kan gjøre videnskapen rangen stridig, er det bare religionen som er en virkelig alvorlig fiende. Kunsten er nesten alltid harmløs og velgjørende, den

vil ikke være noe annet enn illusjon. Når undtas noen få mennesker som er «besatt av kunsten», som det heter, våger den ikke noe overgrep inn i realitetens verden. Filosofien er ikke motsatt videnskapen, den geberder sig selv som videnskap, arbeider dels med de samme metoder; men den adskiller sig fra videnskapen, idet den holder fast ved illusjonen om å kunne levere et fullstendig og sammenhengende verdensbillede, som jo må bryte sammen ved ethvert nytt fremskritt i vår viden. Metodisk tar den feil derved, at den overvurderer erkjennelsesverdien av våre logiske operasjoner og delvis også anerkjenner andre erkjennelseskilder, som f. eks. intuisjonen. Og ofte kan man nok finne dikterens spott berettiget, når det heter om filosofien:

«Mit seinen Nachtmützen und Schlafrockfetzen
Stopft er die Lücken des Weltenbaus.»
(H. Heine.)

Men filosofien øver ingen umiddelbar innflytelse på den store masse av mennesker, den interesserer bare et ringe antall av det tynne overlag av intellektuelle; for alle andre er den knapt forståelig. Derimot er religionen en uhyre makt, som forføier over de sterkeste menneskelige følelser. Som bekjent omfattet den tidligere engang alt som overhodet som åndsverdier spiller rolle i menneskelivet, den inntok videnskapens plass da der ennu neppe fantes noen videnskap, og den har skapt en verdensanskuelse av uforlignelig konsekvens og sluttethet, som, omenn rokket, består den dag idag.

Vil man klargjøre sig religionens storartede vesen, så må man holde sig for øie hvad det er den påtar sig å yde for menneskene. Den gir dem oplysning om verdens oprinnelse og tilblivelse, den sikrer dem beskyttelse og endelig lykke i livets vekslende kår, og den leder deres sinnelag og handlinger med forskrifter, som den står inne for med hele sin autoritet.

Religionen fyller altså tre funksjoner. I sin første funksjon tilfredsstiller den det menneskelige vitebegjær, altså det samme som videnskapen forsøker med sine midler, og optrer her som dennes rival. Sin annen funksjon skylder den vel det vesentligste av sin innflytelse. Når den dulmer menneskenes angst for livets farer og omskiftelser, forsikrer dem om en god utgang, trøster dem i ulykke — da kan videnskapen ikke ta op konkurransen med den. Visstnok lærer også videnskapen, hvorledes man kan undgå visse farer og med hell bekjempe mange lidelser; det vilde være i høi grad urettferdig å nekte, at den er til stor hjelp for menneskene; men i mange tilfeller må den overlate mennesket til sine lidelser og kan bare råde det til å underkaste sig. I sin tredje funksjon — når religionen gir forskrifter og utsteder forbud og innskrenkninger — skiller den sig mest fra videnskapen. For videnskapen nøier sig med å undersøke og fastslå. Visstnok kan man av dens anvendelser avlede regler og råd for hvorledes man best skal forholde sig i livet. Enkelte ganger faller disse sammen med religionens bud, men da med annen begrunnelse.

Sammenhengen mellem disse tre innhold i religionen er ikke helt gjennemsiktig. Hvad har vel opklaringen av verdens tilblivelse å gjøre med innskjerpingen av bestemte etiske forskrifter? Forsikringen om beskyttelse og lykksaliggjørelse har nærmere tilknytning til de etiske krav. Den er lønnen for opfyllelsen av disse bud; bare den som retter sig efter budene, kan gjøre regning på disse goder, mens straffen venter den ulydige. For øvrig finnes der også noe lignende i videnskapen. Den som ringeakter dens anvendelser, utsetter sig for skade, mener videnskapen.

Det merkelige sammentreff av belæring, trøst og krav i religionen forstår vi først, når vi underkaster religionen en genetisk analyse. Denne tar best utgangspunkt i det mest påfallende ledd i ensemblet, belæringen om verdens tilblivelse; for hvorfor skulde en kosmogoni være en regelmessig

bestanddel av det religiøse system? Læren går altså ut på, at verden er blitt skapt av et menneskelignende, men i alle deler, i makt, visdom og lidenskapens styrke forstørret vesen, et idealisert overmenneske. Dyr som verdensskapere viser innvirkningen av totemismen, som vi senere skal streife, i det minste med noen bemerkninger. Det er interessant, at denne verdensskaper alltid bare er én, også der hvor man tror på mange guder. Likeledes at det som oftest er en mann, selv om det ingenlunde mangler antydninger om kvinnelige guddommer og mange mytologier nettop lar verdensskapelsen begynne med at en mannlig gud skaffer av veien en kvinnelig guddom, som er fornedret til et uhyre. De interessanteste enkeltproblemer knytter sig hertil, men vi må skynde oss. Den videre vei er lett kjennelig, idet denne gud-skaper direkte kalles far. Psykoanalysen slutter at det virkelig er faren — så storartet som han en gang forekom det lille barn å være. Det religiøse menneske forestiller sig verdens skapelse på samme måte som sin egen tilblivelse.

Da er det lett å forklare, hvorledes de trøstefulle forsikringer og de strenge etiske krav hører sammen med kosmogonien. For den samme person, hvem barnet skylder sin eksistens, faren (vel riktigere: den av far og mor sammensatte foreldreinstans), har også beskyttet og våket over det svake, hjelpeløse barn, utsatt for alle farene som lurer fra utenverdenen; i fars varetekt følte barnet sig trygg. Når mennesket er blitt voksent, vet han sig nok i besiddelse av større krefter, men samtidig er innsikten i livets farer blitt større, og med rette slutter han, at i grunnen er han fremdeles likeså hjelpeløs og ubeskyttet som i barndommen: at overfor verden er han ennu stadig et barn. Derfor ønsker han heller ikke nu å gi avkall på den beskyttelse han nød som barn. For lengst har han imidlertid erkjent, at hans far er sterkt begrenset i makt, ikke utrustet med alle fortrin. Derfor griper han tilbake til erindringsbilledet av barneårenes overvurderte far, ophøier dette til guddom og rykker

det inn i nutiden og den reale verden. Det er den affektive styrke av dette erindringsbillede og menneskets fortsatte behov efter beskyttelse som sammen bærer gudstroen.

Også det tredje hovedpunkt i det religiøse program, det etiske krav, lar sig utvunget føie inn i denne barndomssituasjon. I et berømt ord anfører filosofen *Kant* stjernehimmelen over oss og den moralske lov i oss som de sterkeste vidner om Guds storhet. Så fremmedartet denne sammenstilling lyder — for hvad kan vel himmellegemene ha å gjøre med spørsmålet om et menneskebarn elsker eller slår ihjel et annet? — så rører den allikevel ved en stor psykologisk sannhet. Den samme far (foreldreinstansen), som har gitt barnet livet og beskyttet det mot farene, har også belært det om hvad det får lov å gjøre og hvad det skal undlate; har anvist det å finne sig i bestemte innskrenkninger av driftslivet, latt det vite hvilke hensyn til foreldre og søsken man venter av det, hvis det vil bli et tålt og velsett medlem av familiekretsen og senere av større sammenslutninger. Gjennem et system av kjærlighetspremier og straffer blir barnet opdratt til kunnskap om sine sosiale plikter og belæres om at dets sikkerhet i livet avhenger av at foreldrene og dernest også de andre kan elske det og tro på dets kjærlighet til dem. Alle disse forhold bringer så mennesket uforandret inn i religionen. Foreldrenes forbud og krav lever som moralsk samvittighet videre i dets bryst; ved hjelp av det samme system av lønn og straff regjerer Gud menneskeverdenen, av opfyllelsen av de etiske krav avhenger den beskyttelse og lykksalighet hver enkelt skal få; i kjærligheten til Gud og i bevisstheten om å være elsket av ham er den trygghet begrunnet med hvilken man væbner sig mot farene både fra utenverdenen og medmenneskene. Endelig har man i bønnen sikret sig en direkte innflytelse på den guddommelige vilje og dermed også andel i den guddommelige allmakt.

Jeg vet at det under denne fremstilling har meldt sig tall-

rike spørsmål, som De gjerne vilde ha besvart. Jeg kan ikke innlate mig på det nu idag; men jeg er forvisset om, at ingen av disse detaljundersøkelser vilde komme til å rokke ved vår sats: at den religiøse verdensanskuelse er determinert av situasjonen i vår barndom. Desto merkverdigere er det da, at den tross sin infantile karakter allikevel har en forløper. Der gaves uten tvil en tid uten religion, uten guder. Man kaller den animismen. Verden var også dengang full av menneskelignende åndelige vesener, vi kaller dem demoner: alle utenverdenens objekter var setet for dem eller kanskje identisk med dem; men der fantes ingen overmakt som hadde skapt dem alle og fortsatt hersket over dem, og som man kunde vende sig til for å få hjelp og beskyttelse. Animismens demoner var oftest fiendtligsinnet overfor menneskene, men det synes som om mennesket dengang hadde større selvtillit enn senere. Visstnok led det bestandig under svær angst for disse onde ånder, men det verget sig mot dem ved bestemte handlinger som det tilskrev kraft til å forjage dem. Heller ikke ellers anså det sig for maktesløst. Når det hadde et ønske å stille til naturen, f. eks. ønsket regn, så rettet det ikke en bønn til værguden, men det øvet trolldom, som skulde virke direkte inn på naturen, det gjorde selv noe som lignet regnet. I kampen mot omverdenens makter var menneskets første våben *magien* — den første forløper for nutidens teknikk. Vi antar, at tilliten til magien har sin grunn i overvurderingen av menneskets egne intellektuelle operasjoner, troen på «tankens allmakt», som vi for øvrig finner igjen hos tvangsnevrotikerne. Vi kunde godt forestille oss, at menneskene på den tid var særlig stolte over sine fremskritt i sproget, som måtte innebære en stor lettelse for tenkningen. De forlenet ordet med tryllekraft. Dette trekk blev senere overtatt av religionen. «Og Gud sa: det bli lys, og det blev lys.» For øvrig viser de magiske handlinger, at det animistiske menneske ikke ganske enkelt stolte på sine ønskers kraft. Meget mer ventet

det resultat, når det utførte en handling som skulde foranledige naturen til efterligning. Når det ønsket regn, øste det selv vann ut; når det vilde tilskynde jorden til fruktbarhet, opførte det skuespillet av en kjønnsomgang på marken.

De vet hvor vanskelig noe forsvinner, som engang har fått sjelelig uttrykk. Det kan derfor ikke overraske Dem å høre, at mange av animismens ytringer har holdt sig like til idag, mest som såkalt overtro, ved siden av og bakom religionen. Men enda mer, De vil neppe kunne avvise den dom, at vår filosofi har bevart vesentlige trekk av den animistiske tenkemåte, overvurderingen av ordets tryllemakt, troen på at de reale prosesser i verden går de veier som vår tenkning vil anvise dem. Riktignok vilde dette være en animisme uten magiske handlinger. På den annen side tør vi regne med, at der allerede i dette tidsrum fantes en eller annen slags etikk, forskrifter for samkvemmet mellem menneskene; men der er ikke noe som taler for, at disse forskrifter hadde nærmere tilknytning til den animistiske tro. Sannsynligvis var de det umiddelbare uttrykk for maktforholdene og praktiske behov.

Det vilde være vel verd å vite, hvad det var som fremtvang overgangen fra animisme til religion; men De kan tenke Dem hvilket mørke der ennu idag hviler over denne periode i menneskeåndens utviklingshistorie. Det synes å være en kjensgjerning, at religionens første fremtredelsesform var den merkverdige *totemisme*, dyrkelsen av dyr, i hvis følgeskap også de første etiske bud, tabuforskriftene, optrådte. Jeg har i sin tid i boken «Totem und Tabu» utformet en formodning, som fører denne forvandling tilbake på en omveltning av forholdene i den menneskelige familie. Religionens vesentligste ydelse i sammenligning med animismen ligger i den psykiske binding av demonangsten. Som en levning fra fortiden har imidlertid den onde ånd fått en plass i religionssystemet.

Er dette forhistorien til den religiøse verdensanskuelse, så vender vi oss nu til det som siden er skjedd og fremdeles foregår for våre øine. Den videnskapelige ånd, styrket gjennem iakttagelsen av naturprosessene, har i tidenes løp begynt å behandle religionen som et menneskelig anliggende og underkaste den en kritisk prøve. Og denne prøve kunde religionen ikke holde stand mot. Først var det dens underberetninger, som fremkalte tvil og vantro, fordi de stod i motstrid til alt som den nøkterne iakttagelse hadde lært, og mer enn tydelig røbet innflytelsen av menneskelig fantasivirksomhet. Dernest måtte dens læresetninger til forklaring av den bestående verden avvises, fordi de vidnet om en uvidenhet som bar en forgangen tids stempel og som man visste sig overlegen over, takket være øket fortrolighet med naturlovene. At verden skulde være blitt til gjennem avlings- eller skapelsesakter, svarende til det enkelte menneskes tilblivelse, syntes ikke lenger å være den nærmestliggende, selvfølgelige antagelse, efterat tenkningen var blitt klar over forskjellen mellem levende, besjelede vesener og en livløs natur, en distinksjon som gjorde det umulig å holde fast ved den oprinnelige animisme. Man må heller ikke overse innflytelsen av det sammenlignende studium av forskjellige religiøse systemer og inntrykket av hvorledes religionene gjensidig utelukker hverandre og er intolerante.

Styrket gjennem disse forberedende øvelser har den videnskapelige ånd endelig fått mot til å innlate sig på prøven av de betydningsfulleste og affektivt mest verdifulle deler av den religiøse verdensanskuelse. Man hadde alltid kunnet se det, men man dristet sig først sent til å si det: at også de påstander i religionen, som lover mennesket beskyttelse og lykke når det bare opfyller visse etiske krav, viser sig å være utroverdige. Det synes ikke å stemme, at der finnes en makt i verdensaltet som med faderlig omhu våker over den enkeltes ve og vel og styrer alt som hender til en lykkelig ende. Tvert om lar menneskenes skjebner

sig hverken forene med antagelsen av en god makt bak verdensaltet eller med den — delvis motstridende — antagelse av en verdensrettferdighet. Jordskjelv, stormflod, ildebrand gjør ingen forskjell mellem den gode og fromme og nidingen eller den vantro. Også der hvor den livløse natur ikke kommer i betraktning og forsåvidt det enkelte menneskes skjebne er avhengig av dets forhold til andre mennesker, er det ingenlunde regelen, at dyden får sin belønning og det onde sin straff; ofte nok river voldsmannen, den slu og hensynsløse, de eftertraktede verdensgoder til sig, mens den fromme må gå tomhendt bort. Dunkle, ufølsomme og kjærlighetsløse makter råder over menneskets skjebne; det system av belønning og straff, som religionen har tilskrevet verdensherredømmet, synes ikke å eksistere. Her er atter en anledning til å la falle et stykke av den besjeling, som fra animismen hadde reddet sig over i religionen.

Det siste bidrag til kritikken av den religiøse verdensanskuelse har psykoanalysen gitt, idet den gjorde opmerksom på religionens oprinnelse i barnets hjelpeløshet og utledet dens innhold fra de ønsker og behov i barneårene som fortsetter inn i det modne liv. Dette betød ikke nettop en gjendrivelse av religionen, men var allikevel en nødvendig avrunding av vår viden om den og iallfall i ett punkt en motsigelse, da religionen selv gjør krav på guddommelig herkomst. For øvrig har den ikke urett heri, hvis man antar vår tydning av Gud.

Videnskapens sammenfattende dom over den religiøse verdensanskuelse lyder altså: Mens de enkelte religioner strides om hvem av dem som er i besiddelse av sannheten, så mener vi at man overhodet kan se bort fra religionens sannhetsgehalt. Religion er et forsøk på å beherske sanseverdenen, som vi er stilt inn i, ved hjelp av den ønskeverden som vi har utviklet i oss ifølge biologisk og psykologisk nødvendighet. Men den kan ikke klare det. Dens læresetninger bærer preget av de tider i hvilke de er blitt til —

menneskehetens uvidende barneår. Dens trøst fortjener ingen tiltro. Erfaringen lærer oss: Verden er intet barnekammer. De etiske fordringer, som religionen vil gi eftertrykk, forlanger meget mer en annen begrunnelse; for de er uundværlige for det menneskelige samfund og det er farlig å knytte overholdelsen av dem til den religiøse tro. Forsøker man å innordne religionen i menneskehetens utviklingsgang, så kan vi ikke si at den er en varig erhvervelse; men den er et motstykke til nevrosen, som det enkelte kulturmenneske må gå gjennem på sin vei fra barndommen til den modne alder.

Det står Dem naturligvis fritt å øve kritikk over denne min fremstilling; jeg skal selv komme Dem i møte her. Det jeg i all korthet fortalte om den gradvise hensmuldring av den religiøse verdensanskuelse var sikkert ufullstendig; rekkefølgen var ikke helt riktig angitt, samvirket av forskjellige krefter ved den videnskapelige ånds opvåkning blev ikke undersøkt. Jeg tok heller ikke hensyn til de forandringer som har foregått i den religiøse verdensanskuelse selv i den tid den hersket ubestridt, og senere under innflytelse av den våknende kritikk. Endelig har jeg strengt tatt innskrenket min fremstilling til en eneste religionsform, de vesterlandske folks. Jeg laget mig så å si et fantom for å kunne gi en hastig, mest mulig virkningsfull demonstrasjon. La oss se bort fra spørsmålet, om min viden overhodet vilde ha vært tilstrekkelig til å gjøre det bedre og mer fullstendig. Jeg vet, at alt det jeg her har fortalt, det kan De finne annetsteds og bedre, intet av det er nytt, men la mig få gi uttrykk for den overbevisning, at selv den omhyggeligste bearbeidelse av stoffet ikke vilde kunne rokke ved vårt resultat.

Som De vet, er den videnskapelige ånds kamp mot den religiøse verdensanskuelse ikke ført til ende; den føres ennu i nutiden, for våre egne øine. Så lite psykoanalysen ellers gjør bruk av polemikkens våben, vil vi allikevel ikke undlate

å ta denne strid i øiesyn. Kanskje kan vi derved opnå en videre avklaring av vår stilling til verdensanskuelsene. De vil se hvor lett mange av de argumenter, som religionens tilhengere kommer med, lar sig tilbakevise; riktignok er der andre som unddrar sig gjendrivelsen.

Den første innvending man hører, går ut på at det er en frekkhet av videnskapen å gjøre religionen til gjenstand for sine undersøkelser; for religionen er noe suverent, hevet over all menneskelig forstandsvirksomhet, noe man ikke har lov å nærme sig med spissfindig kritikk. Med andre ord, videnskapen er ikke kompetent til å bedømme religionen. Ellers kan den være ganske brukbar og prisverdig, så lenge den holder sig til sitt eget område; men religionen hører ikke til dens område, her har den intet å søke. Hvis man ikke lar sig skremme vekk av denne barske avvisning, men videre spør hvad dette krav på en undtagelsesstilling blandt alle menneskelige anliggender grunner sig på, så får man til svar — hvis det da overhodet verdiges én noe svar — at religionen kan ikke måles med menneskelig mål, for den er av guddommelig oprinnelse, gitt oss gjennem åpenbaring av en ånd, som menneskeånden ikke formår å begripe. Man skulde tro, intet var lettere å avvise enn dette argument, det er jo en åpenbar *petitio principii,* en *begging the question* — jeg kjenner ikke noe godt uttrykk for det på tysk. Man drar jo nettop i tvil, hvorvidt der finnes noen guddommelig ånd og en guddommelig åpenbaring, og da er det sikkerlig ingen løsning av problemet å si, at det kan man ikke spørre om, for guddommen har man ikke lov til å dra i tvil. Det er her som enkelte ganger i det analytiske arbeide: Når en ellers forstandig patient tilbakeviser en bestemt opfordring med en særskilt dum begrunnelse, så borger denne logiske svakhet for tilstedeværelsen av et særlig sterkt motiv til motsigelse, som bare kan være en affektiv natur, en følelsesbinding.

Man kan også få et annet svar, hvor et slikt motiv åpent

innrømmes: Religionen må ikke prøves kritisk, fordi den er det høieste, verdifulleste, mest ophøiede som menneskeånden har frembragt; fordi den gir uttrykk for de dypeste følelser; fordi den alene gjør verden utholdelig og livet menneskeverdig. På dette behøver man ikke å svare ved å bestride denne vurdering av religionen, men idet man retter opmerksomheten på en annen sammenheng. Man betoner, at det slett ikke dreier sig om et overgrep av den videnskapelige ånd på religionens område, men tvert om om et overgrep av religionen på den videnskapelige tenknings sfære. Hvad nu enn religionens verdi og betydning måtte være, så har den ingen rett til på noen måte å innskrenke tenkningen, altså heller ikke rett til å undta sig selv fra tenkningens anvendelse.

Den videnskapelige tenkning er i sitt vesen ikke forskjellig fra den normale tankevirksomhet, som vi alle — både troende og vantro — anvender under vårt arbeide med de forskjellige gjøremål i livet. Den har bare i enkelte trekk formet sig på en spesiell måte, den interesserer sig også for ting som ikke er til noen umiddelbart påtagelig nytte, den anstrenger sig for omhyggelig å holde individuelle faktorer og affektive påvirkninger borte, prøver mer nøiaktig sanseiakttagelsene, som den bygger sine slutninger på, efter deres pålitelighet, skaffer sig nye iakttagelser som ikke kan vinnes med hverdagens midler, og isolerer betingelsene for disse nye erfaringer i forsettlig varierte forsøk. Dens bestrebelse er å opnå overensstemmelse med realiteten, d. v. s. med det som består utenfor oss, uavhengig av oss og — som erfaringen har lært oss — er avgjørende for opfyllelsen eller forpurringen av våre ønsker. Denne overensstemmelse med den reale utenverden kaller vi sannhet. Den forblir målet for det videnskapelige arbeide, også når vi lar dens praktiske verdi ute av betraktning. Når altså religionen påstår at den kan erstatte videnskapen; at den, fordi den er velgjørende og opløftende, også må være sann, så er dette i virkeligheten

et overgrep, som man i den mest almene interesse skulde vise tilbake. Det er et sterkt forlangende til mennesket, som har lært å utføre sine almindelige gjøremål efter erfaringens regler og under hensyntagen til realiteten, at det skulde overføre omsorgen for sine intimeste interesser til en instans, som vil ha forretten å være fri fra den rasjonelle tenknings forskrifter. Og hvad beskyttelsen angår, som religionen lover de troende, så tenker jeg vel ingen av oss endog bare vilde stige inn i en automobil, hvis fører erklærer at han uforstyrret av alle trafikkregler kjører slik som hans egen høitflyvende fantasi tilsier ham det.

Det forbud mot fri tenkning, som religionen utsteder for sin egen selvopholdelses skyld, er slett ikke ufarlig heller, hverken for den enkelte eller for det menneskelige samfund. Den analytiske erfaring har lært, at et slikt forbud — selv om det oprinnelig er innskrenket til et bestemt område — har en tilbøielighet til å bre sig og da kan forårsake alvorlige hemninger i et menneskes livsholdning. Denne virkning kan man også iaktta hos kvinner som følge av forbudet om endog bare i tanken å beskjeftige sig med sin seksualitet. Hvor skadelig den religiøse tankehemning kan være, fremgår av biografiene av nesten alle fremragende personligheter i forgangne tider. På den annen side hører intellektet — eller la oss kalle det ved det navn som vi er fortrolig med: fornuften — til de makter, av hvilke man snarest tør vente en forenende innflytelse på menneskene, som ellers er så vanskelige å holde sammen og nesten umulige å styre. Man kan tenke sig hvordan det menneskelige samfund vilde bli, om hvert menneske også skulde ha sin egen multiplikasjonstabell og sin spesielle lengde- og vekts-enhet. Vi har ikke noe bedre håp til fremtiden enn at intellektet — den videnskapelige ånd, fornuften — med tiden vil opnå diktaturet i det menneskelige sjelsliv. Fornuftens vesen borger for, at den da ikke vil undlate å innrømme de menneskelige følelser og det som bestemmes av dem, den stilling som tilkommer

dem. Men den felles tvang av et slikt fornuftens herredømme vil vise sig å være det sterkeste forenende bånd mellem menneskene og også bane veien for videre enhet. Alt som motsetter sig en slik utvikling, altså også religionens forbud mot den fri tenkning, er en fare for menneskehetens fremtid.

Man kan nu spørre: Hvorfor gjør ikke religionen slutt på denne håpløse strid, idet den fritt ut erklærer: «Det er riktig at jeg ikke kan gi Eder det man ellers kaller for sannhet; det kan videnskapen besørge. Men det som jeg til gjengjeld kan gi, er ulike skjønnere, mer trøstende, opbyggende enn alt som I kan få av videnskapen. Og derfor sier jeg Eder, det er sannhet i en annen og høiere forstand.» Svaret er lett å finne. Religionen kan ikke gjøre denne innrømmelse, fordi den da vilde miste enhver innflytelse over massen. Den almindelige mann kjenner bare én slags sannhet. Hvad en høiere eller høieste sannhet skulde være, kan han ikke forestille sig. Sannheten forekommer ham like litt i stand til økning som døden, og spranget fra det skjønne til det sanne kan han ikke gjøre med. Kanskje tenker De som jeg, at han gjør rett heri!

Kampen er altså ikke til ende. Den religiøse verdensanskuelses tilhengere handler efter den gamle setning: Det beste forsvar er angrepet. De spør: Hvem er da denne videnskap, som anmasser sig til å berøve vår religion dens verdi, denne religion som gjennem årtusener har skjenket millioner av mennesker trøst og frelse? Hvad har vel videnskapet hittil ydet? Og hvad kan vi videre vente av den? Å bringe menneskene trøst og opmuntring, det innrømmer den selv at den ikke kan. La oss altså se bort derfra, selv om det ikke er noe lett offer. Men hvorledes er det med dens læresetninger? Kan den si oss, hvorledes verden er blitt til og hvilken skjebne den går i møte? Kan den tegne om så bare et sammenhengende verdensbillede for oss, vise hvor de uopklarede livsfenomener hører hen, hvorledes de

åndelige krefter formår å virke på den trege materie? Hvis den kunde det, vilde vi ikke nekte den vår aktelse. Men intet av alt dette, intet problem av denne art har den ennu løst. Den gir oss bruddstykker av angivelig erkjennelse, som den ikke kan bringe i overensstemmelse med hverandre, den samler iakttagelser angående det regelmessige forløp av begivenheter, kaller dette for lover og gjør det til gjenstand for dristige tydninger. Og med hvilken ringe grad av sikkerhet utstyrer den sine resultater? Alt hvad den lærer, gjelder bare foreløbig; det man idag priser som høieste visdom, blir imorgen forkastet og erstattet av noe annet, atter bare på prøve. Den siste feiltagelse heter da sannhet. Og for denne sannhet skulde vi ofre vårt høieste gode!

Mine damer og herrer! Jeg skulde tro at forsåvidt De selv er tilhengere av den her angrepne videnskapelige verdensanskuelse, blir De ikke så sterkt rokket ved denne kritikk. I det keiserlige Østerrike falt en gang et ord, som jeg her vil minne om. Den gamle herre ropte en gang til delegasjonen for et parti som ikke passet ham: Dette er ikke lenger noen almindelig opposisjon, det er faktiøs opposisjon! På lignende måte vil De finne, at bebreidelsen mot videnskapen for at den ennu ikke har løst verdensgåten, er overdrevet på en urettferdig og hatefull måte; til å klare disse store ydelser har den hittil virkelig hatt for liten tid. Videnskapen er meget ung, en sent utviklet menneskelig virksomhet. La oss holde oss for øie — for bare å nevne noen få data — at der er gått omkring 300 år siden *Kepler* fant lovene for planetenes bevegelser; *Newton*, som opløste lyset i dets farver og opstilte læren om tyngdekraften, døde i 1727, altså for bare litt over 200 år siden; kort før den franske revolusjon opdaget *Lavoisier* surstoffet. Et menneskeliv er meget kort sammenlignet med menneskehetens utvikling; det er mulig jeg idag er en meget gammel mann, men allikevel, jeg var da alt født dengang *Charles Darwin* offentliggjorde sitt verk om artenes oprinnelse. I det samme år, 1859, blev op-

dageren av radium, *Pierre Curie*, født. Og om De går lenger tilbake, til den eksakte naturvidenskaps første begynnelse hos grekerne, til *Archimedes, Aristarch fra Samos* (omkring 250 f. Kr.), forløperen for *Kopernikus*, eller endog til de første begynnelser til astronomi hos babylonerne, så dekker De dermed bare en liten brøkdel av det tidsrum som antropologien regner med for menneskets utvikling fra den apelignende urform, og som sikkert omfatter mer enn hundre tusen år. Og la oss ikke glemme, at det siste århundre har bragt en slik fylde av nye opdagelser, så hastige fremskritt, at vi har all grunn til å se videnskapens fremtid forhåpningsfullt i møte.

Det øvrige man har å utsette på videnskapen, må vi delvis innrømme berettigelsen av. Således er nu engang videnskapens vei, langsom, prøvende, møisommelig. Det står ikke til å nekte og kan ikke endres. Intet under, at herrene på den annen side er utilfredse; de er forvente, med åpenbaringen hadde de det lettere. Fremskrittet i det videnskapelige arbeide foregår ganske på lignende måte som i en analyse. Man bringer forventninger med inn i arbeidet, men man må trenge dem tilbake. Man erfarer gjennem iakttagelsen snart her snart der noe nytt, stykkene passer først ikke sammen. Man opstiller formodninger, foretar hjelpekonstruksjoner, som man opgir når de ikke bekreftes, man behøver stor tålmodighet og må være innstilt på alle muligheter, man gir avkall på tidligere overbevisninger for ikke under tvangen av disse å overse nye, uventede momenter, og til slutt lønner så alt arbeidet sig: de spredte funn føier sig sammen, man får innblikk i et helt stykke av de sjelelige prosesser, man har løst opgaven og står ferdig til neste. Bare den hjelp, som eksperimentet yder forskningen, må man undvære i analysen.

Der er også en god porsjon overdrivelse i den nevnte kritikk av videnskapen. Det er ikke sant at den i blinde raver omkring fra det ene forsøk til det annet, ombytter

den ene feiltagelse med den annen. I regelen arbeider den som kunstneren med lermodellen, når han utrettelig forandrer på det rå utkast, legger på og tar av, til han har opnådd tilfredsstillende likhet med det sette eller forestilte objekt. Likeledes finnes der, i det minste i de eldre og mere modne videnskaper, allerede idag en solid grunnstokk, som bare blir modifisert og utbygget, derimot ikke lenger revet ned. Det ser ikke så slemt ut på det videnskapelige arbeidsfelt.

Og endelig, hvad er det da denne lidenskapelige bakvaskelse av videnskapen tilsikter? Tross videnskapens nuværende ufullkommenhet og vanskelighetene som hefter ved den, så er den jo allikevel uundværlig og kan ikke erstattes av noe annet. Der bor uanede utviklingsmuligheter i den, derimot ikke i den religiøse verdensanskuelse. Denne er i alle vesentlige stykker ferdig; var den en feiltagelse, må den forbli det for alltid. Ingen nedvurdering av videnskapen kan heller endre noe ved den kjensgjerning, at den forsøker å ta tilbørlig hensyn til vår avhengighet av den reale utenverden, mens religionen er illusjon og henter sin styrke ved å imøtekomme våre driftsønsker.

Jeg er forpliktet til også å nevne noen andre verdensanskuelser, som står i motsetning til den videnskapelige. Men jeg gjør det ikke gjerne. For jeg vet at jeg mangler den nødvendige kompetanse til å kunne bedømme dem riktig. Jeg ber Dem derfor høre på de følgende bemerkninger under inntrykket av denne bekjennelse. Og, såfremt Deres interesse er blitt vakt, søke bedre belæring på annet hold.

I første rekke vilde her være å nevne de forskjellige filosofiske systemer, som har våget å tegne billedet av verden, slik dette speiler sig i den mest verdensfjerne tenkers ånd. Men en almindelig karakteristikk av filosofien og dens metoder har jeg alt tidligere forsøkt å gi, og til å vurdere de enkelte systemer er saktens jeg så uskikket som sjelden

noen kan være det. La oss derfor i stedet vende oss til to andre fenomener, som det nettop i vår tid er umulig å gå forbi.

Den ene av disse verdensanskuelser er likesom et motstykke til den politiske anarkisme, kanskje en utstråling av denne. Slike intellektuelle nihilister har der jo vært også tidligere, men i våre dager ser det ut til at den moderne fysikks relativitetsteori er steget dem til hode. Visstnok går de ut fra videnskapen, men de forstår å presse denne til selvophevelse, selvmord, de pålegger den den opgave å rydde sig selv av veien ved å gjendrive sine egne postulater. Ofte får en her inntrykk av, at denne nihilisme bare er en midlertidig innstilling, som man holder fast ved så lenge inntil man har løst denne opgave: Når man har fjernet videnskapen, så er plassen fri for en eller annen mystisisme eller endog den gamle religiøse verdensanskuelse. Efter den anarkistiske lære finnes der overhodet ingen sannhet, ingen sikker erkjennelse av utenverdenen. Det vi utgir som videnskapelig sannhet, er bare produktet av våre egne behov, slik som disse må ytre sig under de vekslende ytre betingelser, altså atter illusjoner. I grunnen finner vi jo bare hvad vi behøver, ser bare hvad vi ønsker å se. Vi kan ikke annet. Da sannhetskriteriet, overensstemmelsen med en utenverden, bortfaller, er det temmelig likegyldig hvilke meninger vi slutter oss til. Alle er like sanne og like falske. Og ingen har rett til å beskylde de andre for å ta feil.

For en erkjennelsesteoretisk innstillet ånd kunde det være en lokkende opgave å efterspore, ad hvilke veier og ved hjelp av hvilke sofismer det lykkes anarkistene å avlokke videnskapen slike sluttresultater. Man måtte da støte på situasjoner på linje med det gamle eksempel: En kreter sier: Alle kretere er løgnere, o. s. v. Men jeg har hverken lyst eller evne til å gå nærmere inn på disse ting. Jeg kan bare si, den anarkistiske lære lyder så storartet overlegen, så lenge det gjelder meninger om abstrakte ting; den svikter

ved det første skritt ut i det praktiske liv. Menneskenes handlinger blir ledet av deres meninger, kunnskaper, og det er den samme videnskapelige ånd som spekulerer over atomenes opbygning eller menneskenes avstamning og som planlegger konstruksjonen av en bro som skal kunne bære. Hvis det virkelig var likegyldig hvad vi mener; hvis det virkelig ikke gaves noen kunnskaper som utmerkes ved sin overensstemmelse med virkeligheten, så kunde vi jo like så godt bygge broer av papp som av sten, vi kunde gi patienten et decigram morfin istedenfor et centigram, bruke tåregass til narkose istedenfor eter. Men også de intellektuelle anarkister vilde energisk avvise en slik praktisk anvendelse av deres teori.

Den annen motstander er langt alvorligere, og her beklager jeg aller mest min utilstrekkelige orientering. Jeg formoder at De kjenner mer til denne sak enn jeg, og forlengst har tatt stilling for eller imot marxismen. *Karl Marx's* undersøkelser over samfundets økonomiske struktur og de forskjellige økonomiske samfundsformers innvirkning på alle menneskelivets områder har i vår tid opnådd en uomtvistelig autoritet. Hvorvidt disse undersøkelser i enkeltheter treffer det riktige eller tar feil, kan jeg naturligvis ikke avgjøre. Efter hvad jeg hører, er det heller ikke lett å avgjøre for andre, som er bedre underrettet enn jeg.

I den marxistiske teori er der enkelte setninger som virker overraskende på mig, f. eks. at samfundsformenes utvikling er en naturhistorisk prosess, eller at forandringene i den sosiale lagdeling fremgår av hverandre gjennem en dialektisk prosess. Jeg er slett ikke sikker på at jeg forstår disse påstander riktig, de lyder heller ikke «materialistisk», men snarere som et nedslag av hin dunkle *Hegelske* filosofi, hvis skole også *Marx* gikk igjennem. Jeg vet ikke hvorledes jeg skal kunne komme fri fra min legmannsopfatning, som er vant til å føre klassedannelsen i samfundet tilbake på de kamper, som siden historiens begynnelse er blitt utspilt mel-

lem de litt forskjellige meneskehorder. Min mening har vært, at de sosiale forskjeller oprinnelig var stamme- eller raseforskjeller. Psykologiske faktorer, som f. eks. graden av konstitusjonell aggresjonslyst, men også fastheten av organisasjon innenfor horden, og materielle faktorer, som f. eks. besiddelsen av de beste våben, avgjorde seiren. I samlivet på samme jordbunn blev de seirende herrer, de beseirede slaver. Her er intet av naturlov eller begrepsforvandling å opdage; derimot er den innflytelse umiskjennelig, som den fremadskridende beherskelse av naturkreftene øver på menneskenes sosiale forhold, idet man alltid også stiller de nyerhvervede maktmidler i aggresjonens tjeneste og anvender dem i kampen mot hverandre. Innførelsen av metallet, bronsen, jernet, har gjort slutt på hele kulturepoker og deres sosiale institusjoner. Jeg tror virkelig, at kruttet, skytevåbenet, har ophevet ridderskap og adel, og at den russiske despotisme var dømt alt før den tapte krig, da ingen innavl innenfor de i Europa herskende familier vilde kunne ha frembragt en zarslekt sterk nok til å motstå dynamittens sprengkraft.

Ja, kanskje betaler vi med den nuværende, med verdenskrigen sammenhengende økonomiske krise bare prisen for den siste storartede seier over naturen, erobringen av luftrummet. Det høres ikke meget innlysende ut, men iallfall de første ledd i sammenhengen er det lett å erkjenne. Englands politikk hvilte på den sikkerhet, som havet, som skyllet omkring dets kyster, var en garanti for. I det øieblikk, da *Bleriot* fløi over kanalen i aeroplan, var denne beskyttende isolering gjennembrutt, og hin natt da en tysk zeppeliner i fredstid og i øvelsesøiemed kretset over London, var vel krigen mot Tyskland besluttet.[1] Heller ikke den trussel som undervannsbåten betyr, må her glemmes.

Jeg skammer mig nesten over å behandle et så viktig og komplisert tema med disse få utilstrekkelige bemerkninger.

[1] Således blev det mig fortalt i det første krigsår fra pålitelig hold.

Og jeg vet også, at jeg ikke har sagt noe som er nytt for Dem. Det har bare vært mig maktpåliggende å gjøre Dem opmerksom på, at menneskets forhold til beherskelsen av naturen, hvor han henter sine våben til kampen mot medmenneskene, nødvendigvis også må virke inn på hans økonomiske innretninger.

Vi synes å være kommet langt bort fra problemet om verdensanskuelse, men vi skal snart være der igjen. Marxismens styrke ligger åpenbart ikke i dens opfatning av historien og den derpå grunnede profeti om fremtiden, men i den skarpsindige påvisning av den tvingende innflytelse som menneskenes økonomiske forhold har på deres intellektuelle, etiske og kunstneriske innstilling. En rekke sammenhenger og relasjoner, som inntil da hadde vært nesten helt miskjent, blev dermed klarlagt. Men man kan ikke anta, at de økonomiske motiver er de eneste, som bestemmer menneskenes forhold i samfundet. Allerede den utvilsomme kjensgjerning, at forskjellige individer, raser og folk opfører sig forskjellig under de samme økonomiske betingelser, utelukker de økonomiske momenters eneherredømme. Det er i det hele uforståelig, hvorledes man kan komme utenom psykologiske faktorer, hvor det dreier sig om levende menneskers reaksjoner; det er jo ikke bare så, at slike faktorer har vært med å frembringe disse økonomiske forhold, men heller ikke under deres herredømme kan mennesker annet enn å la sine oprinnelige driftsrørsler spille med, selvopholdelsesdriften, aggresjonslysten, kjærlighetsbehovet, trangen til å opnå lyst og undgå ulyst. I en tidligere undersøkelse har vi også fremholdt det betydningsfulle krav fra overjeget, som representerer fortidens tradisjon og idealdannelser og en tid lang kommer til å yde motstand mot tilskyndelsene fra en ny økonomisk situasjon. Endelig skal vi heller ikke glemme, at over menneskemassen, som er underkastet den økonomiske nødvendighet, finner også kulturutviklingens — andre sier: civilisasjonens — prosess sted. Visstnok blir

denne påvirket av alle de andre faktorer, men i sin oprinnelse er den sikkert uavhengig av disse, den kan sammenlignes med en organisk prosess, og er meget vel istand til på sin side å virke inn på de andre momenter. Den forskyver driftsmålene og bevirker at menneskene motsetter sig det som de tidligere fant utholdelig; også den fremadskridende styrkelse av den videnskapelige ånd synes å være en vesentlig del av denne prosess. Hvis noen var istand til i enkeltheter å eftervise, hvorledes disse forskjellige momenter — det almindelige menneskes driftsanlegg, dets rasemessige variasjoner og dets kulturelle omformninger — ter sig under de betingelser som sosial innordning, kallsvirksomhet og erhvervsmuligheter stiller, hvorledes de hemmer og fremmer hverandre, hvis noen virkelig kunde gjøre det, da vilde han ha gitt marxismen den utfylling som vilde gjøre den til en virkelig samfundslære. For heller ikke sosiologien, som handler om menneskenes forhold i samfundet, kan være noe annet enn anvendt psykologi. Strengt tatt finnes der jo bare to videnskaper: psykologi, ren og anvendt, og naturvidenskap.

Med den nye innsikt i den vidtrekkende betydning av økonomiske forhold fulgte fristelsen til ikke å overlate forandringen av disse forhold til den historiske utvikling, men selv å gjennemføre den ved et revolusjonært inngrep. I sin virkeliggjørelse i den russiske bolsjevisme har nu den teoretiske marxisme vunnet en verdensanskuelses energi, sluttethet og absolutthet, men samtidig også en uhyggelig likhet med det som den bekjemper. Oprinnelig selv et stykke videnskap, i sin gjennemførelse bygget op på videnskap og teknikk, har den allikevel skapt et forbud mot den fri tenkning, like ubønnhørlig som i sin tid religionens. En kritisk undersøkelse av den marxistiske teori er forbudt, tvil på riktigheten av den blir straffet på samme måte som i sin tid kjetteriet i den katolske kirke. *Marx's* verker har som åpenbaringskilde inntatt bibelens og koranens plass, skjønt

de ikke skal være mer fri for motsigelser og dunkle steder enn disse eldre hellige bøker.

Og skjønt den praktiske marxisme uten barmhjertighet har ryddet op med alle idealistiske systemer og illusjoner, har den allikevel selv utviklet illusjoner som ikke er mindre tvilsomme og ubeviselige enn de tidligere. Den håper i løpet av få generasjoner å forandre den menneskelige natur slik, at resultatet skal bli et nesten konfliktløst samliv mellem menneskene i den nye samfundsordning, og at man uten tvang tar arbeidsopgavene på sig. I mellemtiden henlegger den de i ethvert samfund uundgåelige driftsinnskrenkninger til andre steder og avleder utadtil de aggressive tendenser, som truer ethvert menneskelig samfund, idet den støtter sig på de fattiges fiendskap mot de rike, de hittil avmektiges mot de tidligere makthaveres. Men en slik forvandling av den menneskelige natur er meget usannsynlig. Den entusiasme med hvilken massen nu følger den bolsjevikiske impuls — så lenge den nye ordning er uferdig og blir truet utenfra — gir ingen sikkerhet for fremtiden, når den en gang er utbygget og ikke lenger i fare. Ganske på lignende måte som religionen må også bolsjevismen holde de troende skadesløse for lidelsene og savnet i det nuværende liv ved løftet om et bedre hinsides, hvor der ikke lenger finnes noe utilfredsstillet behov. Dette paradis skal riktignok være dennesidig, det skal innrettes på jorden og åpnes i en overskuelig fremtid. Men vi skal huske, at også jødene — hvis religion ikke kjenner noe til et hinsidig liv — ventet Messias' komme til jorden, og at den kristne middelalder gjentagne ganger trodde at Guds rike stod for døren.

Det er ingen tvil om hvorledes bolsjevismens svar på disse innvendinger vil lyde. Den vil si: Så lenge menneskenes natur ikke er forvandlet, må man anvende de midler som idag virker på dem. Når man skal opdra dem, kan man ikke undvære tvang, forbud mot fri tenkning, anvendelse av makt like til blodsutgydelse; og hvis man ikke vakte de

nevnte illusjoner hos dem, vilde man ikke få dem til å finne sig i denne tvang. Og den kunde høflig anmode om, at man dog skulde fortelle den, hvorledes man vel kunde gjøre det anderledes! Dermed vilde vi være slått. Jeg vilde ikke kunne gi noe råd her. Jeg vilde bekjenne, at de betingelser som var nødvendige for å gjennemføre dette eksperiment, hadde avholdt mig og likesinnede fra å utføre det; men vi er ikke de eneste som det kommer an på. Der finnes også handlingens menn, urokkelige i sin overbevisning, utilgjengelige for tvil, ufølsomme for andres lidelser hvis de står i veien for målet. Slike menn skylder vi, at det storartede forsøk på en slik nyordning nu virkelig er blitt gjennemført i Russland. I en tid, da store nasjoner forkynner at de bare ser redningen i en fastholden ved den kristelige fromhet, virker allikevel omveltningen i Russland — tross alle beklagelige enkelttrekk — som budskapet om en bedre fremtid. Dessverre gir hverken vår egen tvil eller andres fanatiske tro noe vink om hvorledes forsøket vil falle ut. Fremtiden vil vise det — kanskje vil den vise, at forsøket er blitt foretatt for tidlig, at en gjennemgripende forandring av den sosiale ordning har liten utsikt til å lykkes, så lenge ikke nye opdagelser har øket vårt herredømme over naturkreftene og dermed også lettet tilfredsstillelsen av våre behov. Først da turde det bli mulig, at en ny samfundsordning ikke bare forjager massenes materielle nød, men også opfyller de kulturelle krav enkeltindividene stiller. Imidlertid vil vi visselig også da i uoverskuelig lang tid fremover ha å kjempe med de vanskeligheter, som den menneskelige naturs ubendighet bereder enhver form for sosialt samfund.

Mine damer og herrer! La mig nu til slutt sammenfatte det jeg har hatt å si om psykoanalysens forhold til spørsmålet om verdensanskuelse. Psykoanalysen er efter min mening ute av stand til å skape sin egen verdensanskuelse. Den behøver det heller ikke, den er et stykke videnskap og kan slutte sig til den videnskapelige verdensanskuelse. Denne

fortjener imidlertid neppe det høitflyvende navn, for den anskuer ikke alt, den er for ufullendt, den reiser ikke kravet om sluttethet og systemdannelse. Den videnskapelige tenkning er ennu meget ung blandt menneskene, alt for mange av de store problemer har den ennu ikke kunnet mestre. En verdensanskuelse bygget på videnskapen har, bortsett fra betoningen av den reale utenverden, vesentlig negative trekk — som å nøie sig med sannhet, å avvise illusjonene. De av våre medmennesker som måtte være utilfredse med denne tingenes tilstand, de som forlanger mer til sin øieblikkelige beroligelse, de får skaffe sig dette hvor de finner det. Vi tar dem det ikke ille op, kan ikke hjelpe dem, men vi kan heller ikke for deres skyld selv tenke anderledes.

INNHOLD

FORORD 5

REVISJON AV DRØMMELÆREN 7

DRØM OG OKKULTISME 32

DE PSYKISKE INSTANSER 61

ANGST OG DRIFTSLIV 85

KVINNELIGHETENS PROBLEM 115

FORKLARINGER, ANVENDELSER, ORIENTERINGER 140

OM VERDENSANSKUELSE 163

81.80
5724

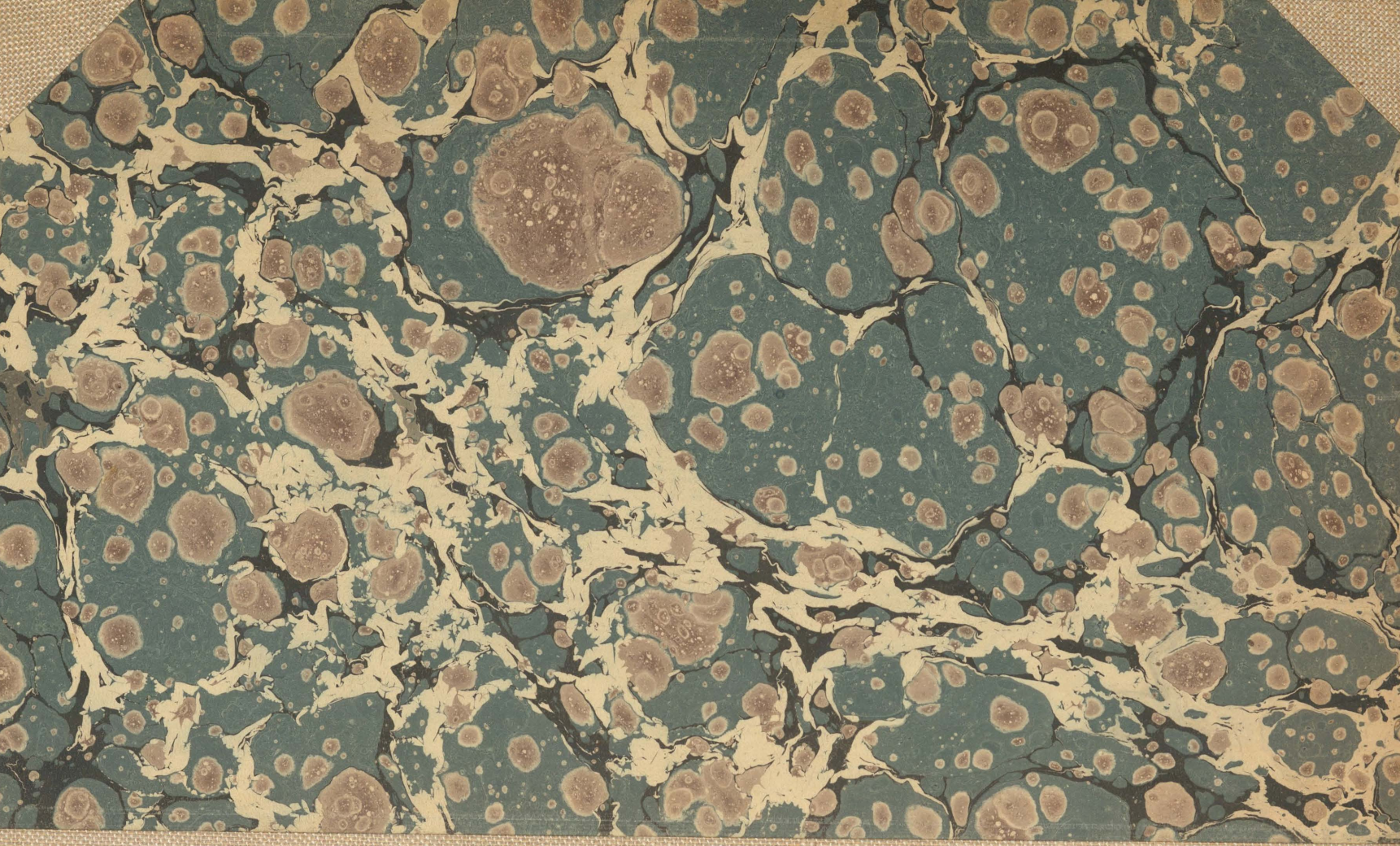

RAGNAR VOGT

DEN FREUDSKE PSYKOANALYSE

Kr. 3.50

Professor Vogt ruller i denne bok op psykoanalysens historiske bakgrunn, og alle som har interesse av disse ting skulde lese hans bok. Den inneholder et vektig materiale, men er allikevel lettlest og overordentlig fengslende . . . *Det er en bok med vide utsyn.*

Dr. Ingjald Nissen.

SIGM. FREUD

PSYKOANALYSEN I PRAKSIS

PÅ NORSK VED KRISTIAN SCHJELDERUP

Kr. 5.50, innb. 7.25

Alt i alt har Schjelderup vært heldig i valg av disse små arbeider, som jo har stor aktuell interesse for psykologer, læger, pedagoger og sjelesørgere. Gjennem hans klare og treffende oversettelse, som forutsetter inngående kjennskap til forfatterens termini tecnici og deres psykologiske betydning, får man her anledning til å studere den fremragende psykologs autentiske uttalelser om disse spørsmål.

Dr. med. Gabriel Langfeldt,
«Bergens Tidende».

GYLDENDAL NORSK FORLAG

A.s Reistad & Sønn, Oslo

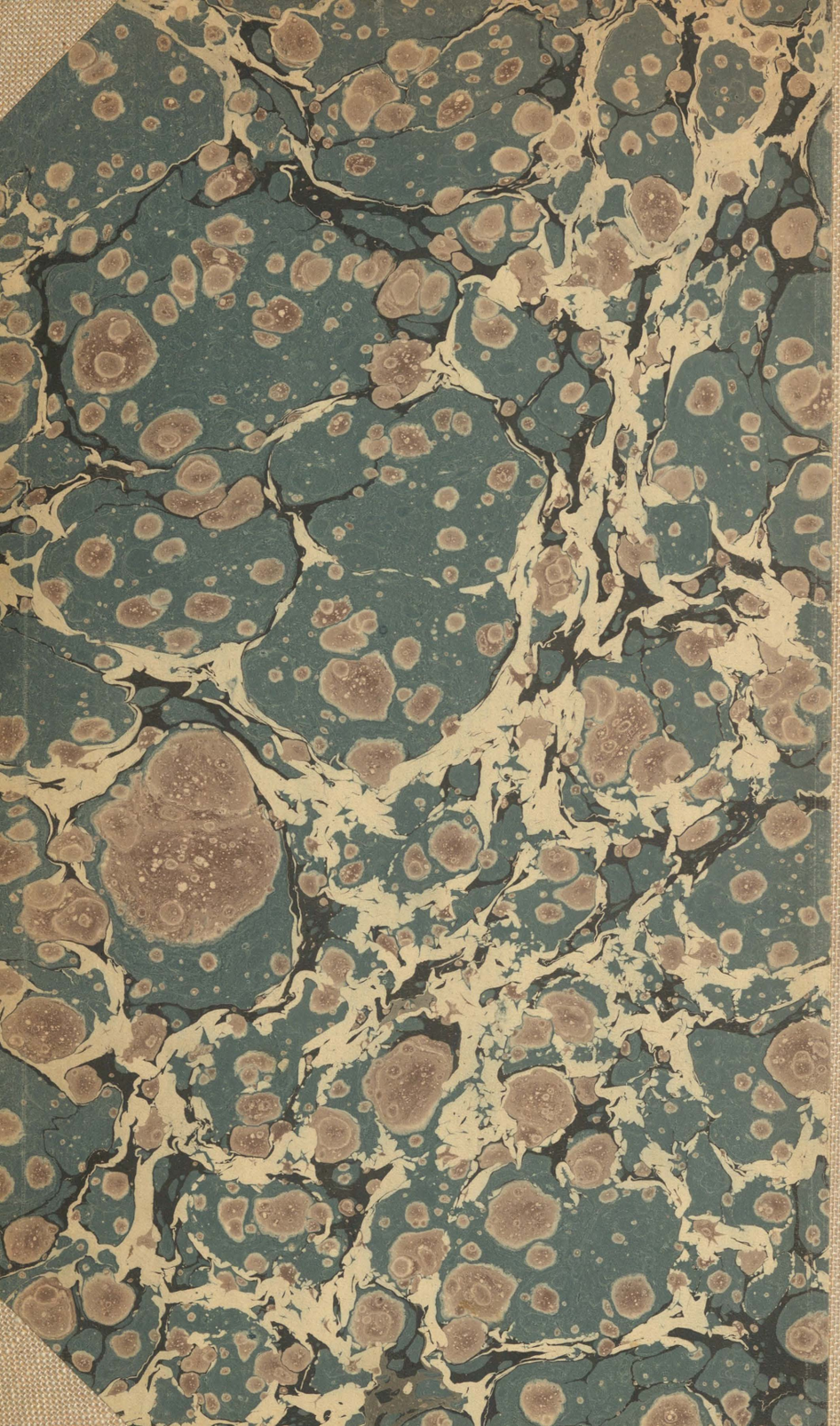

Sigm. Freud

Nytt i Psyko-analysen

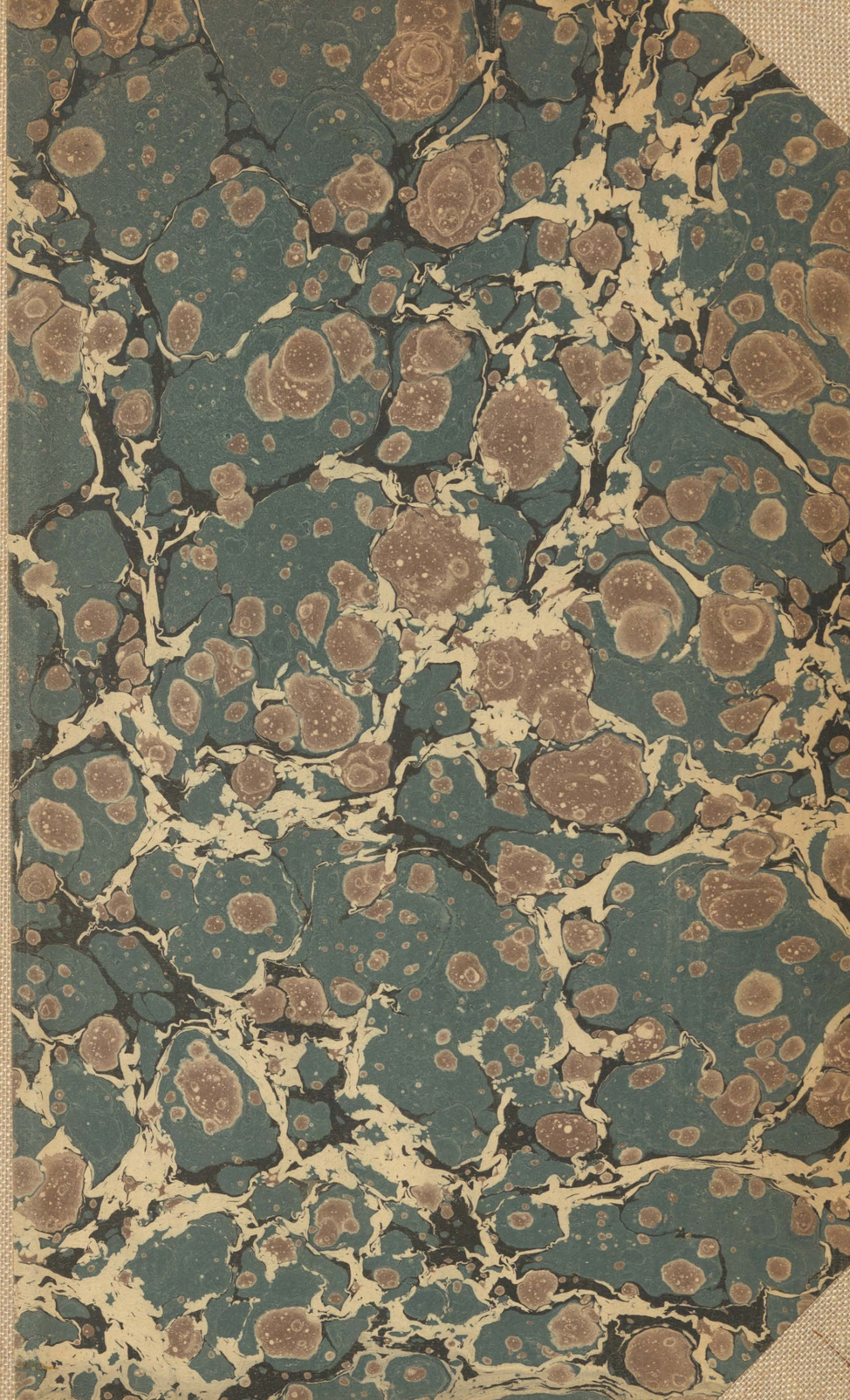

RAGNAR VOGT
DEN FREUDSKE PSYKOANALYSE
Kr. 3,50

Professor Vogt ruller i denne bok op psykoanalysens historiske bakgrunn, og alle som har interesse av disse ting skulde lese hans bok. Den inneholder et vektig materiale, men er allikevel lettlest og overordentlig fengslende . . . *Det er en bok med vide utsyn.*

Dr. Ingjald Nissen.

SIGM. FREUD
PSYKOANALYSEN I PRAKSIS
PÅ NORSK VED KRISTIAN SCHJELDERUP
Kr. 5.50, innb. 7.25

Alt i alt har Schjelderup vært heldig i valg av disse små arbeider, som jo har stor aktuell interesse for psykologer, læger, pedagoger og sjelesørgere. Gjennem hans klare og treffende oversettelse, som forutsetter inngående kjennskap til forfatterens termini tecnici og deres psykologiske betydning, får man her anledning til å studere den fremragende psykologs autentiske uttalelser om disse spørsmål.

Dr. med. Gabriel Langfeldt,
«Bergens Tidende».

GYLDENDAL NORSK FORLAG

A.s Reistad & Sønn, Oslo

Sigm. Freud
Nytt i psyko-analysen

SIGM. FREUD
NYTT *i* PSYKOANALYSEN
PÅ NORSK VED KRISTIAN SCHJELDERUP

GYLDENDAL NORSK FORLAG